

MÚZEUMI KURÍR

MÚZEUMI KURÍR

20.

(II. kötet, 10 szám.)

MÚZEUMI KURÍR

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele.

Megjelenik évente három számban.

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos.

Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű
tartalomjegyzék, valamint mutatók járulnak.

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen. Pf. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1976.

Egy debreceni amatőr történész, dr. Kardos Samu emlékezete

KOROMPAI GABORNE

A debreceni Kardos család¹ nemcsak az irodalomnak, hanem más szakterületnek is adott lelkes kutatót, nevezetesen a történelem-tudományak, a jogi végzettségű Kardos Samu személyében. A Kardos Albertnél néhány évvel idősebb fiútestvér 1857. május 1-én született a Szatmár megyei Csengerben. Iskoláit Debrecenben, Nagyváradon és Zilahon végezte. Különösen a zilahi Wesselényi Kollégiumban töltött évek voltak döntő hatással érdeklődési körének kialakulására. Saját leírásából tudjuk, hogy már Zilahon eljegyezte magát a magyar történelemmel.² Pályaválasztásában azonban egyéb érzelmi és racionális indítékok is befolyásolták; talán a történelmi érdeklődésénél is erősebb volt igazságkereső hajlama, ezért a jogakadémiát választotta és ügyvédi képesítést szerzett. 1883-ban Debrecenben telepedett le, ügyvédi irodát nyitott, s rövidesen igen jónevű jogásként lett ismert.

Mint sikeres ügyvéd, nem elégedett meg polgári hivatásának gyakorlásával, hanem szabadidejében történeti kutatásokat folytatott. Kezdetben azzal foglalkozott, hogy összegyűjtötte az 1849-ben Debrecenben kiadott minisztertanácsi határozatokat, rendeleteket, majd egyre több időt szentelt nagy példaképének, Wesselényi Miklós életének és munkásságának tanulmányozására. Hazafias lelkesedése, ifjúkori elhatározása és igazságkereső szenvedélye vezette akkor, amikor időt, fáradságot, költségeket nem kímélve járta az országot, hogy összegyűjthesse minden adatot, dokumentumot: kéziratokat, leveleket, okmányokat, képeket, régi és ritka nyomtatványokat, amelyeknek bármilyen vonatkozásban jelentőséget tulajdonított Wesselényivel kapcsolatban.

Amit lehetett megvásárolt a saját ereklyegyűjteménye számára, de az anyag nagy részéről csak másolatot szerezhetett. Páratlan szorgalommal és buzgalommal, kezdetben sajátkezűleg másolta az iratokat, később a kutatómunkája során kialakított személyes és baráti kapcsolatok révén ebben sok segítséget kapott tanároktól, levéltárosoktól. Tudomásunk van arról, hogy az akkoriban még bölcsészhallgató és kezdő Kelemen Lajos is hosszú hónapok munkájával másolta a Wesselényi család levéltárának sok-sok fontos iratát, többek között Wesselényi naplóját, Kardos Samu megbízásából.³

A „Báró Wesselényi Miklós élete és munkái (1796—1850)” című, két-tetemes munka, amelyhez a nagyarányú adatgyűjtést végezte, 1905-ben Budapestben jelent meg a szerző kiadásában. A magyar reformkor kiemelkedő alakjáról korábban Kemény Zsigmond, Szilágyi Ferenc és mások is írtak, de az első teljességre törekvő monográfia megírása vitathatatlanul Kardos Samu érdeme. (Újabb Wesselényi-életrajz csak hatvan évvel később jelent meg.)⁴ Bár nem volt szakképzett történész, felismerte az egykorú dokumentumok alapvető jelentőségét, művéhez több,

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre

Készült 1000 példányban — Kiad. Főig. eng. sz.: 32247

77. 2., 738 Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár

Felelős vezető: Farkas Béla igazgató

mint 1700 levelet, okiratot használt forrásul, ennek az anyagnak egy része addig ismeretlen volt.

A napisajtó általában lelkesen üdvözölte a szép kiállítású könyvet, de a szakajtóban igen kemény, a vállalkozás érdemeit el nem ismerő, hibáit eltűzö, személyeskedéstől sem mentes bírálat jelent meg.⁵ El kell ismernünk, hogy Friedrich Istvánnak Kardos forráskritikai módszereit illetően volt oka a kifogásra, sőt, mai szemmel nézve a túlzott, szinte romantikus lelkesedés, amely nemcsak stílusának sajátága, hanem a mű tartalmára is jellemző, valóban nem tűnik szakszerűnek, de igencsak szigorú mércével mérnénk, ha emiatt Kardos Samut egyértelműen elmarasztalnánk. Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy ez a könyv egy fél évszázadon át középiskolai könyvtárak kézikönyve volt, s itt azon van a hangsúly, hogy egyáltalán volt ilyen. Lehetséges, hogy már megjelenésekor sem állt az egykorú, korszerű történeti munkák színvonalán, de tagadhatatlan, hogy sok konkrét ismeretet közvetített, s jó segítséget nyújtott a hazafias nevelésben.

Dr. Kardos Samu arcképe

7136

1905. ÉVI ÉVFOLYAM.
1. FÜZET. OKTÓBER HÓ 15.

1. ÉVFOLYAM. 1. FÜZET. OKTÓBER HÓ 15.

Régi Okiratok és Levelek Tára

HAVI FOLYÓIRAT AZ IRODALOM ÉS TÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL.

ALAPÍTÓTTA
ÉS DEBRECZEN SZ. KIR. VÁROS TANÁCSÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

MAGNA
Dr. KARDOS SAMU
főszerkesztő.

FŐMUNKATÁRSÁK
UHELY GÉZA és ZOLTAI LAJOS
Helyettesítők

RÉSZES MUNKATÁRSÁK:

1. Dr. KOMLÓSI ARTHUR Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.	7. RÉVÉNY KÁLMÁN Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
2. Dr. LÉGGYI MIKLÓS Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.	8. Dr. BERENCSI DEZSŐ Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
3. Dr. MAGASZÁNY ZSÉKA Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.	9. SIMON OSKA Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
4. Dr. APRAJ MIHÁLY JÁNOS Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.	10. Dr. GÉZAI WASS OTYÓGY Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
5. OLÁH GÁBOR Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.	11. Dr. VERESSY OTYÓGY Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
6. FERTŐVAY OTYÓGY Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.	12. Dr. VÉRTESY OTYÓGY Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.

MELLESLEGI DÍJ: Egy évre 12 kcs. Fm. évre.

Munkatársi levelet, előfizetési bizonyítványt a szerkesztő címére küldve. Párizs, 56. sz. 1. c.) kell bejuttatni.

Hirdetmények:

1. Hirdetvény: Balmazújvárosi Gazdasági, Fennsík-terület.
2. Hirdetvény: Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
3. Hirdetvény: Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.
4. Hirdetvény: Helyettesítők az országos középiskolai tanácsoktól.

Régi Okiratok és Levelek Tára folyóiratának első száma

A könyvben megtaláljuk a felhasznált iratanyag teljes jegyzékét, de az iratok publikálására más lehetőséget kellett keresni, ezért még 1905-ben történelmi folyóiratot indított, amelynek fő célja a történeti kutatások számára hozzáférhetővé tenni régi okiratokat, leveleket és egyéb forrásokat.

A Régi Okiratok és Levelek Tára című folyóiratot a Debreceni Városi Tanács támogatásával adta ki, két főmunkatárs: Újhely Géza és Zoltai Lajos közreműködésével szerkesztette. Első számát 1905. október 15-én adták közre. Alcíme: Havi folyóirat az irodalom és történelem köréből. Összesen 9 füzet jelent meg, változatos és gazdag tartalommal.

Kardos Samu mindent megtett a folyóirat sikeréért: debreceni és vidéki szakembereket gyűjtött köréje, akik rövid egy esztendő alatt több mint kétszázötven tanulmányt, adattári közleményt, ismertetést küldtek be. Oláh Gábor, Zoltai Lajos, Csűrös Ferenc, Barcsa János, Kardos

Albert, Kardos Samu, Újhely Géza, Hatos Tivadar, Révész Kálmán, Vámbéry Ármin és mások publikáltak a lapban.

Különösen figyelemre méltóak a Debrecen történelméről írott cikkek, levéltári adatközlések, ezek közül csak néhányat említünk: Zoltai Lajos: A szab. kir. városi rangra emelt Debrecen életének első esztendőiből. — Debreceniek a szécsényi országgyűlésen. — Debrecen város lakossága foglalkozási ágak szerint a XVIII. század végéig. — Régi helynevek a debreceni csereerdőn. A város levéltárából: adatok a városi nyomda történetéhez. — Tanúk kihallgatása a Lorántffy-árvák Debrecen vidékén fekvő jóságai bizonyításához, 1615-ből. — Barcsa János: A pátenkori gyűlés a debreceni Kistemplomban, 1860. január 11-én. — Kardos Samu: Kossuth Lajos Debrecenben kelt nyílt rendeletei. Természetesen nemcsak Debrecen történelmével foglalkoztak a közlemények, hanem — s itt csak a jelentősebbeket említjük — a sárospataki főiskola történetéről Szinnyei Gerzontól, Máramaros vármegye ősi családairól Petrovay Györgytől, Hajdúböszörmény szerepéről a szabadságharcban Kelemen Józseftől, továbbá forráspublikációk a borsod-miskolci múzeum ereklyegyűjteményéből Leszih Andortól, Borsodvármegye Levéltárából Magasházy Kálmántól, a tiszafüredi Városi Múzeum levéltárából Míles Bélától.

Igen jelentős a Kardos Samu kutatómunkája során összegyűjtött, részben magángyűjteményét képező történeti forrásanyag közreadása: Újfalvy Sándor emlékiratai 1854—55-ből, Báró Jósika Miklós kiadatlan levelei, a széki gróf Teleki család históriája 1609—1839-ig (Szász Péter marosvásárhelyi professzor kiadatlan kézirata alapján), Wesselényi Miklós ifjúkori napló feljegyzései és kiadatlan levelei, Kossuth Lajos budai fogságából szüleihez és védőjéhez írott levelei, Toldy Ferenc hátrahagyott és kiadatlan próbb írása, Régi írók és államférfiak levelei.

Akad szép számmal irodalmi vonatkozású közlemény is, ezek közül megemlítjük Oláh Gábor tanulmányát, címe: Jókai és Debrecen, Bányai Elemér: A Toldi-trilógia az irodalomban, — Fáy András kiadó, Kardos Albert: Csokonai-kultusz régi versgyűjteményekben. — Ismeretlen Kazinczy-levelek és Lengyel Miklós: Tompa Mihály és Szemere Miklós című cikkét.

A folyóirat rendszeresen ismertetett könyveket és folyóiratszemlét is adott, ez utóbbit általában Zoltai Lajos írta.

A Régi Okiratok és Levelek Tára kiadása nem kis költséget jelenthetett, talán nem járunk messze az igazságtól, ha az 1906 áprilisában hirdetett „eladó bibliográfiai gyűjtemény”-t⁶ Kardos Samu könyvtárának véljük, s a hirdetést úgy értelmezzük, hogy kedves könyveit is feláldozta volna a folyóirat fenntartásáért. (Ezt a feltevést látszik igazolni a Kardos Samu könyvtárának megvásárlásával kapcsolatos levél, amely a debreceni Városi Múzeum iktatókönyvében 1906/105. sz. alatt van bejegyezve.) A magyar oktatási és kulturális intézmények nem adtak kellő támogatást, pedig e kis folyóirat országos jelentőségű lehetett volna, hiszen mint forráskiadvány egyedülálló volt a maga nemében, adattára ma is használható. Az előfizetők késedelmeskedtek és Kardos Samu, aki ügyvédi irodája jövedelméből fedezte egy esztendőn át a folyóirattal kapcsolatos kiadásokat, tovább nem tudta vállalni a költségeket, meg kellett szüntetnie a vállalkozást.

Könyvek és a folyóiratnak a kiadása valószínűleg nehéz pénzügyi helyzetbe sodorta. 1908-ban ugyanis felajánlotta megvételre a Városi Múzeumnak féltett kincsét, „ereklyegyűjteményét”, amelyből korábban nagylelkűen ajándékozott a Petőfi Társaságnak és a Városi Múzeumnak.⁷

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS

ELETE ÉS MUNKÁI

Forling

NYELV

DR. KARDOS SAMU.

ELSŐ KÖTET.

MINDEN JOGOT FENNTART A SZERZŐ.

BUDAPEST
LÉNYVÉNYI MIKLÓS KÖNYVTÁRÁJA
1908

Báró Wesselényi Miklós c. könyvek címlapja

Kardos Samu gyűjteményét azonban nem vásárolta meg a múzeum, mert vele egyidőben Kacziány Géza is felajánlotta kollekciónak megvételre, s a Múzeumi Felügyelőség választása ez utóbbira esett.⁸ Gyűjteményének további sorsa így ismeretlen, pedig abban — ezt a ROLT közleményeiből tudjuk — 17—18. századbeli okiratok, valamint jeles magyar történelmi személyiségtől származó iratok, levelek voltak. Csupán annyit tudunk, hogy 1916-ban ajándékozott a múzeumnak 60 db szabadságharc idejéből származó nyomtatványt.⁹

Kezdeményezései, eredményei nem találhattak olyan visszhangra és támogatásra, hogy az további történet-búvárokodásaira buzdításként hatott volna. Megrendült anyagi helyzetének helyreállítása, családjának eltartása, a nehéz háborús évek, s nem utolsósorban nagy ügyvédi népszerűsége is egyre inkább elvonták a figyelmét kutatásairól, pedig tervezte a széki Teleki család történetének megírását, cikksorozatot kezdett Görgey Arthúrról.¹⁰

1925. febr. 19-én bekövetkezett korai és hirtelen halála elsősorban a kiváló kriminalista elvesztését jelentette kortársai számára,¹¹ az utókor azonban akkor gondolkozik helyesen, ha nem felejtkezik meg az önzetlen amatőr történésszről, aki szép példáját adta az okos hazaszeretnek, s annak, hogy úri passziók helyett nemes célokra is lehet pénzt, időt és fáradságot áldozni.

JEGYZETEK

1. Kardos Albert, irodalomtörténész, 1861—1945; Kardos Lajos, irodalomtörténész, 1891—1919; Kardos Pál, irodalomtörténész, 1906—1971.
2. „...nem volna életem boldogsága teljes, ha azt a szent fogadalmat, mint 33 évvel ezelőtt, mint a zilahi főiskola, most Wesselényi Kollégium egyik szerény diákja tettem, deresedő fővel be nem váltánám, Wesselényi életét és működését meg nem írnám, ...” — Kardos Samu: Báró Wesselényi Miklós élete és munkái. I. köt. VII. 1.
3. Kardos Samu: i. m. IX. 1.
4. Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós — Bp. 1965. Akad. k. 560 l.
5. Friedreich István: Báró Wesselényi Miklós legújabb életrajza. — Bp. 1905. 30 l. (Klny. a Budapesti Szemle 1906. novemberi számából.)
6. ROLT II. évf. 4. sz., hástö borítópap.
7. ROLT II. évf. 5—6. sz. 143. l. Városi Múzeum Iktatókönyve, 1907/46. sz.
8. Városi Múzeum Iktatókönyve, 1908/43. és 68. sz.
9. Jeleltés Debrecen szab. kir. város Múzeuma 1916. évi működéséről és állapotáról. — Debrecen, 1918. 5. l.
10. Kardos István levele, kézirat. DEK. Ms 123/11.
11. Debreczeni Független Újság nekrológja. 1925. február 20.

Egy teljes kalotaszegi ünneplő női és férfi viselettel gyarapodott a Déri Múzeum néprajzi gyűjteménye

V. SZATHMARI IBOLYA

A kalotaszegiek etnikai közössége messze földön híres női és férfi viseletdarabokat hozott létre. Ezek nagyrésze napjainkban nemcsak feltehető, hanem egyes kalotaszegi falvakban vasár- és ünnepnapokon magukra is öltik idősebbek, fiatalok egyaránt. Így, a múzeum gyűjteményét nemrégén gyarapító, s ebben a cikkben ismertetésre kerülő bányfuhunyadi női és férfi viseletdarabokat ma is hordják. A kalotaszegi viseletben talánunk igen munkaigényes, olykor mesteri ügyességet igénylő ruhadarabokat. Ezek megrendelésre készültek a falu vagy a környékbéli város mestereiből. Külön mestere volt pl. a muszuj vagy a gyöngyöspárta készítésének. A viseletdarabok nagyrészenek elkészítése azonban nem igényelt különösebb varrótudományt, házilag állították elő. A férfiak feladata volt a kendertermelés, míg a szövés-fonást, szabás-varrást és himzést csak a nők végezték. Teljesen házilag készültek a férfi- és női alsóneműk. A nők alsóján rövid ujjú, kerekített nyakú, nyakán és kézélőjén apró fehér gombokkal gombolódó, sima vászoning volt. Az alszoknya és alsónadrág elődeként a fodorvászonból készült „szedett pengyelt” hordták. A négy-öt cm-es korbca fűzött, fehér pertlivel összehúzható pengyelt három-négy cm-es ráncokba szedték össze. Innen az elnevezés is: szedett

vagy rakott pengyel. A szedést két ember csinálta úgy, hogy a már kész pengyelt két végénél megfogták és egyszerre hajtogatták. Az összedetett pengyelt madzaggal erősen összekötözték és éjszakára a derékájba tették. Egy éjszaka rajta feküdtek, ami elegendő volt ahhoz, hogy a rakás sokáig megmaradjon benne. Mivel a pengyel nemcsak egyszerűen az alsóruha szerepét töltötte be hanem a szoknyának — azaz a nők alsótestének — ezzel adták meg a legmegfelelőbb, legcsinosabb formát, a ráncokat nagy gondnal osztották el. A bokáig érő pengyelt fehér pertlivel úgy ráncolták össze, hogy hátul közepén simán hagyták, a ráncokat két oldalra egyenlően elosztották. »Farať csináltak neki, hogy csinosan álljon rajta a szoknya.« (Bányász Mihályné.) Az ünnepnapokon viselt pengyelt fehérén hagyták, a viselős pengyelt kékfítették. A később megjelenő alszoknyát a pengyel alá vették fel. A fehér, barchett anyagból készült, kurta alszoknyát jó bőre szabták, hogy be tudják ráncolni. A 10 cm-nyi korbca fűzött pertlivel ugyanúgy ráncolták össze az alszoknyát, mint a pengyelt. Így a két szoknya együttesen szép formát adott a felső viseletdarabnak, ami vagy muszuj vagy szoknya volt. A muszuj a kalotaszegi női viselet legjellegzetesebb ünneplő darabja volt. Ez a különleges viseletdarab egy tulajdonképpen fél szoknya, mivel elől egy kötőnyit rész hiányzik belőle. A lányok konfirmálásukra kapták az első muszujt, ezt viselték templombanetelkor, a vasárnap délutáni és ünnepnapj sétatón. Fekete vagy sötétkék klott, később szaten anyagból bőre szabták a muszujt, amit — a felhajtó részét kivéve — apró, 0,5 cm-nyi rakásokkal teljesen beraktak. Ezek a kis rakások úgy maradtak meg a muszujban, hogy a korbcs alatt a ráncokat többszöri »anglizással« levartták. Erre került a muszuj egyik díszé a darázs vagy szedés, ami a ráncokat az anglizással együtt összetartotta. A 10—15 cm széles csikrészt élénk színekkel, ráccszerű himzéssel, geometrikus alakzatokban varrták ki. A díszítőfonál színei életkoronként változtak. A fiatalok darázmintái méregzöld, narancssárga, piros, kék, lila és fehér színekkel voltak kivarva, az idősebbek darázdíszé sötétzöld, barna és fekete színű volt. A díszítésnél néha fényes gyöngyöklet, színes flittereket is használtak. A darázs hátra, a farrészre esett. A muszuj tulajdonképpen díszé a felhajtója volt. Alulról felhúzza és két oldalról színes pertlivel összefogva a muszuj közepén egy »csorgó szerű« (vízcsorgó) formát alkotott. Így a muszujnak tulajdonképpen az aljából a fonákérés látszott visszahajtvá. Ez a rész vélekenként változó szélességű posztó anyaggal, ún. »angliával«, újjában bársonnyal van kibélelve. Életkortól függően a posztó színe is más-más volt. A fiatal lányok és menyecskék a piros és sárga posztós muszujt hordták, az idősebbeké a zöld, az idősebbeké fekete posztóval volt kibélelve. A legegyszerűbb muszujt posztóbeles sem díszítette, viszont voltak olyan muszujok is, melyeket a posztóra kerülő gépi, nyargalásos vagy kézi himzés díszített. A piros színű »angliára« kék, sárga, zöld, fehér színekkel varrtak tulipán, leveles ág mintákat, valamint mértani alakzatokat. Mindig kézzel himezték viszont a felhajtó középső részét, ahová ugyanolyan ráccszerű darázminta került, mint a derékész alá. A darázs színei a posztó színeivel harmonizáltak. A muszuj-posztó közepét néhány cm széles gyöngyhímzés is díszíthette. Az ezüst, fehér, sárga, piros gyöngyökből és flitterekből kirakott csík a »csorgó« közepé volt. A muszujt oly módon hajtották vissza, hogy a »csorgó rész« közepén felért egészen a derékig, a két oldalra lehulló muszujból pedig a posztódísz látszott. A posztó derékhoz eső részébe a tulajdonos nevét és a készítés évszámát varrták be. A vásárolt muszujon nyargalásos, gépi himzéssel készült díszítésben »PALI KATI« neve és az »1916«-os évszám található. A muszujkészítésnek megvolt a külön mes-

Kalotaszegi női és férfi viselet Körösfőről (repr. Nagy Jenő: A kalotaszegi magyar népi öltözet, 23. ábr.)

tere. Adatközlőm, Bányász Mihályné is foglalkozott muszuj varrással. Elmondta, hogy a farrészre kerülő darázs varrása volt különösen munkaigényes. Nagyon kellett vigyázni arra, hogy a hímzett rész, vagyis a darázs se kisebb, se nagyobb ne legyen az összeráncolt muszujnál, »mert akkor nem jól feküdt a faron a kivarrt minta«. Egy asszonynak anyagi helyzetétől függően több muszujja is lehetett. Ezek a darázsdíszítésben, a felhajtó színezésében és díszítésében különböztek egymástól. A muszuj elé került a csipkés kötény, ami takarta a muszuj elől hiányzó részét, oldalt viszont a felhajtott muszuj miatt a pengyel itt-ott kilátszott. A kötény onnan kapta a nevét, hogy elejét széles, horgolt csipke díszítette, amit ugyanolyan színű hárász fonalból készítettek, mint amilyen a vállfős ing vállán, kizelőjén és nyakán volt. Legelterjedtebb a zöld és fekete színű kötény volt. Régen posztó alapanyagból készült, újabban klótt és fényes szatén anyagból varrják. A kötény eleje ugyanúgy be volt ráncolva, mint a muszuj. A ráncokat 15–20 cm széles darázsolás fogta össze, amiben élénk színekkel kivarrt margaréta, rózsza, nefelejcs minták találhatók. A köténynek nem rakták be a teljes anyagát, csak azokat a felületeket, amelyekre nem került díszítés. Így általában simán maradt a kötény elejét díszítő, felülről lefelé futó, két-három keskeny csík, amit fényes fonállal geometrikus alakzatokban varrtak ki. Sima felületre varrták rá a csipkedíszeket is. A sárgás-vörös színű, torockói csipke 15–20 cm-es csikban futott körbe a kötényen, a sarkokban rózsza alakot képeztek belőle, amelyeket olykor csipke keretbe foglaltak. A horgolt csipkét méterre kapható ún. »fényes-horgas«, aranyozott, flitterszerű csík díszíthette. Ugyancsak ünnepi viselet volt a *pántlikás kötény*, de egyszerűbb, mint a csipkés kötény. Itt a csipke helyét az egyszínű vagy színes pántlika foglalta el. A régi pántlikás kötény rózsáit hárász fonállal hímézték ki, újabban ezt is pántlikából formálják. A muszuj helyett ünnepnapokon a *gyolcsfersinget* is viselheték a kalotaszegi nők. A fehér gyolcsból készült szoknyát különlegesen varrták meg. Hogy jó tartása legyen, az alját a csipő vonaláig visszahajtották. Így olyanformán nézett ki, mintha fel lenne aljazva egészen a csipőig. A gyolcsfersinget sűrű ráncba szedték. Nedvesen ráncolták be, minden ráncot külön-külön letűztek, hogy jól megmaradjanak. A gyolcsfersing elé szintén a csipkés vagy pántlikás kötény került.

Nagy gonddal készült a gyolcs alapanyagú, rövid derekú, fehér, női felsőing, az ún. *vállfős ing*. Nevét a bő ingujj vállrészére varrt írásos hímzésről, a vállfőről kapta. A 8–10 cm széles minta még az ing összevarrása előtt került a kiszabott ingujjakra. Miután a vállfő elkészült, az ujjak bő vállrészét — most már a rajta levő írásos díszítéssel együtt — összeráncolták és bevarrták az ingbe. A hímzést vastag, gypajú fonállal ún. hárászsal készítették. A lányok és fiatal asszonyok ingét sárgás-vörös színű vállfős díszítette, az idősebb asszonyokét pedig fekete. A gyász ideje alatt — közeli rokon halála esetén egy évig, távolabbi rokon és ismerős halála esetén pedig hat hétig — minden nő fekete vállfős ingben járt. Ilyenkor nemcsak az ingváll, hanem csaknem minden ruha fekete volt: a szoknya, a kötő díszje, a kendő és a nyakbavaló szalag. Pártát és muszujt nem vehettek fel, pántlikát nem köthettek a hajukba és elmaradt az ünnepi viselet egyik legdíszesebb darabja, a bojt is. Amikor a gyász vége felé járt, »kezdték elvetni«, a fekete kendő helyett más színű kendőt is hordhattak, egyedül pirosat nem. Hosszú, 2–4 cm-es, elnyújtott, lapos öltésekkel varrták ki a vállfős ing pálháját és pálhálját. A hónaljbetoldás széleire kerülő vastag hímzés szintén sárgás-vörös vagy fekete színű hárász fonállal készült. Hímzés díszítette a vállfős ing nyakát és kizelő-

Kalotaszegi női viselet az 1930-as évekből
(Magyargyerő-monostor)

js. Ezeket külön vászonra hímezték, csak azután varrták az ingre, amikor az teljesen elkészült. A nyakra és a kézelőre apró, darazsszerű himzést varrtak a vállfóval azonos fonállal. Az ing hosszú nyakhasítékát és kéze-lőit hársz bojtban végződő zsinórok kötötték össze. A vállfós ing helyett az asszonyok recés vagy kötéses inget is hordhattak. Neveztek necces ing-nek is, mivel a hiányzó ingváll helyét — az ujjak teljes hosszában — 4–10 cm széles, neccszerű himzés fogta össze. Ugyanolyan színű hársz fonállal varrták a necceteket, mint amilyennel az ing nyaka volt díszítve.

A nők téli, felső, ünnepi viseletét, a csipkés mellrevalót ugyanolyan téglapiros vagy fekete torockói himzés díszítette, mint a csipkés kötényt. A báránnyőrrel bélelt zöldposztós, ujjatlan mellrevaló elejét csaknem teljesen elfedte a hársz fonállal varrt — olykor »fényes-horgas« csikkal is díszített — csipke. Hátulján általában csak a körvonalak mentén volt csipkedisz. A hosszú, karcsúsított mellrevalót 4–5 cm-es nyúl vagy »gidó« (kecske) szőrrel varrták körül. A mellrevalót úgy tudták felolteni, hogy jobb oldalán és vállán nem varrták be, hanem gombokkal és zsinórokkal gombolták, illetve kötötték össze. Elejét egy kicsit bővebbre szabták, a felesleges anyagot két ráncba csinosan begyűrték. A begyűrésre nem volt szükség, ha a mellrevalót várandós asszony öltötte magára. A konfirmálásra kapott mellrevalót ugyanis asszonyi korban is megtartották, de csak vásár- és ünnepnapokon viselték. A lányokat az asszonyoktól a fejdísz különböztette meg. A lányok délelőtt pártában mentek a templomba, az asszonyok pedig sötét (általában fekete) kendőben. A délutáni séta idejére viszont a lányok fejére is kendő került. Ilyenkor egyedül a hajviselet különböztette meg őket az asszonyoktól. A lányok haját befonták és úgy kötötték rá a kendőt, míg az asszonyok haja kontyban volt.

A lányok »jelvénye«, a párta a kalotaszegi viselet egyik legrágább darabja. Konfirmálástól kontyolásig viselték vásár- és ünnepnapokon. Megrendelésre készült a vagyoni helyzetűtől függően díszesebbre vagy kevésbé díszesre. A hozzávaló gyöngyöket és flittereket boltban vásárolták meg. A díszesebbnél díszesebb gyöngyöket 10–15 cm széles, kemény papírra rögzítették úgy, hogy azt először kék vagy piros anyaggal bevonták. A csigagyöngyöket, színes pillangókat, flittereket sűrűn a pártára varrták. A pártát hátul kötötték össze vékony pertlivel. Ehhez csatlakozott a gyöngyöspárta másik dísz, a szélesebb és keskenyebb pántlikákból összedolgozott pártapántlika, ami a szoknyák aljágis is leért. A pártát falvanként eltérő módon tették a lányok fejére. Bánffyahunyadon pl. egészen a homlokra helyezték, míg Magyargyerőmonostoron hátra, csaknem a tarkóra csúsztatva hordták. Mielőtt a gyöngyöspártát a lányok fejére tették, a díszes bojt került a nyakukba. A zöld gyöngyfonálból font, több méter hosszú zsinórra arany, ezüst, fehér színű, nagyalakú gyöngyöket varrtak, a kisebb gyöngyöket pedig felfűzve kötötték az arany és ezüst szállal körbetekert zsinórhoz. Leggazdagabban a bojt két végét díszítették, arany, ezüst szállal kihímezték, flitterekkel, valamint legkülönbözőbb színű és alakú gyöngyökkel díszítették. A bojtot 20–25 cm, zöld színű, fényes gyöngyfonál-rojt zárta le. A díszes bojtot úgy tették a lányok nyakába, hogy két vége hátul lógott le, ezeket a bal hónaljnál előre vezették és a lányok behajlított bal karjára fektették. A bojt alatt a karon élénk színű, rózsás-mintás, kásmir kendő található, melynek kézbevaló kendő a neve. A 25–30 cm hosszú, horgolt rojttal díszített kendőt háromszög alakban gondosan összehajtván fektették a lányok könyökben behajlított alsó karjára, erre került a bojt, valamint az egy ágba font hosszú haj is. A lányok hajába hétköznapi egyszínű, hajbevaló szalagot fontak, az ünnepi szalag szélesebb, virágos pántlika volt. A kézbevaló kendő elhelyezése is falvan-

ként változott. Nemcsak a lányok bal karján feküdhettek, hanem a jobb, behajlított karra is helyezhették azokat. Ilyenkor a bojt a hajfonattal és hajbavaló szalaggal együtt a másik karra került. Másol a kendőt egyszerűen a derékhoz gyűrtek be. A női viseletet a párta lelógó pántlikájával egyező szalagból készült, ún. *nyakbavaló pántlika* is díszítette. A kb. 10 cm-es, csaknem a derékig leérő két pántlikát brosstüvel tűzték a nyakrészhez. A nyakat legkívül házilag felfűzött, apró gyöngyökből álló, több soros *nyaklánc* díszítette, amiről hátul szintén pántlika lógott le. A lányok és asszonyok kezében egy háromszög alakban összehajtott, egyszínű fehér vagy tarka, csipkézett szélű *zsebkendő* volt. A nők a lábukon vékony *harisnyát* — napjainkban nylon harisnyát — hordtak. A lábukra piros *csizmát* vettek fel, amelyek közül nem egyet a lábfejre és kérégre hímzett, zöld színű tulipán és levélminta díszített. Akinek nem volt módja ilyen csizmát csináltatni, az fekete csizmát hordott. Mostanában a csizmát lapos sarkú, fekete cipő váltotta fel.

Ünnepi viselet volt a nők *kurta mellrevalója* is. Szintén bárnybőrből készült, azonban csak derékig ért, elől gombolódott és nem vonták be »angliával«, azaz posztóval. A bőrre került az egész mellrevalót ellepő, gazdag díszítés. A mellrevalót hárász fonállal kivarrt, sötét tónusú hímzés díszítette, amit elején, hátán, szélein fekete lakkból vagy viaszból kivágott cakkok, levél és virág minták tarkítottak. Nyakát, elejét és zsebeit fényes, nagyalakú gyöngyök tették még díszesebbé. Az ujjatlan mellrevalót a nők a vállfős ingre vették fel.

Téli, mindennapos, felső viselet volt a *bujka*. A nők bujkáját rózsás *bujkának* nevezték, a lányok és asszonyok egyaránt viselték. A hosszúujjú, felső kabátot, ami a dereknál lejjebb ért, sötétkék színű, »fláner« (posztószerű) anyagból varrták. A nők rózsás bujkája onnan kapta a nevét, hogy a kék színű, »fláner« anyagra fekete »klottból« kivágott rózsadiszkeket varrtak. Rózsa került előre a zsebek helyére, hátra a nyak köré, valamint az aljára oly módon, hogy a hátközép felé haladva azok egy-egy háromszög alakzatot alkottak. A rózsák középebe nagyalakú, fekete gyöngyöt varrtak.

A felsorolt viseletdarabokat a lányok vitték magukkal a házasságba. A hozomány egy részét képező ruhákat már kislány koruk óta készítgették édesanyjuk és nagyanyjuk irányításával. Mire eladósorba kerültek, együtt volt a teljes »ruhakészlet«.

Mint általában legtöbb etnikai közösségben, a kalotaszegiekéknél sincs olyan díszes a *férfiak viselete*, mint a nőké. A *férfiak* alsóviselete a házilag szőtt, sima vászon, *bogatya* volt. A gatyá szárát néhány cm-es csapott rojt díszítette. A vászon alsógatyát nem mindenki hordta, nyáron pedig teljesen kimaradt a viseletből. Felülre került a hosszúujjú, fehér, vászon *alsóing*. Az állonyakú ing 4–5 db fehér gombbal gombolódott, elejét mindkét oldalon 6–6 gépi tűzés díszítette. Alsóinget mindig vettek a bőujjú, lobogós ing alá. Az utóbbi években vált divattá, hogy az alsóing kezelője a *lobogós ing* alól kilógott. A házilag készült lobogós ing, ami a férfiak felső inge volt, bő ujjáról kapta a nevét. Mindennapos viselet is volt, csak míg az ünneplő, lobogós inget díszítették, addig a mindennapos ingről a hímzés elmaradt. Fehér miszérrel hímézték a fodorvászonból varrt, ünneplő, lobogós ing vállára és kezelője végére. A kezelőt a kalotaszegi, írásos hímzés díszítette 5–15 cm széles csikban. A vállra másfajta díszítés került, szálkihúzással lyukacsos mintákat varrtak bele. Hímzés díszítette a szabásvonalakat követő összevarrások helyét is. A lobogós inget nem húzták be a gatyába, hanem kint csüngött. Az alsógatyára került a »szedett« *gatyá* vagy »rakott« *gatyá*. Ezt is fodorvászonból készí-

Kalotaszegi női viselet az 1930-as évekből
(Magyargyerő-monostor)

tették, 3–5 cm-es ráncokba szedték. A ráncbaszedés igen gyorsan haladt. Két végét egy-egy ember 4–5 cm-es csikokban egymásra hajtogatva, összehajtvá egy vastag, rúdszerű alakzatot képezett. Ezt madzaggal jó erősen összekötötték, majd ugyanúgy, mint a nők muszuját, egy éjszakára a derékájába tették. A rakás mosásig megmaradt, majd újból összehajtogaták, összekötötték, és lenyomták. Ünnepi viselet volt a gatyá elé kötött, fehér alapon virágmintás surc is, amit a legények és férfiak egyaránt hordtak. A fehér színű, lobogós ingre került a férfi, díszes mellrevaló, ami ugyanúgy készült, mint a nők kurta mellrevalója. A bőrt itt is teljesen ellepi a vastag, gyapjúfonál himzés, a lakk és viasz díszítés, továbbá az elejérsz, zsebeket, nyakrészt díszítő, sötét tónusú gyöngyhímzés. Télen bujkát vettek a lobogós ingre. A férfiak a bujka-flánert vagy sima bujkát hordták. A bujka-flánert gépi, nyargalásos himzés díszítette. Az alapanyag szintén kék színű, posztó volt, erre került a színes, általában piros cérnával készített nyargalásos minta. Ez a díszítés a két felső és alsó zseben kívül az elejére, aljára és ujjja végére volt hímveze. Az elől gombolódó bujka gomblyukait vastag színes fonalakkal körbevarrták. Ujjja végeit lakk minták, nyakát és a zsebpatrikát rózsá alakban kirakott, nagyalakú gyöngyök díszítették. A bujka-flánert csak ünnepnapokon hordták, míg a sima bujkát, amire semmiféle díszítés nem került, azt mindennap viselték. A férfiak lábára fekete csizma került, amit a bő gatyá csaknem eltakart. Fejükön fekete posztóból készült, keskeny karimájú kalapot viseltek. A legények kalapja mellől nem hiányozhatott az árvalányhaj. Ugyancsak elmaradhatatlan volt mind a legények, mind a férfiak ünnepi viseletéből a nyakraváló. A nyakraváló két méter hosszú, vékony, fekete sál volt, aminek csak széléit díszítette vékony, színes csíkozás. Ezt a férfiak nyakán többször körbecsavarított oly módon, hogy körbecsavarás után csak egy boktrányi anyag maradt. A nyakraváló két végét színes margitdíszrel is körbevarrták. Az idősebb emberek napjainkban is hordják. A férfiak szedett gatyá helyett télen halina harisnyát, posztó vagy fehér harisnyát viseltek. E három elnevezés a gyapjúból készült, vastag, házilag ványolt nadrág elnevezése volt. A fehér színű harisnyát bárki hordhatta. Elöl szíjjal kötötték össze. A harisnya összes díszre a szár két oldalán végigfutó, piros, vékony posztószínór volt.

A fenti dolgozat nem készült a teljesség igényével, nem kívánta egészen bemutatni a teljes kalotaszegi viseletet, hiszen az ismertetésből kimaradtak olyan viseletdarabok, mint pl. a kozsók vagy a szúr, stb. A bemutatás csupán a múzeum gyűjteményét egyszerre ilyen nagy számban gyarapító viselet leírására szorítkozott.

Adatközlő: Bányász Mihályné 60 é.

IRODALOM

- Jankó János: Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892. 81—104.
 Nagy Jenő: A kalotaszegi magyar népi öltözet. Bukarest, 1958. 65 l. (Népművészeti Füzetek.)
 Malonyay Dezső: A magyar népművészete, 1. A kalotaszegi magyar népművészete. Budapest, 1907. 45—63.
 Ortutay Gyula: A magyar népművészet, 2. Erdély. 157—255.
 Kós Károly: A kalotaszegi muszuj. Műveltség és Hagyomány. (Szerk. Gunda Béla.) VI. Budapest, 1964. 153—180.
 Szabó T. Attila: A kalotaszegi női öltözködés leírása, 1864-ből. Népr. Ért. XXXIII. 1941. 273.

Szabó T. Attila néprajzi munkásságáról (Köszöntés 70. születésnapjára)

DANKÓ ÉVA

I. Bevezetés

A tiszteletteljes figyelem a közelmúltban többszörösen Szabó T. Attila felé fordult. 1970-ben a Román Szocialista Köztársaság Allamtanácsa »Erdemes tudós« címmel tüntette ki. Nemrégben, rövid időközökkel hagyva egymás között, jelent meg háromkötetes tanulmánygyűjteménye, amelynek mindenegyes kötete önálló munkának is felfogható.¹ A múlt év végén adta ki a bukaresti Kriterion Kiadó, a maga nemében egyedülálló alkotásának, az Erdélyi Magyar Szótörténeli Tár-nak első kötetét.² A monumentális vállalkozást, ami legjobban elénk állítja mind a maga szerénységében, mind a maga óriás voltában Szabó T. Attilát, nemcsak a szakterület, a nyelvészet, hanem az egész magyar kulturális élet a legnagyobb elismeréssel, a vállalkozás körülményeit tekintve pedig egyenesen csodálattal, feltétlenül tisztelettel fogadta.³ Azután most, hogy az év elején hetvenedik életévét betöltötte, a kultúra valóságos »szent emberének« kijáró tisztelettel köszöntöttük.

Szabó T. Attila korábban is megbecsült munkása volt a magyar tudományos életnek. Ezek a nagy, nem mindennapi alkalmak csak a megbecsülés, az elismerés és a tisztelet különleges megnyilvánulásait váltották ki iránta. Jellemzően írja róla Gaggi László erdélyi író, hogy: »mi sohasem tekintettük őt holmi unalmas, szürke, vaskalapos nyelvésznek. Mester, nagyszerű mester ő, aki felelősségteljes munkásságában, a múlt-tá kövült, emlékeztette merevült nyelvi jelenségeket újra zajló életébe, mert legendás tudósi szorgalom túl az elhivatás ereje, a ráérzés látnoki szelleme, a biztos ismeret méltósága él benne.«⁴

Gaggi László szavai sokmindent elárulnak Szabó T. Attiláról. Mindenekelőtt azt, hogy nyelvész. De sejteti azt is, hogy a nyelvésznél sokkal több, életműve jóval szélesebb; a szigorúan vett nyelvészetten túl sokmindent felölel. Ez nála nemcsak a nyelvtudomány természetéből következik, hanem inkább a tudatosan végzett tudományos kutatómunka összességére épülő igényből. Márton Gyula, a kolozsvári Bolyai-Babes Egyetemen Szabó T. Attila utóda, ezt így fogalmazta meg: »Szabó T. Attila tudományos érdeklődése nem korlátozódik a nyelvtudományra. A népnyelv és szellemi műveltségével foglalkozó tudományágak mellett a történettudomány szintén érdeklődési köréhez tartozik, különös tekintettel a népiség- és településtörténetre.«⁵ Kutatásai során sok néprajzi tárgyat is érintett. Ezért lehetséges, sőt szükséges is Szabó T. Attila néprajzi munkásságáról beszélni.

II. Szabó T. Attila élete és munkássága

Szabó T. Attila 1906. január 12-én született Fehéregyházán. Főiskolai, illetőleg egyetemi tanulmányait Kolozsvárott és Edinburgban végezte. Hazajöve előbb a nagyenyedi Bethlen Kollégium, majd pedig a zilahi Wesselényi Kollégium tanára volt. Mind az enyedi, mind pedig a zilahi

kollégiumban nagy hatással volt rá a két iskola kulturális, tudományos hagyománya. Ezeknek a hagyományoknak hű kifejezője a nagy, a régi magyar kiadványokat nagy számban tartalmazó iskolai könyvtárak. Az enyedi kollégium óriási könyvtára, amely sok kéziratot is tartalmaz, *Szabó T. Attila* hangyaszorgalommal átbúvárolta és már ekkor, kezdő tanárként, jöhetett az idő tájt érdeklődése még kimondottan irodalmi volt, felülírt benne a nagy terv: széles művelődéstörténeti alapokon megteremteni az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárat.⁶ Munkáját a szerényebb viszonyokkal rendelkező Zilahon is folytatta, sőt fokozta. Érdeklődése itt inkább az irodalomtörténet és a történelem felé fordult. Itt készítette el és jelentette meg első nagyszabású filológiai munkáját, a *Kéziratok énekeskönyveinek és verses kéziratainak a XVI. és XIX. századból című összefoglalást*.⁷ A meglehetősen elszigeteltségben, a tudományos élet lüktetésétől távol készült monográfia minden korábbi adatot feldolgozott, egységes rendszerbe fogott és ezáltal alapjává, kiindulópontjává vált minden további, a kéziratok verseskönyvekkel, gyűjteményekkel foglalkozó kutatásnak, így a *Stoll Béla* szerkesztésében megjelent nagyszabású bibliográfiának is.⁸ Zilah, a Wesselényi Kollégium hagyományai csak meg erősítették és a tudományos kutatás egyik nem sokat látoit, szorgalmas, idejével és energiájával maximálisan gazdálkodni tudó tudósa érlelték.⁹ Zilahi tartózkodása a nyelvészeti elkötelezettség szempontjából is fontos állomása életének. Minden bizonnyal a nagy tanár-előd, *Gyarmathi Sámuel*, az első komoly összehasonlító finnugor nyelvész példája is sarkallta. Kiseb-nagyobb, főleg adatoktól cikkeket egymás után jelentette meg a legkülönbözőbb helyeken. Zilahról mint ismert kutató került Kolozsvárra 1936-ban, az Erdélyi Múzeum Egyesület szolgálatába, levéltárosként. Kolozsvári kezdő éveit három egyéniség volt rá elhatározó erejű hatással: már mint gimnazistára is, a Református Gimnázium tanára, *Csüry Báltint*. Aztán a nagy hírű iskola könyvtárának őre, *Brüll Emánuel*, majd az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárosa, *Kelemen Lajos*.

Csüry Báltint akkoriban dolgozott a Szamosháti szótáron. *Szabó T. Attila* betekintetett a nagy nyelvész műhelytitkaiba, megerősödhetett nyelvészeti vonzalmában. Láttá az anyaggyűjtés módszerét, az anyagrendezés elveit, tapasztalatokat szerezhetett mind a szótörténet, mind pedig a nyelvjárási sajtások tekintetében. *Csüry Báltintól* főleg azt tanulta meg, hogy a nyelvi jelenségek konkrét kötődéseit, a tárgyi világot, a tárgyak funkcióit kell figyelemmel kísérni. Ez a figyelem a nyelvész érdeklődését az anyagi kultúra világára fordítja, ahol a funkciók, a funkciórendszerek összefüggései, alakulásai jelentésváltozásokként követhetők nyomon. A *Csüry-féle* módszer egyenesen a néprajz, annak is az anyagi kultúrával foglalkozó része felé irányította *Szabó T. Attila* figyelmét.¹⁰ *Brüll Emánuel* ugyancsak nyelvész volt. Nemcsak ismerte a régi irodalmat, hanem a régmúlt irodalmi jelenségeit a nyelvész igényeivel vizsgálta is. Számos szó, kifejezés, frázis magyarázatát, kifejtését végezte el. Jelentősége *Szabó T. Attila* életrajzának szempontjából az, hogy érdeklődését nemcsak felkeltette, hanem meg is erősítette a nyelv történetisége, ezen keresztül a kulturális jelenségek történeti változása és azok nyelvi tükröződése iránt. *Brüll Emánuelnek* nagy szerepe van abban, hogy *Szabó T. Attila* történeti igényekkel, a történelmi folyamatok megismerésének szándékával folytatta nyelvészeti kutatásait.¹¹ *Kelemen Lajos* pedig izzig-vérig levéltáros volt, valóságos mozgó enciklopédia. Rengeteg adatot kutatótól föl, ismert és publikált, bár összefoglaló munkát nem hagyott hátra. A pozitívizmus megingathatatlan alapjairól kiindulva csak koncepcióban egészet adott alkotott; egy hatalmas művelődéstörténeti adattárat,

aminek éppen úgy része a konkrét eseménytörténet, mint az irodalom-, a művészet-, stb. történet, többek között a nyelvtörténet is. *Kelemen Lajostól Szabó T. Attila* az aprómunka jelentőségét, a kutatás fontosságát, a pozitívizmus erejét tanulta meg becsülni.¹² 1940-ben a kolozsvári egyetem tanára lett (a magyar- és finnugor nyelvészeti tanszéken). Mint egyetemi tanár, továbbra is ellátta az Erdélyi Múzeum Egyesület és a később abból alakult Erdélyi Tudományos Intézet vezetését is. Ez idei munkásságának két oldala van, a töretlenül folytatott, mindinkább kiszélesülő tudományos kutató- és feldolgozó munka mellett. Az egyik a szerkesztői tevékenység, a másik pedig a pedagógus, az utód-munkatárs-nevelés felelősségteljes munkája. Számátlan szerkesztői ténykedés közül ezúttal csupán kettőt említek meg. Az egyik az *Erdélyi Múzeum* című nagyműltű folyóirat, a másik pedig a közben debreceni egyetemi tanárrá lett *Csüry Báltintal* közösen végzett *Magyar Néprajz* című, Debrecenben megjelenő évkönyv szerkesztése. *Szabó T. Attila* a szerkesztői munkát szerencsésen összekapcsolta a nevelés ügyével. Az általa előkészített kiadványokban nemcsak az illető szakterületek legkiemelkedőbb kutatóinak közleményeit, hanem tanítványainak gondosan átnézett, érdemes munkáit is rendszeresen közölte. Az *Erdélyi Múzeumot* szerkesztője alatt a legszínelvonalasabb magyar tudományos folyóirattá tette, annak ellenére, hogy a folyóirat irányvonalát, tartalmát saját érdeklődése erősen meghatározta. Ebben a meghatározottságban előkelő helyet foglalt el a nyelvészeti, az irodalomtörténeti, az erdélyi művelődéstörténet és nem utolsósorban a néprajz. Szerkesztése nem volt provinciális. Igyekezett a tudomány korszerű eredményeit, aktuális kérdéseit közreadni, jöhetett az *Erdélyi Múzeumot* nemcsak címe, megjelenési helye, hanem a kiadók szándékai is elsősorban táji érdekeltiséggel folyóiratnak szánták. Nem véletlen, hogy a *Szabó T. Attila* szerkesztette Erdélyi Múzeumban jelent meg például *Gunda Béla* egyik alapvető ethnológiai tanulmánya is a funkcionáliszmusról.¹³

Nevelési munkásságának is megvan az eredménye. Egyrészt úgy, hogy a nyelvészetet méltán megerősített helyére állította a romániai magyar tudományosságban, másrészt pedig azzal, hogy egy valóságos nyelvészgenerációt képzett és nevelt. Erről jó felfigyelni az egyik tanítvány, *Márton Gyula* szavaira: »kevés olyan középkorú vagy fiatal nyelvész van, aki ne köszönhetne neki (ti. *Szabó T. Attilának*) valamint, ne tartoznák közvetlenül vagy közvetve azoknak a táboraéhoz, akik irányítást és buzdítást kaptak tőle».¹⁴

A XX. század nyelvtudományában két módszertani törekvés figyelhető meg. Az egyikre az jellemző, hogy képviselői módszeresen gyűjtik a nyelvi adatokat és elméleti következtetéseiket mindig konkrét és egyben gazdag anyag alapján teszik meg. A másik irányzat, ahogy szokás nevezni, a kepleri út, művelői más, elsősorban az exact tudományok elméleti megállapításait használják fel és ezek segítségével próbálják megismerni a nyelvi rendszerek titkait. A két irányzat, noha erős vitában áll egymással, nem lehet meg egymás, egymás eredményei nélkül. Ez a kettség — ami nemcsak a nyelvtudományokban észlelhető — a néprajzra is vonatkozik. *Szabó T. Attila* mint nyelvész is és mint ethnografus is az első irányzathoz tartozik: számtalan új adat, első kézből vett ismeret birtokában tesz csak megállapításokat, készít összefoglaló jellegű tervekét.

Szabó T. Attila nyelvészeti munkássága alapvetően adatfeltáró, anyaggyűjtő. Ebbe a körbe tartozik a rá és tanítványaira annyira jellemző név-, közelebből helynévgyűjtés is. Számtalan szócikkben, cikk-

ben, kisebb-nagyobb tanulmányban a helynevek ezreit adta közre. Az adatfeltárás, anyaggyűjtés azonban csak anyagot szolgáltató eszköz számára az összefoglalások elkészítéséhez, az elvi tanulások levonásához. 1934-ben, amikor már tisztességes helynévkutatási múlt állt a háta mögött, adta ki *A helynévgyűjtés jelentősége és módszere* című tanulmányát.¹⁵ Az elvi alapvetést követő újabb, most már módszeresebb, koncepciózus adatgyűjtései nagy tervekért érleltek. Nagy terve volt az *Erdélyi Helynévtörténeti Adattár* megszerkesztése, amely véleménye szerint mintegy 650 000 erdélyi magyar és román helynevet ölelt volna fel. A helynevek történeti alakulásának vizsgálata vezette el a történeti szótan intenzív műveléséhez, amiből viszont az *Erdélyi Szótörténeti Tár* körvonalai bontakoztak ki. Ez a hatalmas, lexikonszerű munka a XV. századtól kezdve a XIX. század második feléig öleli fel a magyar szótörténetet. Már egy mutatója is, amit az *aki* vonatkozó névmásról adott közre, bárkit meggyőzhetett a tervezett szótörténeti tár gazdagságáról, alaposágáról és szinte minden történeti- és társadalmi tudományággal való szoros kapcsolatról.¹⁶

Szótörténeti kutatásai nem választhatók el nyelvjáráskutatási tevékenységétől. Eleven, ma is érvényes nyelvészeti vélemény, hogy a nyelvjárással történetileg elkülönült és külön fejlődött csoportnyelvek. Eszerint *Szabó T. Attila* nyelvjárási kutatásai, feldolgozásai szervesen beleillenek történeti aspektusú nyelvészeti munkásságába.

Bár munkássága kibontakozását számos tényező gátolta és nagy tervei mindmáig nem valósultak meg a maguk teljességében, az anyaggyűjtés, a hozzájuk felhalmozott anyag, számtalan területen hasznosítható »melléktermékei«, illetőleg vonatkozásai rendkívüli tudományos értéket képviselnek. *Szabó T. Attila* most 70 éves; már korábban nyugalmába vonult, de tovább is dolgozik. Akaratereje töretlen, szelleme friss, még sokra, sok nagyra képes. Bizvázt remélhetjük, hogy nagy terveit valószínűleg megvalósítja és az ugyancsak tanítvány *Gálffy Mózes*szel együtt mondhatjuk, hogy »Az Erdélyi Helynévtörténeti Tár meg az Erdélyi Magyar Oklevéltár az a két nagyszabású mű, amelynek egybeállítását töle várja a mai tudományosság.«¹⁷

Általános vélemény, hogy *Szabó T. Attila* nyelvészeti munkásságának számos vetülete van. Ezek nagyrésze a nyelvtudomány természetéből következik, mert a nyelv a gondolkodás kifejezője, jelrendszere, ami a közösség számára érthetően tükrözi az egyén gondolatát és fordítva. A nyelv természetéből fakadóan minden nyelvészeti stúdium arra a tárgyra, illetőleg arra a tárgykörre is vonatkozik, amit a nyelv kifejez. *Szabó T. Attilánál* még ezen az általános törvényszerűsége túlmenően a történeti szemlélet, a nyelvtörténeti strukturalista és komparatív művelése is növeli a nyelvészetben kívüli ismeretekhez, tudományágakhoz való kötődést. Számos szócikkében a kérdéses szó keletkezésének, elterjedésének, az időben történt változásainak összefüggéseit kutatva rámutatott a konkrét tárgyra, mondjuk eszközre, aminek a létrejöttét, kialakulását nyelvtörténeti adatokkal igazolta, hasonlóképpen elterjedését, valamint az időközben végbement módosulásait, változásait is.

Igy első rendben irodalomtörténeti vonatkozásban fontos *Szabó T. Attila* nyelvészeti munkássága. Nyelvtudományi eszközökkel számos stílusfejlődési mozzanatot tisztázott, több átvételt, továbbadást meghatározott. A komparatív filológiának teljességéhez soha nem fogható jelentőségű forrást szerzett. Maga az irodalomtörténet is sokat köszönhet *Szabó T. Attilának*. Nagy mennyiségű olyan nyelvi adatot tárt föl, amely irodalomtörténeti összefüggéseket, ok- és okozatot helyezett helyes meg-

világításba. Ugyanez a helyzet művészettörténeti vonatkozásban is. Az erdélyi művészet, magamszűvészet és népművészet nem kevés izlettörténeti, stílustörténeti összetevőjét határozta meg. Nem is szólva a művelődéstörténet sok mindent magában foglaló tudományágáról. Idevonatközlőg talán tudománytörténeti eredményeit kell külön megemlítenem. Minderre a dolgozathoz csatolt válogatott bibliográfia bőséges bizonyító illusztrációt szolgáltat.

III. Szabó T. Attila néprajzi munkásságának jelentősége

Szabó T. Attila néprajzi munkásságát is, mint az általa művelt nyelvtudomány sajátos melléktermékét kell értékelnünk még akkor is, ha az rendkívül sokoldalú, gazdag és értékes. Onálloan is foglalkozott ugyan néprajzi kérdésekkel, de ezek egyrészt nem jellemzők munkásságára egészére, másrészt pedig ezek sem mentesek nyelvészeti vonatkozásoktól, legtöbbször nyelvészeti módszerekkel készültek. Így például foglalkozott a *festékesekkel*, azaz az erdélyi gyapjúszőnyegek egy sajátos, a török kilim vagy a délszláv tyilim szőnyegekkel rokon fajtájával.¹⁸ Nyelvi eszközökkel nemcsak meghatározta a festékest (és társait), hanem fényt vetett kialakulásuk, elterjedésük, változásaik és felhasználásuk nem kutató, homályos kérdéseire is. Nyelvészeti stúdiumoktól meglehetősen függetlenül települési kérdésekkel is foglalkozott. Feldolgozta például Kolozsvár települését.¹⁹ Természetesen ebben a munkájában is sok történeti- és nyelvészeti tényező szerepel a szigorúan vett néprajziak mellett. Már inkább nyelvészeti a Szásznyires településéről, népiségéről, népesedéséről- és helytörténeti viszonyairól írt munkája.²⁰ Az összefoglaló jellegű települési tanulmányok mellett több egyszerű rész tanulmányt is készített. Így mintaszerűen feldolgozta a XVIII. századi erdélyi határjeleket.²¹ Értékes néprajzi összeállítást készített a kertekről, a gyalogkertről és a mezősi kerítésről.²² Nemkülönböztetve az erdélyi levélkapuk, tőkés vagy sorompókapuk oklevélelfordulásairól.²³ Egyik legkiemelkedőbb települési tanulmánya az esztenával foglalkozik.²⁴ A szó jelentés-tani változásairól kiindulva kifejti a hegyi legeltetés, fejős juhászat szerepét az erdélyi népeletben. Az esztena gazdasági, munkaszervezeti, társadalmi vonatkozásainak bemutatásával sok, korábban nem eléggé ismert részletet tisztázott.

A település kérdéseire kapcsolódóan foglalkozott az építkezéssel is. Ezt a kérdéscsoportot is történeti és nyelvészeti kiteljesedésében vizsgálta. Vizsgálatai között különös figyelmet szentelt az erdélyi faépítészetnek.²⁵ Idevonatközlő hatalmas ismeretanyagának, egyben módszerének is fényes bizonyítéka a *Tombor Ilona* famennyezetekről készített összefoglalásának kiegészítő ismertetése az *Etnográfiában*. A kalotaszegi házépítés történetéhez értékes adatokat szolgáltatott.²⁶ De az építmények belseje is érdekelt. Jó érzékkel fordult a tűzhelyek morfológiájára felé és közreadott számos erdélyi kemenceadatot a XVII–XIX. századból.²⁷

A levéltári adatok tömegét tette ismertté több kismesterségre vonatkozóan. Így különös figyelemmel fordult a dési fazekasság felé.²⁸ Vizsgálta a szegedi fazekaskészítmények erdélyi elterjedését is.²⁹ Külön nagyszabású tanulmányban foglalta össze a népi mesterekről és tisztsgyűléseikről tudható, korábban elhanyagolt tudnivalókat.³⁰ Különösen ez a tanulmánya mutat túl önmagán. Betekintést enged a népi társadalom

funkcionális összefüggéseibe és ezáltal új vonásokban gazdag általánosítható képet fest a népi társadalom egészéről.

A népviselet, öltözködés is érdekelte. Itt is elsősorban a Kolozsvár-környéki, kalotaszegi viszonyokat tisztázta.³¹ Az öltözködéssel, viselettel összefüggésben foglalkozott a himzéssel, az erdélyi kézimunkával is. Számos adatot vonatkoztat fel a mezőégi magyar himzés ismeretéhez.³² De kutatta a szlovák kézimunkák erdélyi divatjának és hatásának történetét is.³³

Nem került el figyelmét a látszólag periférikus, de ugyanakkor etnikailag lényeges kérdések vizsgálata sem. Így írt a kolozsvári fejenhorlás történeti viszonyairól.³⁴ De írt a szokásokról is, sok adatot felszínre hozva egyes szokások meglétére, elterjedésére, elhalására vonatkozóan. Így tárgyalt például a kalotaszegi Zsobok kopfajás-zászlós temetkezési szokásait.³⁵ Aztán kutatta a trágyázási babonákat,³⁶ a himlő XIX. század-eleji népies gyógyítását³⁷ vagy éppen a kiürtöskölés eredetét, készítését, elnevezési sajátosságait.³⁸

Külön fejezetet igényelnek Szabó T. Attila folklórkutatásai és feldolgozásai. A kéziratok énekeskönyvek irodalmának tanulmányozásáról, ami a folklórtárgyakkal és a lehető legszorosabb kapcsolatban áll, már korábban volt szó. Figyelme elsősorban a népballadák, népdalok felé fordult. *Haja, haja virágom* címen gazdag virágénekgyűjteményt jelentetett meg és ennek bevezetőjéteként adatokban gazdag tanulmányt írt a népdal és a virágénekek összefüggéseiről, a két műfaj történeti alakulásáról.³⁹ Hasonlóképpen, a *Kallós Zoltán* nagyszerű *Balladák könyve* című gyűjteménye elé írt tanulmányában (A hazai magyar népballadagyűjtés életútja) a tárgy részben tudománytörténeti, részben irodalomtörténeti, valamint nyelvészeti- és irodalmi vonatkozásainak megmutatásával a kérdés első ilyen szempontú tudományos összefoglalását nyújtotta.⁴⁰ De adott közre megfelelő filológiai apparátussal betlehemes játékok is,⁴¹ mint ahogy történeti érdeklődésének megfelelően kutatott népdalszövegek forrásai után is.⁴²

Tudománytörténeti jellegű munkái közül külön értékkel bírnak azok, amelyekre néprajzkutatókról, néprajzi eseményekről írt. *Csűrű Bálint*ről írt nekrológia mindmáig érvényesen kijelölte a nagy nyelvész helyét a magyar és a nemzetközi tudományosságában, kiemelve a konkrét, gyűjtött anyagok alapuló nyelvészet és ebből következően a néprajzzal közeli rokonságban álló tudomány néprajzi szerepét és jelentőségét.⁴³ Az adatok tisztelete szólal meg a *Kelemen Lajos* életéről és munkásságáról írottakban is.⁴⁴ Méltó emléket állít *Mikes Lászlónak*, a korán elhunyt nyelvész-ethnográfusnak, aki életcéljának a magyar és román kulturális kölcsönhatások felderítését és tudatosítását tűzte ki.⁴⁵ Hasonló eredménnyel vázolta fel az ugyancsak fiatalan elhunyt erdélyi nyelvész, *Sándor Gábor* életét és munkásságát is.⁴⁶ *Antal Arpáddal* és *Faragó Józseffel* közösen írta a *Krizsa János* című monográfiát.⁴⁷ Szabó T. Attilának a nyelvi és a történeti kérdések megfogalmazása jutott feladatul ebben a kötetben. Feladatot úgy oldotta meg, hogy kiviláglik: Krizsa munkásságában a maga munkásságának az előképt is látja. A gyűjtőt- és rendszerezőt figyelme és tisztelti benne leginkább. Valamint azt a magatartást, ami a másoknak való adat- és anyagszolgáltatásban leli örömét.

Annak illusztrálására, hogy Szabó T. Attila nem kimondottan néprajzi igényű feldolgozásai hogyan és milyen mértékben tartalmaznak néprajzi eredményeket is, két példát hozok fel. Például a *kalálka* szó vizsgálata, feltűnése, jelentése, elterjedése, jelentésváltozásainak felmérése elvezeti a középkori mezőgazdaság, ezen belül a földművelés viszonyainak,

munkaszervezetének ismertetéséhez, hogy a szófejlődés nyomkövetésével a közösen végzett munka különböző formáig és fajtáig jusson el.⁴⁸ A szó jelentéstani kifejtése kapcsán világosság derül az eszközökkel végzett közös munkára, a kalálka eszközviszonyaira, a közös munka hasznában való részvételre, a közös munkában való részvétel körülményeire, a velejáró kötelezettségekre, mondhatnánk a népi jog idevonatkozó megnyilvánulásaira is. Hasonlóképpen a kisállattartó tejjagdások néhány sajátos szavának, mint amilyen például a *brindza*, *orda* és *zsendice* nyelvi vizsgálata Szabó T. Attilánál felfedi az ezeket a tejemlékeket előállító munkafolyamatokat, bemutatja az eszközészközetet és tájékoztat a felhasználás módjairól is.⁴⁹ Ez utóbbi példa annak bemutatására is jó, hogy Szabó T. Attila kutatásai közben mindig kellő figyelmet szentelt és mindenféle elfoglaltság nélkül foglalkozott a nyelvünket ért idegen, főleg román hatásokkal, amelyek minden esetben munkafolyamatokat, tárgyi kötődéseket jelentenek (kölcsonszavak).

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Szabó T. Attila néprajzi munkássága függvénye nyelvészeti, különösen pedig nyelv-történeti munkásságának. Területileg elég szűk körre szorították; kizárólagosan Erdélyre, ezen belül is néhány hangsúlyos területre, főleg Kolozsvárra és környékére, Déstre és környékére, Kalotaszegre, Zilahra és vidékére, valamint Nagyenyedre. Mint finnugor nyelvész elsősorban a finnugor, sőt urali kapcsolatokat, összefüggéseket kutatja anélkül azonban, hogy ez kutatásaiban kimozdítsa az erdélyi magyar nyelvterületről. Az erdélyi magyar nyelv történeti fejlődése kapcsán ad számot a román kölcsonszavakról ugyanúgy, mint a román nyelv magyar kölcsonszavairól, illetőleg a csángók sajátos, egyrészt elszigeteltségükből eredő, másrészt a nagyművi román hatásból származó nyelvjárásáról. Módszere alapvetően nyelvészeti. Az analógikus felderítésen nyugszik, azaz végső kifejlesztésben komparatista. Az összehasonlítás önmagában hordja a fáziseltolódások, funkcióváltozások adta jelentésváltozások kutatásának egyetlen helyes módszerét: a történeti komparativizmust. Mert hiszen »nyelvünk minden régi, kéziratok emlékének, nyelvemlékeink mindgyékének külön története van« — írja egy helyen, s ez nyilvánvalóan nemcsak »nyelvemlékekre«, hanem minden nyelvi jelenségre egyformán vonatkozik.⁵⁰ Szabó T. Attila hatalmas munkásságának legfontosabb néprajzi haszna az, hogy ethnográfiai forrás; a továbbiakban nélkülözhetetlen adattár. De tekintve, hogy módszerében minden esetben messze túlmegy a *description*, a jelenség leírásán — munkássága néprajzilag az összehasonlítás, a fejlődési fokok, állomások felderítése, a történetiség igényének érvényre juttatása révén sokkal több, fontosabb, mint adattár: komplex jelenségmagyarázat. Ezeknek a felvázolásával emlékeznünk rá hetvenedik születésnapján és köszöntjük a magyar néprajztudomány nevében is.

JEGYZETEK

1. Szabó T. Attila: Anyanyelvünk életéből. Válogatott tanulmányok, cikkek. I. Kriterion, Bukarest, 1970. 575. p.; A szó és az ember. Válogatott tanulmányok, cikkek. II. Kriterion, Bukarest, 1971. 575. p.; Nyelv és mű. Válogatott tanulmányok, cikkek. III. Kriterion, Bukarest, 1972. 339. p.
2. Szabó T. Attila: Erdélyi magyar szótörténeti tár. I. köt. A-C. Kriterion, Bukarest, 1975. 1228. p.
3. Például Kósa László: Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Forrás VII. (1976). 4. sz. 91-92.
4. Gagyí László: Mesterünk. Igaz szó XVIII. 1970. 68-69. — Vö.: Igaz szó XVIII. (1970). 2. 27-72.; Művelődés XXIV. (1971.) 51-53.; Korunk XXXIV. (1975.) 534-540.; Igaz szó XXIII. (1975.) 427-439.; A hét VI. (1975.) 37. sz. 3-4.; Mikó Imre:

- Már Szabó T. Attila is hetvenéves. Akik előttem jártak. Kriterion. Bukarest, 1976. 279–284.
- Márton Gyula: A tudós és nevelő. Igaz szó XVIII. 1970. 33. 1. — Vö.: Jancsó Elemér: Tudós és tanítványai. Igaz szó XI. 1963. 791–792. 1.
  - Vágó Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Kolozsvár, 1903. — Lukinich Imre (szerk.): Nagygyeddi Album CMXXVI. Bp. 1926.
  - Szabó T. Attila: Kéziratok emlékkönyveink és verses kézirataink a XVI. és XIX. századból. Zalaú–Zilah, 1934.
  - Stoll Béla (szerk.): A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1940). Bp. 1963.
  - Somogyi Jenő: A zilahi evang. reform. kollégium története. Zilah, 1895. — Vö.: M. Nagy Ottó: Gyarmathi Sámuel élete és munkássága. Erdélyi Tudományos Füzetek 182. Kolozsvár, 1941.
  - Magyar Nyelv XXXVII. 1941. 65–66. 1.
  - Márton Gy.: id. m. 28. 1.
  - Bodor András–Cselényi Béla–Jancsó Elemér–Jakó Zsigmond–Szabó T. Attila: Élelmény Kelemen Lajos születésének 80. évfordulójára. Kolozsvár, 1937. Élelmény Kelemen Lajos születésének 80. évfordulójára. Erdélyi Múzeum L. 1945.
  - Gunda Béla: A funkcionalizmus kérdése a néprajzban. Erdélyi Múzeum L. 1945. 181–194. 1.
  - Márton Gy.: id. m. 34. 1.
  - Szabó T. Attila: A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. Magyar Nyelv XXX. 1934. Klny.
  - Szabó T. Attila: Aki. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XI. 1947. 201–212. 1.
  - Gálffy Mózes: Anyanyelvünk életéből. Igaz szó XVIII. 1970. 61.
  - Szabó T. Attila: A festékes és társal. Ethnographia LXVII. 1956. 99–109. Még néhány szó a festékes és társal. erdélyi életéhez. Ethnographia LXXIII. 1962. 147–149.
  - Szabó T. Attila: Kolozsvár települése a XIX. század végéig. Kolozsvár, 1946. Erdélyi Tudományos Intézet, 127. p.
  - Szabó T. Attila: Nires–Szásznyires település népiség-, népesedési és helynév-történeti viszonyai a XIII–XX. században. Kolozsvár, 1937. Erdélyi Tudományos Füzetek, 91.
  - Szabó T. Attila: Határjelek a XVIII. században. Ethnographia LI. 1940. 258.
  - Szabó T. Attila: Kert, gyalogkert, mezősgői kerítés. Ethnographia LII. 1941. 145–146.
  - Szabó T. Attila: Levélkapuk és tőkés vagy sorompós kapuk erdélyi okleveleinkben. Ethnographia LI. 1940. 93–94.
  - Szabó T. Attila: Az eszténa és sztronga a XVI–XIX. századi erdélyi okleveleinkben. Műveltség és Hagományok X. 1968. 153–159.
  - Herepel János és Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészettünk történetéhez. I. Fatemplomok és haranglábak. Kolozsvár, 1939. Erdélyi Tudományos Füzetek, 107. — Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészettünk történetéhez. II. Vö.: Tomkapuk és fazarak. Kolozsvár, 1940. Erdélyi Tudományos Füzetek, 108. Vö.: Tomkapuk és fazarak. Magyarországi festett famenyiszkek. Bp. 1968. Ismertetése és 31 borítónal való kiegészítése. Ethnographia LXXX. (1969.) 3. 467–474.
  - Szabó T. Attila: A kalotaszegi házépítés történetéhez. Ethnographia LI. 1940. 94.
  - Szabó T. Attila: A kalotaszegi házépítés történetéhez. Ethnographia LII. 1941. 71–72.
  - Szabó T. Attila: Levéltári adatok a déli fazekas cím történetéhez. Kolozsvár, 1947. 43. Erdélyi Tudományos Intézet.
  - Szabó T. Attila: Szegedi fazekaskészítmények Erdélyben. Erdélyi Múzeum LII. 1947. 154–156.
  - Szabó T. Attila: Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI–XIX. századból. Erdélyi Múzeum LII.
  - Szabó T. Attila: A kalotaszegi női öltözködés leírása 1864-ből. Néprajzi Értesítő XXXIII. 1941. 273–275. — A kalotaszegi népi öltözet. Útnok 1959. 7. szám. 2.
  - Palotay Gertrúd–Szabó T. Attila: Mezősgői magyar hímzések. Erdélyi Tudományos Füzetek 159. Kolozsvár, 1943.
  - Szabó T. Attila: A szlovák kézműkvár erdélyi divatjának és hatásának történetéhez. Kelemen Lajos emlékkönyv. Bukarest, 1957. 535–565.
  - Szabó T. Attila: A kolozsvári fejenhordás kétszázéves emléke. Erdélyi Múzeum LII. 1947. 137–138. — A kolozsvári fejenhordás történetéhez. Ethnographia LXXII. 1961. 618–620. — Helyesbítés és pótlás a kolozsvári fejenhordás történetéhez c. cikkhez. Ethnographia LXXIV. 1963. 282.
  - Szabó T. Attila: Kopjafas–záslós temetkezés a kalotaszegi Zsobokon. Erdélyi Múzeum LI. 1946. 86–89.
  - Szabó T. Attila: Trágyázási babona 1791-ből. Ethnographia LII. 1941. 284.
  - Szabó T. Attila: A himió népies gyógyítása Erdélyben a XIX. sz. elején. Erdélyi Múzeum L. 1945. 275.
  - Szabó T. Attila: A kúrtós kalács kúrtós kalács. Magyar Nyelv. 1950. XLVI. 369–371.
  - Szabó T. Attila (szerk.): Haja, haja virágom. Virágénekek. Kriterion. Bukarest, 1970.
  - Szabó T. Attila (szerk.): Balladák könyve. Kriterion. Bukarest, 1971. In.: A hazai magyar népbaldaggyűjtés életútja. 5–42.
  - Szabó T. Attila: Egy 18. század-középi népies betlehemes játék. Erdélyi Múzeum LI. 1946. 121–128.
  - Szabó T. Attila: Két népdalunk szövegének forrása. Erdélyi Múzeum XLVI. 1941. 259–261.
  - Szabó T. Attila: Dr. Csűrű Bálint. Erdélyi Múzeum XLVI. 1941. 282–284.
  - Szabó T. Attila: Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897–1937). Erdélyi Tudományos Füzetek. 99. Kolozsvár, 1937.
  - Szabó T. Attila: Mikecs László (1917–1994). Erdélyi Múzeum L. 1945. 276–277.
  - Szabó T. Attila: Sándor Gábor (1921–1947). Erdélyi Múzeum L. 1947. 150–151.
  - Szabó T. Attila: Kriza János. Bukarest, 1965. (Antal Árpáddal és Faragó Jő-zseffel közösen).
  - Szabó T. Attila: Kalács. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények VI. 1962. 69–84.
  - Szabó T. Attila: Brindza, orda és zsendice. Studia Universitatis Bolyai–Babes. Cluj, 1966. Philologica. Fasc. 1. 127–129.
  - Szabó T. Attila: A marosvásárhelyi sorok és a marosvásárhelyi glosszák. Kriterion. Bukarest, 1973. 5. (Farczady Elekkel közösen.)
- ### FÜGGELEK
- Szabó T. Attila néprajzi vonatkozásban legfontosabb publikációi.
- (A jegyzetanyagban szereplők kivételével.)
- Közép-Szamos-vidéki határnevek. MNY. XXVIII. 1932. 58. — Klny. Erdélyi Tudományos Füzetek, 50. Kolozsvár, 1932.
  - Az ifjúság a határnévtörténeti kutatások szolgálatában. Erdélyi Lapok, 1932. 194.
  - Az Erdélyi Múzeum–Egyet. XVI–XIX. századi kéziratok énekeskönyvei. Erdélyi Tudományos Füzetek, 29. Kolozsvár, 1932.
  - Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedűs-kódex. Erdélyi Tudományos Füzetek, 36. Kolozsvár, 1932.
  - Adatok Nagygyedvi XVI–XX. századi helyneveinek ismeretéhez. Erdélyi Múzeum XXXVIII. 212. Erdélyi Tudományos Füzetek, 58. Kolozsvár, 1933.
  - Gyűjtésünk helyneveit! Erdély, 1936.
  - Zilah helynévtörténeti adatai a XVI–XX. században. Erdélyi Tudományos Füzetek, 86. Kolozsvár, 1936.
  - Des helynevei. Erdély, 1937. Erdélyi Tudományos Füzetek, 101. Kolozsvár, 1937.
  - A transylván magyar társadalomkutatás. Erdélyi Tudományos Füzetek 97. Kolozsvár, 1937.
  - A kalotaszegi nagybirtokok jobbágságának szolgáltatása és adózása (1640–1690). Erdélyi Tudományos Füzetek, 114. Kolozsvár, 1938.
  - Miert és hogyan gyűjtésünk helyneveit? Erdélyi Iskola V. 1938. 1–8. sz. Folytatásokban.
  - A bábonyi népnyelv igealakjai. Magyar Népnyelv I. 1939. 48–64.
  - Bokály-kemence. MNY. XXXVI. 1940. 187.
  - Bábonyi helynevek. Ethnographia LI. 1940. 369–371.
  - A személynév helyneveinkben. Magyar Népnyelv II. 1940. 81–123.
  - Kalotaszegi mester- és foglalkozásnevek a XVII–XIX. században. Ethnographia LI. 1940. 188–195.
  - Gyergyói helynevek a XVI–XIX. századból. Magyarország Földrajzi nevei I. Magyarágtudományi Intézet. Budapest, 1940.
  - Két mező-kapu adat Moldvából és Erdélyből. Ethnographia LI. 1940. 92–93.
  - Az újabb erdélyi népnyelvkutató munka kezdete. Magyar Népnyelv III. 1941. 305–313.
  - Egy erdélyi határjárás adat a XVI. századból. Ethnographia LII. 1941. 284–.
  - Újabb adatok és pótlások kéziratok énekeskönyveink és verses kézirataink könyvtárához. Erdélyi Múzeum XLVI. 1941. 34. Erdélyi Tudományos Füzetek, 123. Kolozsvár, 1941.
  - Máramarosi helynevek. Magyar Népnyelv IV. 1942. 432–440.
  - Adatok a gajcsánai csángó népnyelv igealakjaihoz. Magyar Népnyelv IV. 1942. 332–.
  - A kalotaszegi helynévanyag vizrajzi szókincse. Erdélyi Tudományos Intézet Ev-könyve 1940–1941. Klny. Kolozsvár, 1942.
  - Kalotaszegi helynevei I. Adatok. Kolozsvár, 1942.
  - Az Erdélyi Múzeum–Egyet. újságot története és feladatai. Kolozsvár, 1942.
  - Kaptai piros csizmát? Erdélyi Múzeum XLVII. 1942. 138.
  - Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből. Erdélyi Múzeum XLIX. 1944. 422–463. Klny. Erdélyi Tudományos Füzetek, 181. Kolozsvár, 1944. (Gálffy Mózzsal és Márton Gyulával közösen.)

29. Dés története. In.: Szolnok—Doboka magyarsága. Szerkesztette: Szabó T. Attila. Dés—Kolozsvár, 1944. 131—153.
30. A magyar helynévkutatás a XIX. században. Kolozsvár, 1944.
31. Egy állítólagos Kemény-ének. Erdélyi Múzeum L. 1945. 120—122.
32. Eloerdő. Erdélyi Múzeum L. 1945. 262—263.
33. A szolnokdombokai Tóki völgy helynevei. Kolozsvár, 1945. (Gergely Bélával közösen.)
34. A kolozsmegyei Borsavölgy helynevei. Kolozsvár, 1945. (Gergely Bélával közösen.)
35. A Dobokai völgy helynevei. Kolozsvár, 1946. (Gergely Bélával közösen.)
36. Szekély. MNY. XLVI. 1950. 182—183.
37. Fersing. MNY. XLVII. 1951. 87—89.
38. Parányi. MNY. XLIX. 1953. 479—480.
39. A gyermeklő és rokonsága. A Kolozsvári Bolyai—Babes Egyetem Közleményei I. 1956. 1—2. sz. 235—251.
40. Az emlékezetet hátuljukra verik. MNY. LII. 1956. 482—484.
41. A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények I. 1957. 13—26.
42. A „kisanna” névtípus a régiességben. Nyr. LXXXI. 1957. 113—115.
43. Ötvös céhek levelei a 16. századból. MNY. LIII. 1957. 259—267.
44. A marosvásárhelyi sorok és glosszák. MNY. LIII. 1957. 335—351.
45. Moldvai csángó csillagnevek. Nyr. LXXXI. 1957. 458—462.
46. Meghalt Mátyás király. Nyr. LXXXII. 1958. 235—236.
47. A moldvai Zekel vidék kérdéséhez. MNY. LIV. 1958. 103—105.
48. Udvarhelyszéki tetemrehívás 1589-ből. MNY. LIV. 1958. 136—137.
49. A szemzenszedet hazugság elődel. Nyr. LXXXII. 1958. 369—373.
50. Magyar növény- és gyógyszervek a XVI—XVII. századból. Studia Universitatis V. Babes et Bolyai. Series IV. Fasc. I. Philologia. 1958. 161—177.
51. A moldvai csángó nyelvjárás kutatás története. Magyar Nyelvjárások V. 1959. 3—41.
52. A 17—18. századi erdélyi jobbágyszökések névtörténeti vonatkozásainak ismeretéhez. Studia Universitatis Babes—Bolyai. Series IV. Fasc. 2. Philologia. 1959.
53. Gyermeklő. MNY. LV. 1959. 529—531.
54. India. LXXXIII. 1959. 118—119.
55. Para. parácska. parányi. MNY. LV. 1959. 126—129.
56. A csángó sült—sült hangszer és a székely Sölyös családnév. Nyr. 1960. 97—100.
57. Mióta kétgű? MNY. LVI. 1960. 237—258.
58. Barók. barok. barók. Nyr. LXXXIV. 1960. 215—216.
59. Az Isztambul- illetve a Malomba-típusú helynévközlés kérdéséhez. Magyar Nyelvjárások VII. 1961. 3—22.
60. A ciboka tájszó és alakváltozásai. Magyar Nyelvjárások VIII. 1962. 121—122.
61. Daczo Máté fogarasi várnagy három levele Nádasdy Tamáshoz. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények VI. 1962. 375—376.
62. Sorompó. Nyr. LXXXVII. 1963. 122—127.
63. A felmező. A fersing és rokonságuk. Magyar Nyelvjárások IX. 1963. 39—65.
64. Jegyzetek a Román Nyelvatlasz új sorozatának III. kötetéről. Magyar Nyelvjárások IX. 1963. 137—141.
65. Tájékoztató a Moldvai Csángó Tányelvi Térképről. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények VII. 1963. 215—228.
66. Tatrosi zálogosító levél 1575-ből. MNY. LIX. 1963. 361—363.
67. Pánkó. MNY. LIX. 1963. 475—478.
68. Udvarhelyszéki tetemrehívás és ítélet 1590-ből. MNY. LIX. 1963. 362—363.
69. Egy primitív számolásmód nyelvi maradványai és a magyar felezőszámok. Ethnographia LXXVII. 1967. 488—490.
70. A kolozsvári becenevek a XVI—XIX. században. Nyelvtudományi Értekezések 59. Budapest, 1968.
71. Egy erdélyi szótörténeti tár szerkesztése közben. MNY. LXV. 1969.
72. Magda. MNY. LXV. 1969. 223.
73. Cseh István deák nyelvéhez. MNY. LXV. 1969. 25.
74. Három XVI. század végi jobbágykezeslevél. MNY. LXV. 1969. 347.
75. Eltűnt település-e Barbátfalva? MNY. LXVI. 1970. 472.
76. Egy erdélyi szótörténeti tár szerkesztése közben. Igaz szó XVIII. 1970. 36—53.
77. Prókátor, provokátor. Nyr. XCV. 1971. 109.
78. Egy 1959. évi kolozsvári harmincadjegyzék szótörténeti adatai. MNY. LXVII. 1971. 228.
79. Pipe. MNY. LXVII. 1971. 210.
80. Mutatvány az erdélyi szótörténeti tár szócikkeiről. MNY. LXVIII. 1972. 1—22.

Rákóczi emléke egy zsadányi juhász kézíratos füzetében

BECK ZOLTÁN

A korábban Bihar, ma Békés megyéhez tartozó Zsadány község Kisbölcsi pusztájának egyik legérdekesebb alakja volt Juhász Tóth Sándor, aki előnevét foglalkozásáról kapta. Szorgalmas, dolgos ember volt, egyéb tulajdonságait tekintve pedig derűs, jókedvű, ha társaságba keveredett; elgondolkodó, magába merülő, ha egyedül volt.

A pusztai életének alapos ismerőjeként tartották számon, hisz minden elődje pusztai ember volt. Ismereteit töltők örökölte. Tudományára — mások között — olyan neves kutatók is fölfigyeltek, mint Györffy István és Lükő Gábor.

Értékes megfigyelései a pusztáról, foglalkozásáról, dalkincse és elbeszélései gazdagítják Zsadány népeletről való ismereteinket.

E sorok írója 1964-ben találkozott először a hírneves pásztossal, és más gyűjtésanyag mellett néhány kézíratos füzetet is megszerzett a továbbiak során a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum adattára számára. E füzetek tanúsága szerint a pusztai embereiben élénk érdeklődés él a nemzeti múlt iránt, dédelgetve becsülték a szabadságért küzdők emléket, és — miként Juhász Tóth Sándor, áradó, meleg érzéssel nyilatkoztak meg róluk.

Az egyik füzetben *Hajnalodik* címmel a régi világról: a pusztai élet szokásairól, viseletről, lakásberendezésről, stb. ír. Ebben az írásban tér ki a millennium ünnepségére, mely részletben aztán elragadtató hangon emlékezik a szabadságharcos hagyományokra:

Juhász Tóth Sándor:
Zsadányi juhász

»Egy szép napon ki hirdeték azt az öröm ünepet hogy a következő reggel mindenki úgy készüljön fel hogy nem szabad dolgozni mert nagy ünep lesz a magyar nemzet ezred éves ünepe mert most lesz ezer esztendeje anak hogy a magyarok it laknak mindenkinék derüs letaz arca a szemek ugy ragyogtak mint a tiszta égen a tündöklő csillagok egész éjel az öreg öszhaju emberek is ünepet éreztek szívükbe is lelkebbe volt nagy készülődés főképen a pásztorok közt ünepből apraja nagyja vénje fiatalja a pásztorok amugyis éjel egy aludtak mint a nyul de azon az éjelen alig jöt álom a szemekre határoztak tervezetek hogy és mint is csinálják mert hát az álatok csak is azután álnak le nyugotban ha jól laknak így aztán a juhászok gujások csikósok kondások mind anyian a szoktnál előb már hajnalba ki is hajtotak legelni még pedig a tilalmasba is egy kicsit hogy mi hamarab el juhasanak a falu szélén legszeb hejen meg rendezet ünepejen ot hol aztán nagy gyülvé volt gyülvé ur paraszt szegény gazdag fiatalok öregek a bíró és a (nótárius) jegyző igenszép beszédet mondot visza emlékeztete a magyar népet az ezred éves múltjára és az öreg negyven nyolczasok akik résztvettek az ezer nyolczszáz negyven nyolczi és az ezer nyolczszáz negyven kilenczi szabadság harczba azok elébe állítottak a nemzetnek és rájuk jutatnak mint a szabadság hőseire akinek testén még akor is szomorú nyomai látszótt a testén a kard csapásoknak és az akilencz fontos ágyu gojóknak is mert a mankók és fél kéz fél láb tanu bizonyoságot volt mind azoknakaz öreg negyven nyolczasoknak még most is előtem ál az alakja meg öszül hoszu körhaja nagy hoszu hegyesre pedert bajsza mellén diszlet a nemzeti színü szalagon az érdem jele amejet az öreg kosuth apánk adományozot nekik el is énekelték külön ök a himnuszot Áld meg isten a magyart, jó kedvel bőséget és amikor hoszan hiánytalanul el énekelték hogy Hazádnak rendületlenül légy hive óh magyar és utána fel zendült minden ajakból hogy Kosuth Lajos azt üzenete hogy el fogyot a regimentje ha még egyszer azt üzeni minnyájunknak el kel mení Eljen a magyar szabadság éljen a haza! utána pedig tele torokból fel hangzot ezer meg ezer ajkakról hogy Fel fel vitézek a csatára

A szent szabadság oltalmára
Cseng bong az ágyu csattog a kard
Ez lelkesíti fel csatára a magyart

Ezek után előléptek ám a farao füstös ivadéka is ám sorba álltak egy másmellé a primás mellé a kontrás a brácsás a nagy bőgős a czimbalmos nameg végül a klánétos és a hogy a öreg negyven gylczasok meg ható reszketős hangon el énekelték az öszes meg ható dalt az aradi tizen három vér tanu tábornokokról minden szemet el futot a keserü köny minden magyar szívbe fel jajdul egy régi fájdalom még a nagy Rákóczi idejét is felidéztek a felejthetetlen szomorú és gyászos emlékü kurucz világ keserü napjait és azokat a kurucz nótákat amejetek a nagy Rákóczi a toronyba keserveibe hol meg bánatába el el fuj esténként a tároगतójával.

Kraszna horka büszke vára Ráborul az est homája A toronyba késő este Tároगतó sem sir mesze olyan ki halt árva Kraszna horka büszke vára Seregei mind pihenek Rákóczi fejedelemnek Sivitve fuj az ösz szél Régi dicsőségről beszél Nagy Rákóczi dicső kora Nem jön több visza soha még azon kívül fel idéztek igen sok kurucz dalt és töbzsáz évesnél régib harcsi és paraszt dalokat a mejek a magyar nép ajkán fel fel zendültek a nemzeti lobogók piros fehér zöld színbe fénylet meg a leg ki-

seb gyermektől sem hiányzot a magyar nemzeti szín mintha egy szív egy lélek élt volna az egész falu népébe...»

Egy másik füzet 130 dalt tartalmaz. Ennek bevezető »ajánlásában« is találunk utalást Rákóczira, majd a füzet 21., 22., 23., 26. és 28. sorszámú dalai mintegy »kurucz ciklust« alkotunk:

»A dalt és a zenét már őseink is igen kedvelték lakodalmakat is megtartoták boral és husal temetések alkalmával haloti tort üttek meg és hősí dalokat énekeltek már Rákóczi idejében a Rákóczi fejedelemnek is volt tároगतója az ut széli csárdákba a falu végi korcsmába czimbalmos igen gyakran ot napot a pásztorok java részt mind igen szépen tudtak králinétozni (tilinkázni) furujázi pikulázni volt még aztán kecske bőrből ördög dudu is hegedü és czitera is

A szívem méjéből fakadó soha elnem muló meleg szeretetel irtam az utókor részére ezeket a régi magyar dalokat a mejjeket év századokkal ezelőtt dalogatták ösapáink a puszták fiaí a juhászok gujások kondások csikósok a falvak lakói a szegény parasztság na meg aztán a betyár világ idejébe az egy nevezet kintálói betyárok kiknek nagyob rézde ágról szakadt árva gyerekekből és szökött katonákból került ki és a sűrű erdő volt a párt fogojok és a szálás adójak

Bihar Zsadány kisbölcsi pusztá 1962«

RÁKÓCZI KURUCZAINAK A KESERÜ NÓTÁI

Kraszna horka büszke vára
Rá borult az est homája
A toronyban késő este
Tároगतó nem sir mesze
Ojan ki halt ojan árva
Kraszna horka büszke vára
Sereget mind pihennek
Rákóczi fejedelemnek
Süvíttve fuj az ösz szél
Régi dicsőségről beszél
Nagy Rákóczi dicső kora
Nem jön többé visza soha

Kurucz dalok a Rákóczi fejedelem idejéből az ezer hétszázás évek elején amikor a kuruczok és a labanczok embertelenül háboruszkodtak és a kuruczok kegyetlen sokat szenvedtek

BÜSZKE TURULMADÁR ...

Büszke turul madár szál a levegőbe
Szerencse csillaga most van le menőbe
Bujdosik a nagy Rákóczi el török kegyébe
Szegény kurucz sirva bujkál az erdő
sűrűjébe
Ninesen a kurucznak párt fogója senki
Elensége anak e földön mindenki
Kurucz vértől hullámszik a duna tísza
Fájdalmában el némult a harcsi tároगतó sajó

NAGYMAJTENYI SIKON ...

Nagy majtényi sikon le töröt a zászló
Rá szált tolláskodni egy fekete holló
Tépi sötét szárnyát hul a könye rája
Siró kuruczoknak tollas kalpagjára
Rongyos dolmányára bánatos arczára

SZITTYA VITEZEK...

Szitya vitezek a harczi fiadalma ne
retgetesen beneteket
Majd ezer vitez borostyánnal koszoruzák
fejetek
Brillánsal ékesitse neveteket
Száz ivadék száz maradék
Magasztalja halhatatlan teteket

1712 évi kurucz dal

RÁKÓCZI INDULÓ

Isten agy hazánk felet
Tiszta fénylő kék eget
Agy búzát az alföld ugarába
Jó bort a tokaj hegynek aljába
Arpád vére keringjen testünk ereibe
Halált meg vető bátor szív dobogjon
szívünkbe

Jóllehet, a fenti daloknak nem mindegyike tartozik a Rákóczi-hagyományok már körvonalazott és többször rendezett alkotáskörébe, de mert Juhász Tóth Sándor ismereteiben így rendeződtek, ez esetben így vesszük őket tudomásul.

Megjegyezzük még, hogy zsadányi gyűjtéseink során sok házban találkoztunk Rákóczit ábrázoló képpel — amit vásárban, búcsúban vettek —, de sehol sem váltak meg tőle: nem adták el, nem adták ajándékba a múzeumnak.

Szeretnénk hinni, hogy Juhász Tóth Sándor szövegeinek közlésével — azon túl, hogy egyéni lelkivilágába betekinthetünk, a fentebb említett ragaszkodás ismeretében a község népének karakteréhez is adalékokat kapunk.

Bolyai Farkas és a művészetek

M. KISS PÁL

Bolyai Farkas születésének 200. évfordulóján különböző szempontból tárgyalták sokoldalú tevékenységét. Nem véletlen, hiszen múlt századi tudósaink között világraszóló fénytel tűndöklök a két Bolyai neve. János, a fiú matematikai zseni, az apának, Farkasnak alakja sokoldalúbb, élete változatosabb és regényesebb. Hol a matematika, hol a festészet érdekelt. Csodagyermek volt, akivel 9 éves korában már úgy dicsekedtek az enyedi kollégium professorjai, mint egy öreg tudóssal. Latin verseket rögtönzött, Homéroszból 500 verset tudott könyv nélkül, héberül is gagyogott a modern nyelvek mellett. 14 jegyű számokból hiba nélkül vont négyzet- és köbgyököt, noha, mint maga mondta, az okok még rejtve voltak előtte. Felnőttként egyszer katona akart lenni, mások színész. Irodalommal foglalkozik és szenvedélyes kertész. Evégből 40 könyvet tanulmányozott át, s megírta az első magyar erdészeti szakkönyvet. Eredeti rendszerű kályhát épített. Ezermester és polihisztor, de éppen ezért nem ért rá arra, amire annyira vágyott, hogy „elmerüljön valami matematikumba, vagy poetikumba”. A céhbéli hovatartozás szerint matematikus volt, de legmélyebb valója a költők, a művészek közé sorolta. Ma-

Szabó János (1790—1851): Bolyai Farkas (ceruzarajz)

ga írja egyik ismerőséről: „az esze helyes és világos, afféle meleg nélkül való, amely minket eléget.” Ennél a melegnél egybeolvadt nála a költészet és a matézis. A poézis szerinte olyan adó, mint a szerelem s a halál: mindenkinek meg kell valamiképp fizetni. Kivette részét a költői munkásságból s ezt 80 éves korában így indokolja: „En kedvetlenségemben írtam, van, aki bújában iszik.”

Bolyai Farkas papírra festett olajképe. (Marosvásárhely, Bolyai Múzeum)

Nem utolsó tette volt az sem, hogy a magyar nyelvet egy csomó új műszóval gazdagította, majd annak fejlesztése érdekében nagy lelkesedéssel felcsapott színésznek. Mint írja: „többször játszott az Első Magyar Játékszínen és latolgatta, hogy végleg színész marad. E hivatásos Erdélyi Nemes Magyar Játzó Társaság első éveiről kevés adatunk van, de egyik fennmaradt színelőadás, amely a „Felsőbbeknek engedelmekből” 1793. május 9-ére az Indusok Angliában c. vígjátékot hirdeti, a „Jázdó személyek között” áll: „Fatsir, egy ifju indus... Bolyai úr.” Csak ennyit tudunk Bolyai Farkas színészi pályájáról. Drámákat is írt. „A gondolat mélységében és a nyelv eredetiségében gyöngyszemeket”, melyeket azonban nem tudott a kompozíció szálaire fűzni. Így hangzik az egykori kritika. Ez szomorú az 1817-ben névtelenül megjelentetett *Ot szomorú játék, írta egy hazafi* c. kötetére. *Pausanias vagy a nagyravágás áldozata* c. színműve bizonyosság arra, hogy tanulmányozta a francia enciklopédisták, főleg Diderot és Rousseau műveit; s az utópista szocialista Fourier elképzeléseit. Milyen mély szociális gondolatok fűtötték, erre vonatkozólag idézünk egy részletet Pausanias c. drámájából, ahol a főhőssel így kiált fel: „Boldog maradék, mikor a szegénység és gazdagság neveit nem fogod érteni s mikor a ritkaságok közt nézész egy testvérvértől rozsdás kardot, könnyet ejtesz az elmúlt idők gyalázatjára s áldod annak a hamvait, aki az egymás ellen emelt karokat egybe öleltette.” Kora azonban sem Pausaniast, sem Bolyait nem érti. Halálra ítélik Pausaniast, de ő büszkén mondja: „En meghalok anyám! Mint sprátai, bűnös vagyok, de az Elysiumban megőleled babérrel talált fiadat. Az én mentességem értelme nem lehet, míg a csecsemő emberi nem a nagy Lykurgosz bölcsőjéből ki nem kél, s a Ti hazaszeretetek emberszeretetté nem nő.”

A poézis és a színészet mellett a zene is foglalkoztatta. Ilyenirányú gondolatait és intuitív meglátásait ma is élő és ható valóságnak érezzük. „A muzsika is, mint a beszéd, oly különböző: mennybe emel vagy vétekre csábít.” Bolyai Farkas ezzel a mondatával élesen kettéválasztja a muzsika birodalmát. Olyan esztétikai értékelés ez, mely mögött érezzük a szigorú mértékkel szabott etikai követelményt. Bolyainak a zene és matematika kapcsolataról szóló vélekedéséről jellemző a következő, Leibnizet idéző mondata: „A zene az aritmetikának a lélek öntudata nélkül titkos gyakorlata. Tudtával, igaz, hogy ritka, gyakorolja örömet, „lopni kell belé”. Ezzel pedagógiai jótanácsot kapunk. A legnehezebb, a legelvontabb dolgokat is szívesen fogadja a gyermek, ha „lopjuk belé”, vagyis játszva tanítunk.

Bolyai nemcsak elméletben foglalkozott zenével. Göttingában, ahová 20 éves korában került ki, megtanult hegedülni. Kisebbségi fiának, Gergelynek feljegyzése szerint többször elbeszélte, hogy gyermek- és ifjúkorában az otthon hallott cigányzene nem sok hatással volt rá, de Göttingában az első opera hallatára a zenét, s különösen a hegedűt úgy megkedvelte, hogy másnap egy hegedűtanítóhoz ment el leckét venni. A tanító figyelemre méltóan, hogy elkészt a hegedűtanulással, mert már újjai sebességét sokasem szerezhetnek s ez okból nem is akarta tanítványul elfogadni... Végére, miután a mester a lelkesült fiatalembertől semmiképp sem tudott menekülni, tanítani kezdte. Fáradozása nem volt eredménytelen, annyira vitte, hogy a legnehezebb quartettekben játszott, mint brácsás. Úgy látszik saját gyakorlati tapasztalatán írja a következőket: „A 13 éven felül hegedűt kezdő ne várjon többet az egyedül magának, s a másokkal együtt játszhatásnál. De ez is egyik nagy haszna a muzsikának: szoktatja a lelket a különbözők egyeztetésére és arra, hogy mindegyik a maga részét nem külön kitűnésére, hanem az egész tökélyére teljesítse.” A társas-muzsikálás nagy

Bolyai Farkas saját kezű illusztrációja fizika jegyzetéhez

nevelői hatásának felismerése nem meglepő annál a Bolyainál, aki annyira el tudott merülni „az igaz muzsika” szépségében, világosan megírván, hogy „a muzsikán nem a tánc cincogtatása értetik”. Zenei értekezésének, amit

1913-ban Gulyás Károly közül a Matematikai és Physical Lapokban, nagyon komoly részletei vannak. Aki követni akarja ezeket a fejtegetéseket, annak egyformán jártasnak kell lennie a zeneelmélet kérdéseiben, a matematikában és az akusztikában. Pedagógiai szempontból elemzi az Embernevelés-ben (1946. 7–8. számában) Péterffy Ida: Idézetek Bolyai Farkas zenei értekezéséből címen.

Bolyai pedagógiai meglátásai jórészt ma is időszerűek. Gondja volt az ifjúság vizuális nevelésére is. „Mivel az érzések között legnemesebb társa a hallásnak a látás, idetartozik a rajz is, mely több életmódra is szükséges. Mindenikben az ifjúságnak annyi alapos kiképződés legyen, hogy akinek módja lesz, többre vihesse, s akit a természet hívja, követhesse.” A festészetbe talán még a zenénél is mélyebben, s alkotólag merült bele. Rajzi és festészeti tevékenységéről mind ez ideig csak futólagos említés történt. Pedig életrajzi adataiban jelentős feljegyzések vannak erre vonatkozólag. „Kolozsvárt sokáig járva a rajziskolába — írja — nagy kedvet kaptam a történelmi képráshoz, a professzor sokszor mondván „verfluchte Kecheit in Planzeichen”, arra unszolt, hogy képiro legyek; de szemem löporok, melyet magam csináltam, véletlen fellobbanásával annyira meggyengült, hogy az orvosok minden jó szemet kívánó életnemről lemondani tanácsoltak.”

Rajztanulásának emlékeit megőrökíti Bolyai azon a 16 éves korában készített önarcképén, amelyet még Bedőházi, Bolyai első életrajzírója tett közé „egy tükörből felvett sajátkezü pasztellrajz”-ként említvén. Ez azonban nem pasztellrajz, hanem szénrel és krétával készült 33x48 cm nagyságban. Bár az arc formája helyes arányzérkekről tanúskodik és karakteres is, a kezdők szokásos hibájával rajzolta meg a szemet, a nézés irányának

Bolyai Farkas egykori szobaberendezése. A híres kályha is látható

kis divergálásával. Tanítómasterét nem ismerjük, a fentebb említett német idézet azonban Neuhauser Gottfriedre, egy akkori erdélyi német rajzmesterre enged következtetni, akiről Kazinczy is megemlékezik erdélyi leveleiben a kolozsvári ún. Normál Rajzodá-*val* kapcsolatban.

Evtizedek óta a tudományos világ érdeklődése annyiszor fordult Marosvásárhely és benne a Teleký—Bolyai-Múzeum felé, ahol a Bolyai relikviák szép gyűjteménye látható. Ezek között is a legértékesebb talán az a láda, mellyel Bolyai Farkas szülei a nagyenyedi kollégiumba küldték. 1887-ben hozta a ládát Bolyai Gergely, Farkas kisebbik fia, Marosvásárhelyre s a kollégiumnak ajándékozta leltár szerint a következő emléktárgyakkal: két ifjúkori akvarell festmény, felsorolva még kb. 20 db tárgyat. Későbbi életrajzírói is ily módon említik, pedig ezek az azonos tárgyú akvarellek voltaképpen szindús, erőteljes felfogású olajvázlatok, bár papírra vannak festve. Ez tévesztette meg a kutatókat. Az üveg alatt is látszik, hogy a papír szélei elszakadoztak ugyan, de a festmények épek, szín-

Bolyai Farkas önarcképe

hatásuk friss, eleven, ma sem halványodtak el a több mint félszázados papírbagonyóulás, ládafenekén, könyvek közt való hányódás után sem. A klasszicizmus szellemének megfelelően nyugodt, kiegyensúlyozott kompozíciók ezek. Mitológiai témákkal Nicolas Poussin képeit juttatják eszünkbe. Az egyik festményen az előtérben álló alak gyümölcsös vagy talán virágos kosárból emel ki szőlőt vagy virágot, s a finom és komoly rajztudással megfestett édesanya gyermekével, feléje fordul. A gyermek közben karját a kosár felé nyújtja. Könnyedén, festőien oldotta meg a háttér — kékes-zöldes — fáit is. A kor szokásának megfelelően görög—római szellemben készült képeken az arcképek és a ruházat is stílusos. A fény-árnyék, a feltelosztás, a formák sikertült volta Bolyai biztos esetkezeléséről tanúskodnak.

Az arcképfestéstől hosszú még az út a kompozícióig, ahol jó forma- ismeret szükséges és egész alakokkal kell bánni. Ahtidaló értékű kísérlete, amiből tehetségének izmosodására következtethetnénk, nem maradt fenn, pedig tanulásának éppen ez a 16 éves kortól 21 éves koráig történő tisztázódása lenne érdekes. Így az Önarckép, mint kezdő, a festmények pedig mint határértékek szerepelnek festészeti tevékenységében. Szemgyengülése, rajztanulása, illetve kolozsvári tartózkodása végére eshetett, mert ezek a komoly megoldású olajképek csak alapos tanulás és tudás után jöhettek létre. Nem megbámulni való jelenség tehát egy alig 21 éves embernél, aki annyi minden mással is foglalkozott, ekkora készség, formaismeret és tájékozottság a rajzban és kompozícióban. Nem csoda, ha tanítóit nem találták el a kellő mértéket tehetsége láttán, hiszen ők nemcsak mesterei voltak, hanem kíváncsi nézők is, akik lesték, várták, mi minden fejlődik még ki akkora perspektívából, amit egy ilyen forrásban lévő lángész ígér. Gyermekkorában a nagyenyedi kollégiumban már Homérosz olvasása után „tisztán látta maga előtt Achillest és a trójai hősöket”. Fantáziája bámulatosan működött.

Minden munkáját névtelenül adta ki, mivel „vagy ér valamit, vagy nem: ha van becse, nem a név adja, ha nincs, mire a név?” Így képeire sem írta rá nevét, aki egyébként akkora önkritikával rendelkezett, hogy 1836-ban költeményeit elégette, s hamvait saját kezű felírással ellátott fapohárba helyezte Horatiust idézve: „Si pauluma summo discessit vergit ad imum.”

Külföldi útjáról sok viszontagság után tér haza, 1804-ben a marosvásárhelyi kollégium professzora lesz. Ettől fogva úgyszólván ki sem mozdul e városból haláláig. Ott fejtette ki nagyjelentőségű tudományos munkásságát, amellyel ennek az iskolának és városnak világhírnevet szerzett. Ott élt a kollégium szomszédságában és kezdődött a szerelm rövid poézise után az élet prózája. Gausszal való nagy barátsága, mely különösebb szint jelentett számára, nem volt árnyéktalan öröm. Bolyai János világhírű Appendixének mellőzése után csalódnia kellett Gauss hallgatása miatt. Az öregedő professzor, aki nemzedékeket nevelt a matezis szeretetére, a szigorú, kritikus gondolkodásra és emberségre, lassan magára maradt. A keserűség és a csalódások látszólag sohasem törték meg sem kedvét, sem örök kutató, fűrkesző szellemét. Megtosztva az éltető és számontartó tudományos millió segítségétől sem roskad össze, mert mint írja: „két fő orvossága van a bűnnek, az egyik a még nagyobb bű, a másik a dolog”. A sors nála a még nagyobb bű „orvosságát” alkalmazta, ő maga a munkát vette gyógyszerül.

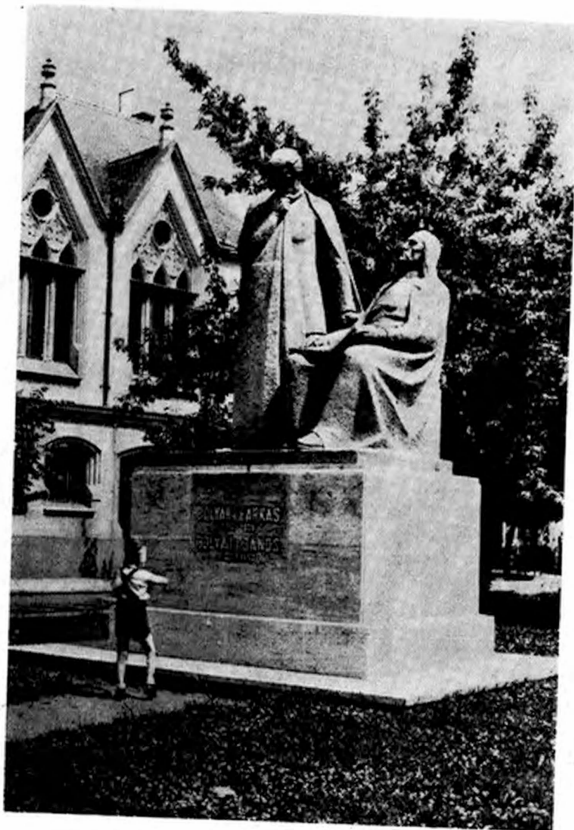
Így a marosmenti kisiparos város mestereinek is kedvence lett, akikhez talán melegebb szíve is közelebb vitte. Szabó Mózes kádárral tárgyalta meg ezermester terveit, a különös rendszerű kályhát és a „magajáró kocsi” szerkezetét, amelyet a benne ülő hozott volna mozgásba, s

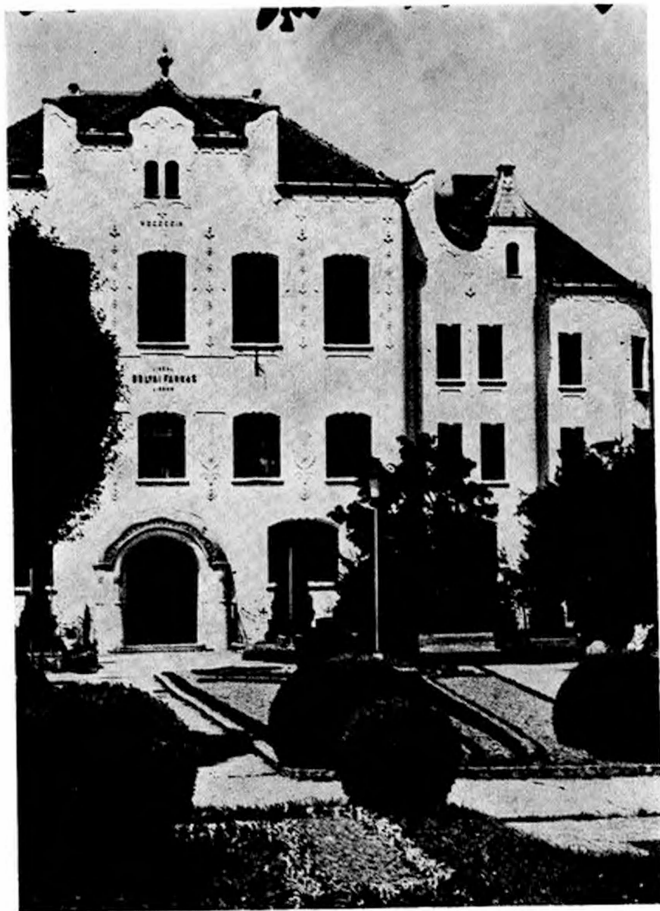
Bordy András (1905—): A két Bolyai

még kályhával is felszerelte. A rossznyelvek szerint a koci nem igen szaladt, de ez nem akadályozta meg Bolyai Farkast abban, hogy kedves naivsággal egy hátulsó ajtócskát is ne alkalmazzon rá, amelyen „elragadás esetén” veszély nélkül is le lehessen szállni. A kádármester házában találkozott annak testvérével, Szabó János piktórral, akit Bolyai tanított Bécsben az akadémián. A marosvásárhelyi Bolyai-Múzeumban őrzött hiteles Bolyai Farkas arcképét Szabó János ceruzával és fehér krétával, világos barna papíron 25,5x30,5 cm nagyságban 1846-ban készítette. Zseniális, mindig újat kutató szelleme e rajzon már fölüeny nyugalomban oldódott fel. Szabó Jánosnak sikerült a rendkívüli intelligenciát érzékeltetni ezen a portrén. Szabó művészete Bolyai Farkas lelkében meleg visszhangra talált. Újra rajzolni kezd, s a saját kezű latin nyelvű fizikai jegyzeteit érdekes tollrajzokkal illusztrálja. Gyermekefigurái itt tudományos szempontból is jelentősek. Leonardo da Vinci után ő veti fel újra a levegő ellenállás gondolatát a repüléssel kapcsolatban. A kép a szél következtében beállott ellenálló erőt és a felhajtó erőt ábrázolja, foglalkoztat a légörvényekkel is.

Késő öregségéig számtalan jel tanúskodik arról, hogy a művészetekben komoly rátermettséggel kísérletezett és alkotott. Tudomány- és művészeteszeretéből fakadt híres mondása: „A szépség az igazság oszlopán nyíló virág, melynek terméke a jó.” Bolyai Farkasnak fiával, Jánossal való ellentétéről sokat írtak, irodalmi alkotásokban tárgyalták. Jó tudnunk, hogy éppen János volt az, aki röviden, de rendkívül találóan jellemezte apját: „...alig van párja Atyámnak.” 1856-ban bekövetkezett halála után, temetésén — mint azt maga meghagyta végrendeletében — csak a kollégium kis harangja szólt, de az egész város kísérte el utolsó útjára.

Csorvay—Izsók:
A két Bolyai szobor Marosvásárhelyt, a kollégium előtt.

Ebben a kollégiumban, illetve ennek őseben tanított egykor Bolyai
1804—1851-ig

Adatok Kuruc Károlyi Sámuel életéhez

MOLNÁR JÓZSEF

II. Rákóczi Ferenc születésének háromszázadik évfordulójára készülve figyelmünk újra a kuruc háborúk felé fordul, s napról-napra tapasztaljuk, hogy mennyi apró részlet ismeretlen meg előttünk, különösen ha helytörténeti és honismereti szempontokat is figyelembe vesszük.

Legutóbb Esze Tamás tett közzé egy részletkérdést bemutató érdekes tanulmányt a kezdeti kuruc harcokról Szatmár megyében: *A kurucok hídjá Csengerénel* címmel.¹ A jól ismert korabeli nevek között egy eddig figyelemre sem méltított férfiúra, *Károlyi Sámuelre* hívta fel figyelmemet.

Ki volt Károlyi Sámuel?

A Szatmár megyei Károlyi-családnak a XVI. századtól kezdve sok kapcsolata volt Csengerrel. A Méliusz Juhász Pétert támogató Csaholyi Ferencnek édesanyja Károlyi Katalin, felesége első fokú unokatestvére, Károlyi Fruzsina volt. Csaholyi Ferencsel a nagy múltú Káta nemzetiségből származó Csaholyi család fiágon kihalt, s a tekintélyes birtok java része a Csaholyi családból házasodó brebiri Melith és más rokon családok kezébe jutott. A Károlyi családnak csengeri ága megmaradt reformátusnak, míg a bárói, majd grófi ág rekatolizált, s ezzel nemcsak Habsburg hűségét bizonyította, hanem felemelkedésének és vagyonszerzésének is jó lehetőséget teremtett. A Károlyi család református ágából származott Károlyi Sámuel lakóhelye Csenger volt, de már sem neki, sem az ő lezármazottainak nem jutott hely a családfán.²

Károlyi Sámuel, mint csengeri kisnemes úr, valószínű, hogy Melith Pállal együtt elsőként csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, míg rokona, Károlyi Sándor ebben az időben még a fejedelem ellen harcolt. Károlyi Sámuel és Sándor még tartották a rokoni kapcsolatot, de erről nem sokat tudunk ma már. Ezért hasznosnak gondolom helytörténeti és kortörténeti szempontból sem érdektelen adataimat közzétenni. Ezeknek az adatoknak legnagyobb részét a Csengerben 1944 őszén megsemmisült Szuhányi-család levéltárából jegyeztem ki, s ma már seholsem lehet nyomukra bukkanni.

A gróf Károlyi család birtokainak történetírója az előkelő ág Csengerrel kapcsolatos jószágrészéről tud, de a köznemesi szinten megmaradt református Károlyiakat éppen hogy megemlíti.³

Csengerben egy 1665-ből származó záloglevélben említik, hogy Károlyi Mihálynak az Óvári fordulóban, a Papréti nevezetű helyen földje van, de a Károlyi Sámuelhez való kapcsolatáról sajnos semmilyen adat nem áll rendelkezésre. Károlyi Sámuel neve 1673-tól ismert előttem. Ez év március 15-én Csengerben kelt irat bizonyítja, hogy Melith Zsigmond adós lévén Károlyi Sámuelnek 22 forinttal, annak fejében neki adta a Berekalji kerten egy gazos kertjét (Téti Sámuel és Károlyi Sámuel földje között). Az aláírók: Hadadi István, Hadadi László és Mester János voltak.

Ez a Melith Zsigmond gyakran volt pénzsűkékében, s olykor vagy földjeit zálogosította el csengeri kisnemeseknek, vagy tehetősebb jobbágysággal egyeseket jó pénzért manumittált.⁴

1673-ból egy másik iratból azt tudjuk meg, hogy Melith Zsigmond Károlyi Sámuelnek zálogba adta Csengerben a Berekalji utcának végén

egy gazos kertjét 24 forintban, amelynek szomszédja Károlyi Sámuel és Kerekes úr. Tanúk: Hadadi Ferenc, Lakatos János és Mester János voltak.

1692-ben március 15-én Melith Zsigmond megint zálogba adott Csengerben egy telket a Berekalji utca közepe táján 40 forintban Károlyi Sámuelnek. Szomszédai egyfelől a sáktor, másfelől Gönczi uram. Tanúk: Hadadi István, Lakatos János és Mester János.

Báró Károlyi Sándorral való kapcsolatát is bizonyítja egy irat, mely szerint 1695-ben egy telkét Csengerben zálogba adta Károlyi Sámuelnek. Ezt később annak örökösétől, 1771-ben váltotta vissza a gróf Károlyi család 100 forintért.⁵

1697. november 12-én Kassán kelt irat szerint Marosnémeti ifjú Gyulai Ferenc bizonyítja, hogy Nemzeti Vitézlő Károlyi Sámuel maga és principálisa képeben a Cshaholyi-jószágban lévő egész jussát neki és két ágon lévő maradékaiknak és a méltóságos Kapi familiának cedálta totaliter és irrevocabiler. Ezért ő is bizonyoságot tesz arról, hogy annak a másfélezer köből gabonának az árát — ha a Szepesi Kamara elfogadja — akkor ezerkilencszázötven forintot Kerzci Sándornak adja, nyolcszáz forintot pedig maga megfizet Károlyi Sámuelnek. Aláírók: Kecskeméthy Mihály, Szabó Jakab és Balogh György István.

1700. május 27-én Melith Zsigmond fia, Melith Pál, az utolsó férfi tagja ennek a családnak, Károlyi Sámuel sógorának, Téli Szabó Istvánnak ad zálogba Csengerben egy telket 30 magyar forintért, amelynek szomszédja: Szgyártó István. A Téli Szabó (később csak Téthi, Téli) kismemesi család szintén református vallású, s a csengeri anyakönyvek a XX. századig emlegetik a család tagjait. Ez a sógorság azt is jelzi, hogy a református Károlyi Sámuel a csengeri és Szatmár megyei kismemesekkel volt szoros rokoni kapcsolatban, s nem a főrangúakkal.

Amikor 1703 júliusában II. Rákóczi Ferenc a felkészülésére állva Naményinál átkelt a Tiszán és Szatmár megyében táborozott, az itteni főnemesség közül elsőnek állt a fejedelem mellé Melith Pál,⁶ s vele együtt a csengeri kismemesek is csatlakoztak a felkészéshez, amint azt az ezredlisták bizonyítják.⁷

Rákóczi Ferenc a vetési táborban Szatmár várának ostromát készítette elő, s amikor onnan 1703 őszén eltávozott, az ostrom vezetését a kurucokhoz csatlakozott Sennyey Istvánra bízta, meghagyván, hogy a helyesen irányított támadás érdekében Csenger és Óvári között hidat köttessen által. Sennyeyt a kuruc harcosok gyanús szemmel nézték, s amikor 1704. február 12-én csapata Szatmár alatt nagy vereséget szenvedett, a fejedelem felmentette tisztiségéből, s Buday Istvánra, a bihari főispánra és a hajdúk főkapitányára bízta Szatmár ostromának irányítását.⁸

A fejedelem 1704. február 19-én Buday Istvánnak írt levelében tesz említést Károlyi Sámuelről, hűségese híveről: „Kegyelmed azon vármegyebeliék közül vagy nemes Ugocsaúbi is denomináljon és declaráljon három vagy négy alkalmas embert, akik azon élésbeli adminisztrációkat és perceptiókat a szegények oppressziója és hadaik rövidsége nélkül folytassák. Addég is, míg ez iránt opinioját hozzánk küldeni, továbbvaló dispositionkig bízza azon commissariatusságnak tisztit Nemzeti Vitézlő Károlyi Sámuel hívkünre, kit az előbbeni commissarius, Nemzeti Vitézlő Gyulai Ferenc genuine informáljon: a nemes vármegyékülből eddig minémü adminisztratiók voltak és micsoda restanciák vannak, úgy azon tisztességet kívántató requisitumokrul és egyéb szükséges dolgokrul.”⁹

1704. február 27-én Buday István így tájékoztatta Rákóczit az ügyek állásáról, Nagykárolyból írt levelében: „Mihelt elérkeznek hozzám Esze Tamás és Möricz István uraimék, Csengerben szállók, ott hidat köttetek által, addég is Majténban szállók, hogy az portázás közelebb essik. Ma is derék portát küldöttem, magam kezem fájdalomla miá nem mehettem, meghadtam: ha a németet kinn nem kapják, vár alá is menjenek, talán lesre kivehetik. Károlyi Sámuel biztat, a hidat hamar általkötteti, köteleket most csináltatok.”¹⁰

A hidnak fontos szerep jutott Szatmár ostroma idején, mert segítségével két oldalról tudták körül fogni a várat.¹¹

Károlyi Sámuel hídmesteri szakértelmét később is felhasználta II. Rákóczi Ferenc. 1710. június 2-án Munkácsról írta Károlyi Sándornak: „Az mindazonáltal jónak ítélném, hogy kegyelmed Károlyi Samut küdené Szolnokhoz s köttetné által a Tiszát, Tokajba adok parancsot, hogy adjanak neki szályakat (tutajokat) Poroszlón is remélem fogja találni azokat, az melyek a minap leszállították az sómat.”¹²

Ezzel egyetértésben Esterházy Antalnak is meghagyja: „Károlyi Sándor úrnak megparancsoltam, hogy addig is Károlyi nevű hídmestert küldje oda, hogy Szolnoknál a Tiszát általköttesse, melynek is kegyelmed minden úton-módon assistáltasson.”¹³

Bercsényi Miklóst pedig június 4-én tudósítja: „Szolnoknál költözénem által a Tiszán, hol parancsoltam hidat csinálni.”¹⁴

A kuruc harcok további eseményei közt nem szerepel Károlyi Sámuel neve, de biztos, hogy életben maradt, s visszatért Csengerbe, ahol folytatta gazdaságának rendezését és gyarapítását.

A harcok idején Csenger sokat szenvedett. 1707-ből ez áll a csengeri református egyház anyakönyvének első lapján: „A Magyar hazának közönséges háborúságából származott kárt ezen ekklesia is megérte midőn temploma el égett és a harangok a toronybul lehullottak, melyek közül az edjik a nagy tűzbe el is olvadt.”¹⁵ Ekkor éghetett le a megerősített csengeri Melith-kastély is, amelynek romos állapotát 1713-ból leltár szerint ismerjük.¹⁶

A harcok idején sem feledkezett meg a csengeri református egyházzal, ma is megvan az 1687-ben készült úrvacsora osztáshoz használt ónkanna, melynek felső szélén ez a felirat olvasható: „Ezt is Károlyi Sámuel szerzette 1710.” Az is arra utal, hogy más úrszaltali edénnyel is kedveskedett református egyháznak, de azok nem maradtak fenn.¹⁷

A harcok alatti életmódot sejtető birtokszerző iratok érdekes információkat tartalmaznak nemcsak órára, hanem Csengerre és a kor társadalmára vonatkozóan is.

1707. február 12-én Enyedi Sára Szilágyi Péterné adja tudtára mindennek, akiknek illik, hogy néhai első férje, Szügyény György zálogosított Csenger városában Kis Berek alja utcában néhai Tekintetes és Nagyságos Briberi Melith Sigmondtól egy ház jobbágyot, úgy mint Csatt Istvánt, kinek is az Kastély felől való szomszédja Eötvös István volt, északul mostan Szakács István teleke. Minthogy azon Csatt István deficiált maga személyében, hanem maradtak bizonyos két fiait vándorlásban, nevei ki legyen nem tudja, mihez képest nem lévén neki több portioja Csenger városában, azt adta az ő kedves jó akaró urának Nemzeti Vitézlő Károlyi Sámuelnek 112 magyar forintban, amint hogy ő nála is annyiban volt kötvé. Azzal a jussal adja át, amellyel ő bírta, minthogy arról való contractusok több örökös jószágokról való levélküllégg együtt Szatmár megye égesekor Szatmárban vészett. Csatt István maradékait adta ő kegyelmének háza helyével, szántóföldjeivel, kaszálóival, kerteivel,

egy szóval minden hozzátartozandókkal Szilágyi Péter és Szilágyi László előtt.

A kuruc harcok alatti élelmészeti helyzetre vonatkozóan érdekes a következő irat, mely szerint 1710. április 6-án Szogyéni Pál a csengeri malomból búza kenyérnek való lisztet vesz 10 forint és húsz pénzért s Károlyi Sámuelnek engedi az Óvári felé való nyomásban a Melith-rész 40 holdjában öt szántóföldjét, melyet az atyja vásárolt. Tanú volt Osváth Miklós.

A háború vége felé, 1710. november 6-án kelt Misztótfaluban Füsü Lőrinc levele. Küldötte a sógorának, Károlyi Sámuelnek három üres zászkot és kérte, hogy valami szép búzával töltsen meg tovább való szolgálataiért vagy pénzül vagy borul, de bizony most nincs pénze, kéri ne vessen meg szegény idvezült feleségének halála után se. Jelzi, hogy Károlyi Sámuelnek nála volt 14 forintja, s arra kéri, hogy mivel Kökényesdi Ferenc neki adósa lévén, melyről írása is van, annak jószágaiból foglalhat Szatmár megyében annyi jószágot, amennyiben az adósság áll, vagy pedig ha még él Tar Péter, vegye meg azon Károlyi Sámuel valamilyen formában. Jól tudja mindezt Szilágyi Péterné, mind az ura, mert az coramizálta a levelet. Dániel fia és Klára leánya élnek, s Károlyi Sámuelnek jó egészséget kívánnak mindnyájan. Erre a levélre Károlyi Sámuel feljegyezte: Füsü Lőrincnek búza adódott cub. No 6, annak az árában áll az 14 forintokkal az Forgács István féle telek nálam.

A háború után Csengerben a templom újjáépítésében (1713) Károlyi Sámuel is részt vett kisermes társaival együtt: „A templom kezdett épülni, az harang megöntetett és az torony három harangokkal megékészítettet, ez munkában foglalkodtak: Ntzes Vzló Károlyi Sámuel, Csontos Gábor és Hadai István.”¹⁸

Vagyonát a harcok után is gyarapította. 1715. február 20-án Szogyéni Pál Csenger városában lakozó, bizonyos szükségétől (édesapja halála és temetési költsége miatt) viselgetve volt fel kölcson Nemzetes Vitézlő Károlyi Sámuelről 60 magyar forintot, s ezért zálogba adta 18 darab szántóföldjét, melyből 10 darab van az Ordító völgy hátán, az Berekalori kertre megyen véggel, kívül Sulyok Péter földje. Egy van a Kastély gyalog ösvényre átaljában, az is maga ő kegyelme földje szomszédságában. Öt pedig az Óvári felé való nyomásban a Negyven holdban az ország útja felől Kerekék úr földje szomszédságában, kettő pedig Újfalu felé az Ergeháton fenn, melynek egyike az Erge hosszában megy, másika pedig a Botos tavára menő földeknek dűleje. Obligálja magát, hogy Károlyi Sámuel nem tartozik ezeket a földeket kiadni csak akkor, mikor ő akarja használni, azaz szántani-vetni. Az örökös successorok se válthassák ki, csak ötleje vagy maradékatól, amikor totaliter, azaz egészen kiváltják a Melith Páltul vett csengeri örökséget. A kiváltás ideje mindenkor Szent György napja. Hozzáírta később, hogy ezen kívül adott még az Ordítón, a Borégető föld mellett hazul egy szántóföldet 30 forintért. Tanúk: Dettel András, Pesti Ferenc és Rosy István voltak.

1727-ben sógora, Téthy Szabó Sámuel a „szük időre” való tekintettel Károlyi Sámuelről kölcsön vett 4 köböl búzát húsz magyar forintért, s ezért zálogba adta neki Csengerjánosiban egy pusztát (Csonka Lukács) telkét.

Arra is van adatunk, hogy a szatmári béke szerzője, ekkor már gróf Károlyi Sándor még rokoni kapcsolatot tartott a református Károlyi Sámuellel ebben az időben is. Károlyi Sándor naplójában feljegyezte, hogy 1727. december 5-én általkelve a Szamoson Komlódtótfaluból, Csengerben Károlyi Sámuelnél szállt meg s vendégeskedett. December 15-én pedig Olcsváról Erdőd felé utazva szintén Károlyi Sámuelnél halt Csengerben.

Úgy látszik arra felé utazva mindig felkereste Károlyi Sámuel. Arra csak egyetlen adatunk van, hogy Károlyi Sámuel is meglátogatta őt: 1735. november 27-én: „Erdődön jött hozzám consultatoriara Károlyi Sámuel teli köszvényvel.”¹⁹

Ekkor már nemcsak a köszvényrel küszködhetett, hanem kuruc ember is lehetett Károlyi Sámuel, mert ezután semmiféle adat sincs róla. Csengerben ekkor még nem vezettek a reformátusok anyakönyvet, így halálózása évét sem ismerjük, de családjáról, sógorairól sem sokat tudunk, mert az anyakönyvek csak 1766-tól vannak meg. Annak alapján tudjuk, hogy egyik leánya *Károlyi Borbála* volt, aki 1730. október 25-én hitellevelet (albát) állított ki Fogarassy Antal hadnagy úr és felesége, Bagossy Borbála részére: jelezve, hogy adós nekik kilenc vonás forinttal, s addig, míg a contractus Pestről leérkezik, nekik szánja annak fejében a jussát, melyet a Szepesi Kamara 60 forintban állapított meg. Ez arra enged következtetni, hogy még apja életében elkezdődött a vagyon Fogarassy Antal kezére juttatása.

Károlyi Borbála *Szorádi János*nak volt a felesége Csengerben, s a már említett hitellevelelre feljegyezték később, hogy felvett még négy forintot és nyolcvan pénzt, aztán két magyar forint és ötven krajcárért „Holmit” vásárolt Bagossynétől.

Károlyi Sámuel másik leánya *Károlyi Zsuzsánna* (olykor Sárának is említett) volt, aki 1767-ben halt meg, mint a Csengerben élő kisermes *Sidó János* felesége (férje 1788-ban követte a sírba). Két gyermekük is volt. Az egyik: Sidó András 1810-ben Csenger város kerülője volt.

A család leányági leszármazottai elszegényedtek, s visszaolvadtak a népbe. Van adatunk arra, hogy a XVIII. században élt Csengerben egy *Károlyi István* nevű csordás, aki 1734. február 20-án Csenger tehénfelé marháit őrizte, s mikor a város csordáját hazafelé bocsátotta volna, az vad nagy farkas réá rohanván, ugyan városunkban lakozó Csáki Zsigmond úr egy tehenének az tölgyét kiszorván, kéntelenített ő kegyelme azt mézsáros kezeire bocsátani, mivel nem lehetvén semmi szín megépülése iránt. Ezért a kárért Csáki Zsigmondnak átengedte a Tibota felé való fordulóban 3 hold földjét 7 esztendőre tartó haszonvetéle. Az egyes-ségnél jelen volt: báró Perényi Antal csengeri tisztje Molnár István, Splényi Gábor tisztje Sidó András, Varga István csengeri bíró, Zámbori János, Töser János, Csáki László és Pécsi András uraimék.

*Károlyi András*ról is van adatunk, aki 1740-ben Bagossy László jobbágya. 1744-ben március 4-én neve mint csengeri bírő szerepel (collo-norium iudice Csengeriensis).

Károlyi Sámuel birtokairól a későbbi iratok is említett tesznek: 1757-ben Béliteki István 88 éves csengeri gazda vallja, hogy Csengerben a Kökényesdi urak közül egyik, aki Vetésben lakott, birt Csengerben a piacon egy telket, másikat pedig Berekek alatt, mely Möriz György mellett vagyon s Csatt János lakott benne. A telek is, a jobbágy is a Kökényesdi uraké volt, s arról a telekről jártak Vetésbe úrdolgára a kuruc világ idején.

Molnár István 44 éves csengeri libertinus vallomása: Örökkéig úgy hallotta, hogy a Kökényesdi urak birtak Csengerben a piacon egy telket, melyet annak utána néhai Károlyi Sámuel úr birt a Kökényesdi uraktul, most pedig (1757) Fogarassy Antal árendása bírja s azzal együtt Fogarassy Antal több jószágát is bírja Károlyi Sámuelnek.

1759-ben mikor a Melith familia telkeit összeírják szintén említett néhai Károlyi Sámuel nevét: A néhai Méltóságos Melith familiának jószágából Kis Berekek alján lévő utcában a Kastélyon észak felől a Szijjas István teleke, mely vagyon Kis Berekalji utcának a kezdetiben, ugyan

a mellett északra Csatt István teleke, ezek valának néhai Károlyi Sámuel úrnál zálogban, s a két teleket mostanában una contiguitate Fogarassy Antal úr bírja, mely telkeknek szomszédja délről a Kastélyhoz tartozó Perényi Antal pusztá teleke, kit most Krasznay Imre úr bír, északi pediglen Téthy Szabó Sámuel teleke féle.

Ez a kiralis telek a Fogarassy családól leányágon a Képesy családra szállt a XIX. század második felében. A rajta lévő udvarházat a II. világháború után bontották le róla, s akkor már a határőrség tulajdonában volt.²⁰

1765-ben Barkász György 80 éves vallotta: A csengeri határon az Agyagos Laposon lévő kaszálók tulajdonosa néhai Károlyi Sámuel volt, kinek Perényi Miklós és felesége Putnoki Magdolna (előbb Melith Pál felesége volt) Lakatos János nevű tisztje adta a pallagokat kaszálni és Károlyi Sámuel úr minden megháborítás nélkül fűvét lekaszáltatta, szénáját felgyújtette és békességesen elhordatta.

1769-ben Szorádi János feleségére, Károlyi Borbálára hivatkoznak, akinek leszármazottai, Ferenczi Borbála és József Csengerben Károlyi Sámuel úr atyafiságához tartoznak. Öröksegükért Fogarassy Antal Jánosiban lévő telkük után járó összeget kifizette: Hadadi Gábor, Hadadi György, Vargha Nagy István nemekes hadnagya voltak a tanúk.

A felsorolt adalékok bizonyítják, hogy a református köznemesi Károlyi család leányági leszármazottai elszegényedtek, beleolvadtak a parasztságba. Madách mondatja Luciferral: „Mély tenger a nép”, s ennek igazságát a Károlyi család dokumentumai is bizonyítják. A néptömegek bonyolult problémáihhoz sok-sok ismeretre van szükség, hogy a történész a falu népének rétegződését az igazságnak megfelelően vizsgálhassa.

JEGYZETEK

1. Esze Tamás: A kurucok hídjá Csengernél. Csengeri krónika, néprajzi és helytörténeti antológia. (Szerk.: Dankó Imre). Csenger, 1975. 200–214.
2. Eble Gábor: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Budapest, 1913.
3. Károlyi László: A Károlyi család jószágainak birtoklási története. Budapest, 1911. I. kötet 127–128.
4. A Subich nemzetségből származó Brebiri Melith család vázlatos története. Hajdúnánás, 1939. 32–35. Melith Zsigmond és felesége, Pécsi Anna 1669-ben Jánosiban manumittatta. Gaál Jánost feleségével és családjával együtt, Csengerben Mikó Tamást családjával együtt. Az előbbi 100 ft készpénzért, az utóbbi 150 magyar forintért. 1665-ben Tóth Istvánnak Csengerben elzalogosított egy pusztá teleket 14 darab (35 hold) földdel és hat darab kaszálóra 100 körmőci arányt 10 évre stb., stb. Károlyi Sándor 1713-ban így jellemezte őt: „elzalogosította és elvesztette a Csengerhez és Kisvárdához tartozandó javait.”
5. Károlyi László: I. m. 128.
6. Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Budapest, 1951. 26.
7. Károlyi Oklevéltár. (Szerk.: Géresi Kálmán.) V. kötet. Bp. 1897. 405–436. Turul 1939. 91.
8. Esze Tamás: A kurucok hídjá Csengernél. I. m. 202.
9. Archivum Rákócziánium. Had- és belügy. I. kötet 75.
10. U. o. 301.
11. Esze Tamás: I. m. 208.
12. Archivum Rákócziánium. III. 115.
13. U. o. 117.
14. U. o. 119.
15. A csengeri református egyház anyakönyve. I. kötet I. lap.
16. Baranyi Béláné: Művészettörténeti adatok az Országos Levéltár Urbaria et Conscriptioes című gyűjteményéből. Művészettörténeti Ertesítő 1933. 182–183.
17. Csengeri Anyakönyv. I. kötet I. lap.
18. Kiss Kálmán: A szatmári ref. egyházmegye története. Kecskemét. 1878. 420. Az ónkanna 25 cm magas.
19. Károlyi Sándor Ünéletírása és naplójegyzetei 1669–1740. Kiadta Szalay László. I–II. Pest. 1865. I. 283.
20. Az épület képe a Csengeri Krónika 41. oldalán látható.

A hajdú elnevezésről

SZABÓ LAJOS

A hajdúk eredeti foglalkozása az állathajtás, állatterelés volt. Így jegyezte fel róluk a 17. században Istvánffy: „a hajdúk gyermekkoruktól kezdve csordák között és a pásztorelet szennyében nőttek fel”.¹ Így jegyezte fel a 18. század végén Szirmay Antal: „a hajdúkat először az okórnajcsár szóból hajtóknak nevezték”.² Így jegyezte fel a 20. század elején Takács Sándor, hogy a hajdú eredetileg „a gulyák őrzésével és hajtásával foglalatokodott”.³ Így jegyezte fel századunkban meg számos kutató, köztük Székely Gyula: „A XVI. században az első magyar hajdúk marhahajcsárok voltak.”⁴ Vitan fel áll, hogy a hajdú eredetileg marhahajcsár, állatterelő volt. Ennek a ténynek az alapján számos kutatónk úgy vélekedett, hogy ebben az esetben a hajdú szó „szóhasadás eredménye: a hajt folyamatos melléknévi igenévként, a hajtó-nak elkülönült változata”.⁵ Ezt a feltevést azonban meg kell kérdejeznünk, mert hiszen magánhangzó közti j > jd változásra nincs magyar példánk a megnyugtatóan egyáltalán nem bizonyított és csak feltételezésen alapuló hajtó > hajdó esetén kívül. Történeti-etimológiai szótárunk azt a nagyon figyelemre méltó vélekedést veti fel, hogy: „a d-vel hangzó változat kialakulását esetleg a vándorszó jellegű *hajde* „nosza, rajta!” terelőszo analógiás hatása segíthette”.⁶ Ezzel az egy mondatral vélekedésem szerint a hajdú szó magyarazata helyes irányba fordult, mert a hajdú név nem a hajtó szóból alakult, abból nem alakulhatott, erre nincs magyar példánk, a hajdú elnevezés nem az egykori foglalkozás jelöléséből, hanem az egykori foglalkozás egyik műszavából keletkezhetett.

Ez a szó az állatterelők egykor fontos, de mára már elfelejtett műszava, a *hajda*. Ezt a szót hiába keressük Herman Ottó pásztorszótárában, pedig sok állatterelő szó nyüzsgött ottan,⁷ ezt a szót nem találjuk már lexikonainkban, nem említi a Magyar nyelv értelmező kéziszótára sem, sőt nem foglalkozik vele külön címszó alatt a Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára sem. A hajda szó nincs külön címszó alatt, de van egy 1693-ból való *hajde* címszó, mely alatt megemlíti, hogy ezt a szót hajda alakban feljegyezte 1903-ban a Magyar Tájékoztató, s jelentése: nosza, rajta, gyürünk!⁸ Dehát honnan bizonyíthatjuk, hogy a *hajda* szó használatos volt egykoron és általános műszava volt a múlt századok állatterelőinek? Honnan bizonyíthatjuk, hogy nemcsak hajde alakban és nem 1693-ban először, hanem már 1668-ban is feljegyeztetett, mégpedig hajda alakban? Mint néprajzi kutató, a közelmúltban néprajzi adatokért átnéztem Kézdivásárhelyi Matkó István predikátor egyik hitvitázó könyvét, mely Sárospatakon jelent meg 1668-ban, *Bányászcsakány* címmel.⁹ E könyvben számos, a 17. században általános használt állatterelőre, állathajtásra szolgáló műszót találtam, köztük ezt a szót is, hogy *hajda*! Ezzel a szóval hajtották, nogatták, riasztgatták, terelték a szarvasmarhákat a 17. században. Ma már nem használatos, legalább is itt a Taktá mellett nem ismerik, a megkérdéztet idős tizenöt tsz-tag közül egyik sem hallotta soha, illetve az egyik találkozott e szóval román hadifogságban, ilyen kiejtéssel, hogy: hajde! Ezzel a szóval terelték a foglyokat.

Az a vélekedésem, hogy mikor a hajdúkat elhagyták régi foglalkozásukat; köntöst és életmódot cseréltek és nagybunkójú terelőbotjuk helyett kardot villogtattak már, akkor sem dobták el régi foglalkozásuk jellegzetes műszavát, a hajda szót, hanem azt továbbra is használták, mint riasztó, ijesztő szót, csaták, fosztogatások, egyéb hadiműveletek alkal-

mával. Ez a szó ismertető szavuk lehetett, afféle tábori jelszavuk maradt talán, s e szót megtanulták ellenségeik, s alkalmazták rájuk megvetéssel, becsmérléssel, lenézéssel, félelemmel, míg aztán később Boecskai idejében már megbecsülést, nemesi előjogot, birtokot hozott számukra, kiváltságos osztályá tette őket. A lenézett hajcsárszók szép minősítése lett egy osztálynak. Dehát az az ú betű ott a szó végén, az miért került oda? Került oda az idők folyamán más magánhangzó is, pl. 1553-ban feljegyzés van a hajdútróciáról.¹⁰ Ki tud erre a kérdésre felelni ma már? Talán Takács Sándorra kéne figyelni, aki azt írja a hajdúkról, hogy még marhahajcsár korokban sokszor kellett megküzdniük nyájai védelmében üvöltő, ropant farkascordákkal. „Úgy látszik, hogy ezekben a küzdelmekben tanulták el a félelmetes farkasüvöltést, mely később az egész hajdúság harci riadója lett.”¹¹ A farkasüvöltés, az elnyújtott ú, talán így jutott az ő nevük végére ez a betű.

Vélekedésem summája: a hajdú név az ő kettős foglalkozási műszavuk: a hajcsárszók és a harci üvöltés ötvözetéből keletkezett.

JEGYZETEK

1. Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Budapest, 1961. 436. lap.
2. Szirmay Antal: Hungaria in parabola. Buda, 1907. II. kiadás. Második rész: Szavaink eredetéről. Magyar fordítása Botos Péter tiboldaróci ref. lelkészétől. (Kézirat).
3. Takács Sándor: Hajdú, haramia, martalóc. Akadémiai Ertesítő 1908. 330 lap és in.: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból. Budapest, 1961. 3. lap.
4. Székffy Gyula: Magyar történet. Budapest, 1943. 7. kiadás, III. kötet, 589. lap.
5. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Budapest, 1970. II. kötet, 24. lap.
6. U. o. 24. lap.
7. Herman Ottó: A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest, 1914.
8. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. k., 23. lap.
9. A mű teljes címe: X. ut. Tök.Könyvnek el-tépeése avagy BANYASZCSÁKÁNY, mellyel amaz Fövényen építettet s-már leromlott házát, elébbi fővényre sikertelen sárral raggattatn akaró és 1000 mocskokkal eszelősen színle s-mázio SÁMBÁR MÁTYÁS nevű tudatlan srác gyuró meg-csákányoztatik KEZDVÁSÁR-HELLYI MATKO ISTVÁN Mostan Zilahai Ecclesiának egygyű leiki Pásztorá által, Ki SÁMBÁRTOL Bányásznak nevezettett... Nyomatattott MDCLXVIII. A hajda szót a mű 189. és 191. lapjaink találjuk.
10. Magyar történeti-etimológiai szótár. II. kötet, 23. lap.
11. Takács Sándor: I. m. 330. lap.

Az első óvoda Hajdúböszörményben

NYAKAS MIKLÓS

A magyar reformkor nagyszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a társadalmi-politikai küzdelmek mellett, illetve avval szoros összefüggésben a kulturális és emberbaráti eszmék is nagy szerepet játszottak. Meglehetősen hangzik, de tény: Magyarországon hamarabb alapították óvodát, mint Párizsban, Bécsben vagy Nürnbergben. E nemes emberbaráti eszmének hazánkban gr. Brunswick Teréz volt az úttörője, akinek az 1828-ban Budán alapított intézetét rövidesen számos többi követte az ország különböző pontjain. Az 1830-as években az óvodai mozgalom szárnypróbálgatásait szemlélhetjük, míg az 1840-es években már egy viszonylag megerősödött szervezettel állunk szemben.

A kisvárosok közt Hajdúböszörmény élen járt az óvodai gondolat felkarolásával. Az intézet eszméjét Pápai Imre ref. lelkész vetette fel az 1840-es évek derekán. Pápayt a ref. egyház 1845 tavaszán választotta meg lelképátornak, majd egy évre külföldi tanulmányútra indult, s ez idő alatt főleg pedagógiai téren képezte magát. Hazatérve 1846. május 2-án foglalta el hivatalát. Külföldön szerezte azt a meggyőződését, hogy (mint maga írja) „a népművelés munkája a kisdödvásban kezdendő meg”. Törökvése a városban pártfogásra talált, hamarosan műkedvelő-színjátszó csoport alakult, amely bevételét a „H. Böszörményi kisdödvő intézet alapítására” ajánlotta fel. 1846. okt. 11-én a Kerületi ház nagytermében előadják Szigligeti Széköt katonka s. színművét. Mint a korabeli plakát írja, az előadást az egyesület „saját hona és emberiség iránti szeretetből” rendezi, s reméli „a egyes emberbarátok” pártolásának megnyerését. Az este hét órákor kezdődő előadásra 20, ill. 10 krajcáros jegyeket árusítottak. Ebben a hónapban még egy előadást tartottak. A hónap utolsó napján Kovács Pál Koldusleány c. darabját ugyancsak a Kerületi ház nagytermében adták elő, s utána a Városházán „táncvigalmat” tartottak. A bál miatt az előadás este hatkor kezdődött. Mindkét rendezvényre a belépti díj egységesen 20 krajcár volt.

Másnap Pápay aláírási íveket bocsátott ki azon célból, hogy mindazokat tömörítse, akik hívei a kisdödvő felállításának. Az ívek gyorsan megteltek, s az ügy iránt még a szomszéd városok is érdeklődtek. 1847 januárjában megtartották az első értekezletet is, ahol előnknek Fábán Jánost, jegyzőnk Pápay Imrét választották meg. Pápay hamarosan elkészítette a társaság programját is. Ebben a következőket olvashatjuk: „Mennyire éri városunk egy ily intézet hiányát, mutatják az évenkénti eltapasztások, malomtörések s egyéb előre elszámíthatatlan életveszélyek, miknek a magárahagyott gyermek kitéve van.” Ezért „aláírásra kerünk minden szülét, minden emberbarátot”. Az adakozók közt meg kell említenünk a nemes csizmadia céhet, amely egymaga hatvan forintot adományozott, negyven csizmadia mester külön is adott 9,52 forintot. A színházi jövedelemből 26 forint folyt be, a magánosok adománya 24 forintra rúgott.

Az 1849-es nemzeti katasztrófa azonban alaposan visszavetette az óvoda ügyét, hiszen más, fontosabb tervek is megsemmisültek. Az ügy pártfogói egészen 1853-ig nem látták elérkezettnek az időt a szervezés folytatására. Ekkor Pápay felhívást intézett a város asszonyaihoz és leányaihoz, hogy az óvoda céljára rendezendő bála készítsenek kézimunkákat, amelyeket ki fognak sorsolni. Hatvan darab kézimunka gyűlt ily módon össze, s a sorsjáték egymaga 980 váltóforintot jövedelmezett, a „táncvigalom” pedig 201 forintot. Az egyéni adományok azonban a nehéz idők miatt elég gyéren gyűltek. A céhek azonban továbbra is kitétek magukért, az asztalosok, a szabók, a csizmadiaik áldozatkészsége jelentősen növelte az óvodai alapot. Kereskenyi Józsefnek pedig végrendeletében 6 köblös telekföldet hagyott a kisdödvő részére. A Bach-rendszer bukása ezen a téren is éreztette hatását, hiszen az 1860-ban rendezett előadások és mulatságok bevételei tovább gyarapították az alapításra szánt összeget.

1866-ban az óvoda ügyében döntő fordulat állott be. Az eddigi magánúton való gyűjtögetés helyett a város, ill. a város közönségéhez fordultak. Az 1866. dec. 15-én tartott közgyűlésen a város a volt győzszerlári lakot ajánlotta fel az óvoda céljára. Helyiség tehát már volt, pénzügyi fedezet azonban nem — hiszen az alapítókat nem használhatták fel, csak a kamatait. Ez pedig kevés volt. 1867-ben Pápay népes gyűlést hívott össze, amelyen azt propagálta, hogy az áldozni kész polgárok három vagy hat évre évi hat forintra járuljanak hozzá a fenntartás költ-

ségeihez. Az eredmény: 69 aláíró (tizenöt hat évre, ötvennégy három évre vállalt kötelezettséget). Így az alapítók kamataiból és a hat köblös föld évi jövedelméből 211 forint, a pártoló tagoktól 384 forint származott. Ehhez járult még a gyermekek tagdíja, amelyet 20 krajcárban állapítottak meg. Az óvodát hatvan gyermekre tervezték, így ez a bevételi forrás 120 forintot jelentett. A kiadásokat a következőkben állapították meg: az óvodavezető évi díja 400 forint, a dalkáé hatvan forint, a szolgálóé ötven forint, takarításra harminc forint, felszerelésre negyven forint. Ez összesen 580 forint. Így pénzügyileg — legalábbis három évig — az óvoda működése biztosítva volt.

Az alapító egylet 1868. márc. 9-én óvodavezetőnek Fodor Lajost hívta meg, aki Szarvasról került a városba. Az ünnepélyes megnyitást május 10-én tartották. Rövidesen egy manapság sem ismeretlen tényt kellett megállapítani. Az óvoda szűknek bizonyult. A tervezett hatvan gyerek helyett 115 iratkozott be.

A fiatal intézménynek a későbbiek folyamán még sok nehézséggel kellett szembe néznie — működése rövid időre szünetelt is — az alkotás azonban maradandónak bizonyult. Mai életünket óvodák nélkül elképzelni sem tudjuk, így van ez nemcsak nálunk, de világszerte is.

A Brunsvik Teréz féle mozgalom aradi úttörője

KOVÁCH GÉZA

A világosi kastély előtt áll egy egyszerű mellszobor, Bohus Jánosné, született Szógyéni Antonia szobra. Nevét mindenekelőtt a tragikus világosi fegyverletételről írt naplója, továbbá az 1849—1850-ben az aradi várban bebörtönzött rabok számára végzett gyűjtése tette ismertté, alakját azonban más szempontból is érdemes felidézni. Erdélyi viszonylatban a női emancipáció egyik bátor szószólója, s ennek kapcsán a modern nőnevelés, továbbá az erdélyi óvodai oktatás megteremtői közé számítható.

Mint korának számos jótékonykodója, főúri családból származott és a polgárosodó földbirtokosságot képviselte. Tevékenységét éppen ezért bizonyos osztálykorlátok is jellemzik. Hiba volna azonban munkásságát egyszerű pietizmusnak tekintenünk. Mozgalmából ugyanis nem hiányzik a politikai állásfoglalás. A széthulló feudalizmus romjain felépülő polgári társadalom haladó nézeteit vallotta. Rendíthetetlen hittel küzdött a női egyenjogúsáért, a női társadalmi elhivatottságot vallotta, s az óvodai oktatás elterjesztéséért, a kisegítő iskolák megszervezéséért folytatott küzdelme a modern pedagógiai eszmék úttörőihöz sorolják. Meggyőződéses pestallozianus, kinek jótékonyági akciói egy olyan kor nőmozgalmának jellemző tünetei, amikor a munkásmozgalom európai szinten is még csak bontogatta szárnyait, s amikor a női foglalkoztatottság alig haladta meg az archaikus családi élet kereteit. Bohusné Arad megyei kezdeményezései éppen ezért nemcsak helyi akcióknak tekinthetők, hanem szervesen illeszkednek a modern pedagógiai eszmék európai elterjedésének vonalába.

Bohusné tevékenységét nagy mértékben megkönnyítette Brunsvik Teréz, a magyar óvodai oktatás megteremtőjével való szoros kapcsolata. Brunsvik Terézrel folytatott levelezése nyomán, ennek tanácsai alapján, Forrayné Brunsvik Júliával, Brunsvik Teréz unokahúgával közösen indítja meg 1840-ben Arad megyében is a női emancipáció érdekében mozgalomát.

Brunsvik Teréz ekkor már — éppen Pesttalozzi eszméinek hatása alatt — széles óvodai és nőegyleti hálózat kiépítésén dolgozik. A Brunsvik-féle mozgalom a fejlődő kapitalizmust szolgálta. A nyugat-európai országokban is a kisgyermekokről való intézményes gondoskodás kialakulása a tőkés fejlődés természetes következményeként jött létre, s párhuzamosan fejlődött a nők foglalkoztatottságával.¹ Amíg azonban Angliában az intézmény fejlett kapitalista viszonyok között jött létre, s 1824-ben már Infant School Society néven intézményes szervezetté nőtt, addig a Brunsvik-féle mozgalom még csak a bomló feudalizmus és satnya iparfejlődés viszonyai között bontogatta szárnyait. Annál figyelemremélőbb mind Brunsvik, mind erdélyi követőinek serénysége.

Brunsvik mozgalomát az angol Infant School Society mintájára kezdte, s gyűjtésének eredményeként már 1828-ban rendelkezett némi anyagi forrással. Így nemcsak Budán, hanem vidéken is igyekezett megfelelő óvodákat szervezni. Az országos óvodai hálózat kiépítésére vonatkozó terve azonban a központi hatóságok értetlensége miatt elbukott, így az óvodai oktatás anyagi alapját éppen a nőegyleti mozgalom révén kívánja biztosítani, s elsősorban a vidéki tehetősebb családokhoz fordul anyagi alap megteremtése végett. Így talál visszhangra rendkívül rövid időn belül Erdély két fejlődő városában, Kolozsváron és Aradon.

Ennek megfelelően Kolozsvárt Jósika Jánosné Csáky Rozália a már 1825-ben megalakított Kolozsvári Nemes Jólétevő Asszonyi Egyesület keretében, valószínűleg Brunsvik Teréz körlevele vagy példája nyomán, 1830-ban megszervezi az első erdélyi óvodát.²

Tudomásunk szerint a kolozsvári példa Erdélyben másodszor Aradon talált követőre, éppen Bohus Jánosné fáradozása nyomán. Az óvodai oktatás első kísérlete Aradon is a jótékony célú nőmozgalom keretében bontakozott ki.

Lakatos Ottó adatai szerint Bohusné 1840-ben Brunsvik Terézrel való állandó összeköttetése révén, s annak útmutatása szerint alapította meg az úgynevezett „úri nőegyletet”, melynek elnöke éppen Bohusné lett.³ Ezt az adatot megerősíti Márki Sándor is.⁴ Az egylet elsődleges feladata éppen az lett, hogy az óvodai oktatást megszervezze és széles körben általánosítsa. Tekintve azonban, hogy a Bohusné vezette nőegylet mindössze 3500 forint alaptőkével rendelkezett, egyelőre meg kellett elégednie egy aradi óvoda létesítésével, mely 1841-ben kezdte meg működését Varga Péter vezetése mellett. Varga Péter Pestre történt távozása után, 1844-ben az óvoda vezetését Nagy József vette át, ki alatt az intézmény gyors virágzásnak indult. A város évi 180 forinttal és 6 öl fával segélyezte az óvodát, de ez igen kevésnek bizonyult, s az anyagi fedezetet elsősorban a Bohusné vezette „úri nőegylet”, s az ezzel egyidőben alakult „Polgári nőegylet” biztosította.⁵

A tragikus 1848/1849-es események miatt az óvoda kénytelen volt bezárni kapuit, s azt újból csak 1858. március 3-án nyitotta meg, ugyancsak az említett Nagy József vezetésével. Az intézet gyors fejlődését és látogatottságát igazolják az óvoda anyakönyvi adatai, mely szerint 1841-től kezdve fennállásáig 3410 növendék látogatta, kétevesektől hatévesekig.⁶

Mint láttuk, az aradi óvodai oktatás a nőmozgalommal párhuzamosan jelentkezik, akárcsak a kolozsvári, s mint ilyen, szervesen illeszkedik abba a programba, melyet Brunsvik Teréz meghirdetett. A család- és gyermeknevelésnek új formája viszont a pestallozianus eszmék térhódítását jelentette. Bohusné teljes egészében ezt a programot követte. Jóllehet az arisztokráciához tartozott, s arisztokrata környezetben nevelke-

dett, társadalmi nézeteivel mégis szembekerült a bomló hűbéri nemes-séggel, s kapitalista átalakulás szükségét hirdette.

Ugyancsak Bohusnéval is, akárcsak Brunsvik Teréznel, megfigyelhetők a növevelés és az óvodai oktatás elvi nézetei közötti ellentmondások. Amíg ugyanis az óvodákat mindenki számára, tehát a nép gyermekei számára is szervezte, addig a nómógzalom rendi alapon állott, s ez a magyarzata, hogy Aradon is kettős sikon bontakozott ki, mint „úri nöegylet”, s mint „polgári nöegylet”. Ezek Bohusné 1848 előtti társadalmi korlátai. Mint látni fogjuk, e nézetekben a gyökeres fordulatra a bukott forradalom után kerül sor. A munkás- és parasztlányok és anyák nevelésének, emancipációs törekvéseinek felkarolására, a polgári fejlődés követelményeinek megfelelően, Bohusné tevékenységének későbbi éveiben kerül sor, amikor tevékenységét a szegény nép nevelésé által való felelőse, és a nőemancipációs törekvésektől indokolt növevelés kettős célkitűzése irányítja.⁷

Nem ismerjük Bohusné és a Brunsvik nővérek közötti levelezés anyagát, így adatok híján nem tudunk mérővet vonni, hogy Bohusné forradalom utáni tevékenységét mennyiben befolyásolták Brunsvik Teréz pedagógiai nézetei. Tény azonban, hogy 1848 előtt az aradi „úri nöegylet” keretében Bohusné és Forrayné Brunsvik Julis között mély barátság és együttműködés alakult ki. Szervező és segítőkészségük eredményeként 1844-ben a Maros áradása alkalmával, kettejük önfeláldozó gyűjtőmunkája révén sikerült enyhíteni az árvízkarosultak gondjain. Nem hiába ajánlotta Forraynének Császár Ferenc rangos irodalmi antológiáját az Aradi vészlapokat.⁸

Az 1848/1849-es forradalom Bohusné világoi otthonában éri, s különösen értékesek azok a feljegyzések, amelyeket a forradalom utolsó napjairól, s elsősorban a világoi fegyverletéről írt. Német nyelvű naplójának egyik részletét Varga Ottó közölte,⁹ majd teljes egészében kiadták. E ma már ritkaságszámba menő kiadvány¹⁰ feledésbe merült, s így kézenfekvő, hogy a naplót néhány szóban elemezzük.

A napló az augusztus 2. és 14. közötti napok eseményeit összegezi, nemcsak objektív helyzetfelmérés, hanem politikai állásfoglalás is. Különösen érdekesek a Frolov és Görgey tárgyalásaira, a Görgey egész viselkedésére vonatkozó adatok, melynek fényében elfogulatlanbül ítéhetjük meg 1849 augusztus elejének tragikus eseményeit.¹¹ Különösen megkapóak a fegyverletre felvonuló hadsereg hangulatáról írt részletek.

A Haynau-féle terror idején Bohusné Világoson tartózkodik és gyűjtési akciót indít az aradi várban fogva tartott rabok felségelyezésére. Lakásában száz tábort ágyat helyez el a sebesültek ápolására. A császári hatóságok minden zaklatása ellenére tovább folytatja segélyakcióját 1854 végéig. 1849-ben gyűjtőívére még csak 124 forintot jegyeztek, 1850. január 24-én azonban újabb gyűjtése már 3414 forintot, a harmadik gyűjtőív pedig 8000 forintnyi pénzt és sok ruhaneműt eredményezett. Ő maga egyedül 1200 forintot adományozott. Világoi házában összegyűjtötte a környék asszonyait, akik varrással, kötéssel járultak hozzá a bebörtönzött rabok ruházatának kiegészítéséhez. Az aradi múzeum őrző Bohusné elszámolásait, melyekből kitűnik, hogy az adományokból nemcsak az aradi, hanem a temesvári, pesti, oltmúzi, kufsteini, tereziastádi rabok is részesültek, nemzetiségre való tekintet nélkül. Bohusné feljegyzte személy szerint, ki milyen segélyben részesült. A listán többek között szerepel Eftimie Murgu bánáti román forradalmár, az Aradon kivégzett Schweidel tábornok családja, Ioan Petcu bánáti román forradalmár, sőt egy magát megnevezni nem akaró lengyel forradalmár neve is.

Véleményünk szerint ezek az események jelentik Bohusné nőemancipációs mozgalmában a fordulópontot. Ekkor teszi át tevékenységének központját Világosra, ahol óvodát szervez, majd intézetet a vakok számára, mozgósítja a falu paraszttasszonyait, parasztlányok számára varrodát nyit, s mozgósító tevékenységét átteszi a főúri családokból a dolgozó nép közé.

Bar széleskörű segélyezési akcióját sokáig sikerült takargatnia, vagy kerülő úton engedélyt szereznie rá, a császári reakciós erők mégis felfigyelnek rá, s a nagyváradi hadbírószághoz küldenek feljelentést ellene. Figyelni kezdik, megtorlásokat helyeznek kilyítésba vele szemben, segélyezési akcióját azonban következetesen folytatja, amíg a lassan csődöt mondó Bach-rendszer sorra szabadon nem engedi foglyait.¹²

A Bach-korszak bukása után Bohusné tevékenységét a vidéki óvodák és nöegyletek megszervezésére összpontosítja. 1863-ban a szárazság alkalmával Világoson kenyérszító bizottságot alapít, melyet személyesen vezet, majd 1864-ben Világoson is megszervezi a nöegyletet. Saját költségén tartja fenn a világoi óvodát, melynek állandóan 30–40 növendéke van, majd otthonában bölcsődét nyit az arra rászorulóknak.

Széles körű levelezésének eredményeként állandó kapcsolatot teremt az Erdélyi-terület alakuló nöegyletekkel. A szatmári és nagybányai nöegyletek tiszteletbeli tagjukká választják. Komoly anyagi hozzájárulással segíti az Arad vidéki tanítóegyletet.

1890-ben halt meg, húsz évvel később pedig Világoson, ahol radikális növevelő mozgalmát élete végén lebonyolította, a hálás utókor szoborral emlékezett meg róla.

JEGYZETEK

1. Vég Ottó, A magyar óvodai oktatás kialakulása és Brunsvik Teréz (Brunsvik Teréz pedagógiai munkássága), Budapest, 1962. 14–17.
2. Dr. Cszmadia Andor, Szociálpolitika a reformkori Kolozsváron (Az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog, Közgazdaság és Társadalomtudományi Szakosztályának Ertekezése), Kolozsvár, 1943. 17–28.
3. Lakatos Ottó, Arad története, Arad, 1881, II. 112–112, III. 169–162.
4. Márki Sándor, Arad vármegye és Arad szabad királyi város története II. Arad, 1895. 546.
5. Emlékkönyv világoi Bohus Jánosné magyarországi Szögény Antónia szobrának leleplezése alkalmából, Arad, 1918. 23–24.
6. Lakatos, I. m. II. 114.
7. Orosz Lajos, Brunsvik Teréz és a magyar növevelés (Brunsvik Teréz pedagógiai munkássága), Budapest, 1962. 24–25.
8. Császár Ferenc, Aradi vészlapok, Pest, 1844.
9. Varga Ottó, Aradi vészlapok albuma, Budapest, é. n. 134.
10. Emlékkönyv . . . . . 30–37.
11. U. o.

Egy falusi boltos elárverezett javai 1846-ból

PAPP JÓZSEF

Tiszacsegén a XVIII. században úrbéri telken lakó „Görög Bott”-ost találunk. A század végén két kereskedő, Izsák és József zsidó neve ismert. A múlt század elején már 8–10 kereskedő zsidó családot számlálhatunk össze falunkban. Ezek egyike Weisz Izsák, akinek ki nem fizetett tartozása fejében 1846. október 24-én mindenféle ingó és ingatlan javait Te-kintetes Nemes Kállói Kállay Ödön és Te-kintetes Szunyogi Szunyogh Ferenc Arad bírói zár alá vettek és egy hónap múltán, november 24-én Losonczy János főbíró, Tóth József, Czégény Péter és M. Tóth János es-

küdték, valamint Szabados András jegyző jelenlétében elárverezték. Az árverésen jegyzékbe vették a boltban található összes árut és a boltos személyes használati tárgyait is. A jegyzékben nemcsak a zárosított vagyontárgyak neve szerepel, hanem annak becs- és vételára is, továbbá a vevők nevei is. A jegyzéket szöveghűen közöljük az alábbiakban:

Sor- szám:	Zárosított, s annak következ- tében eladott vagyon	Vevő neve	Betsár Vfrt. Kr	Keltár Vfrt. Kr
1.	Babér levél	Eiznitz Izsák	— 48	— 50
2.	3 Font kékő	dtto	1,48	1,49
3.	1 Font gyömbér	dtto	— 30	— 32
4.	két pákli fésű	dtto	1,—	1,—
5.	papiros	dtto	1,—	1,—
6.	Kengyertya	Tóth Ferenc	— 58	— 58
7.	8 vég szatying	Eiznitz Izsák	3,—	3,04
8.	Apró fogú fésű	dtto	1,18	1,20
9.	Bitska, gyürü, plajbász sat.	Tóth János	1,30	1,30
10.	Vitrág	Eiznitz Izsák	2,—	2,03
11.	Serét, puska por	dtto	5,—	5,15
12.	Istráng, kötőfék, ostor	dtto	10,—	10,03
13.	Terpentin, olaj, választóvíz	dtto	2,—	2,15
14.	Vakaró, meszelő	Tóth János	1,—	1,01
15.	Hagyma	dtto	2,—	2,04
16.	Cyertya	dtto	— 30	— 35
17.	Gyertya	Eiznitz Izsák	2,30	2,31
18.	Kapa	dtto	— 45	— 45
19.	Köies kása, apró kása	dtto	8,—	8,03
20.	Stellási	dtto	40,—	40,03
21.	Stellási	dtto	1,30	1,32
22.	Láda	dtto	3,00	3,00
23.	Büdöső	dtto	— 18	— 20
24.	Pipa	dtto	7,12	7,15
25.	Timső	dtto	2,—	2,03
26.	Szappan	dtto	— 45	— 45
27.	Figé	Tóth János	1,12	1,19
28.	Lécz Szög	Eiznitz Izsák	— 24	— 25
29.	Borss	dtto	2,—	2,01
30.	Riskása	dtto	— 29	— 29
31.	Tobák	dtto	— 12	— 15
32.	Gersli	dtto	2,24	2,25
33.	Czukor	dtto	— 30	— 31
34.	Fa héj	Tóth János	— 24	— 25
35.	Gálitz kő	Eiznitz Izsák	— 30	— 31
36.	2 font keményfő	dtto	— 39	— 40
37.	1/2 font sárga czukor	Tóth János	1,—	1,01
38.	Bajusz sodró	Eiznitz Izsák	— 45	— 46
39.	1/2 font viasz	dtto	— 30	— 31
40.	Köva	dtto	1,30	1,31
41.	Patkó Szeg	dtto	— 06	— 15
42.	Húr	dtto	3,—	3,03
43.	3 rokolya	dtto	2,30	2,35
44.	Két kendő	dtto	2,—	2,12
45.	Öt róf gyölcs	dtto	3,—	3,03
46.	Bakatsin	dtto	3,—	3,06
47.	Hat kék kendő	dtto	1,—	1,03
48.	Maradék ruha	dtto	7,30	7,32
49.	Tíz pákli pipa	dtto	— 36	— 38
50.	Tükör	dtto	— 36	9,—
51.	Tíz liba	dtto	2,30	2,32
52.	Láda	dtto	5,—	5,15
53.	Zab	dtto	2,—	2,01
54.	Kukoricza	dtto	10,—	10,03
55.	Köies	dtto	2,—	2,02
56.	Tengori	dtto	— 30	— 30
57.	Botskor	dtto	1,—	1,30
58.	Hordó	dtto	1,—	1,30
59.	Botskor	dtto	1,—	1,30

Sor- szám:	Zárosított, s annak következ- tében eladott vagyon	Vevő neve	Betsár Vfrt. Kr	Keltár Vfrt. Kr
60.	Botskor	dtto	— 20	1,16
61.	Frslag	dtto	— 45	— 50
62.	Ostor nyél	dtto	2,—	2,05
63.	Négy hordó	dtto	4,—	4,04
64.	Más hordó	dtto	1,—	1,01
65.	Fürész	dtto	— 50	— 52
66.	9 darab czintányér	dtto	10,—	10,10
67.	Vas serpenyő	dtto	3,—	3,06
68.	Cserép edény	Eiznitz Izsák	6,—	6,15
69.	Egy horó eczet	dtto	9,—	9,30
70.	Három tekenő	dtto	1,30	1,32
71.	Két véka gabona	dtto	6,—	7,—
72.	Egy asztal, egy üres hordó	dtto	3,—	3,01
73.	Négy szita, egy vas rosta	dtto	2,—	2,15
74.	Két dunyha, egy derék alj, 3 párna	dtto	20,—	25,—
		Összesen:	242,33	256,42

A bírói zár alá vett „Urbéri Lakház s egyéb épületei”-t a becsüsök 600 Váltóforintra értékelték. Ez azonban az első árverésen magasra értékelt ára miatt nem kelt el. „A fent írt Urbéri lakház s minden hozzá tartozó épületek a második árverésen 500 vfrttért Rózenfeld Lőrincnek általt adatván, s ki vonatva belőlle a Földes Ur s a Megyei tartozás Negyvenöt Nr. 45.— Vfrt. ment általt tisztán Rózenfeld Lőrincnek, mint a kinek részére zárossított, — az 562 vfrt 30 kr. az Ötszázhatvankét fr harmincz kr-nyi adósság, fizetetlen egyszáz két frt harmincz kr. No. 102 fr. 30 kr.” A második árverésre 1847. március 28-án került sor.

Az elárverezett holmi megvásárlója Eiznitz Izsák és Rosenfeld Lőrinc is helybeli kereskedők voltak. A portékából szemmel láthatóan csak háztartási célokra vásároló Tóth Ferenc és Tóth János tanácsbéli tagok voltak. (Az adatokat lásd: Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár, 4270 ltsz. alatt nyilvántartott Csege községe legidősebb jegyzőkönyve 1751—1868. év 300., 301., 302. és 303. lapjain.)

A napisten papja

(Ady Endre és a táltos-hit)

BOSNYÁK SÁNDOR

Zentai János (1907—1973) emlékének aiki népünk, s néprajztudományunk szolgálatával örök példaképem.

A népi hitvilág hatása költőink munkásságában a kezdetektől nyom követhető. Balassa Bálinttól József Attiláig, s napjainkig, Nagy Lászlóig költőink mindig merítették a népi mitológia forrásából. A versekben levő népi elemek nemcsak azért jelentősek, mert mutatják a költők és a népi világkép kapcsolatát, a kapcsolatok fokát; jelentősek azért is, mert olyan adatokat is találunk, amelyeknek kevés népi változatát ismerjük, s így a költészet mitológiai kutatásainknak is forrásává válik. Zrínyi, Berzsenyi, Kölcsény költészetében már felbukkan népi mitológiánk egy-egy eleme, Csokonai költészetében már gazdagon él, a 19.

században Petőfi programja („a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyék uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék!”) Petőfin kívül Madách és Arany² költészetében érvényesül. A 48-as forradalom s szabadságharc leverése után Ady jut el először a népig. Ady ismeri népi mitológiánk rendjét, törvényeit, felépítettségét. Világképe dualista, a világosság s a sötétség erőinek küzdelme legjellemzőbb vonása. A költő az egykori regösök, igricek, táltosok utódának vallja magát, ars poetikáiban is a népi világkép törvényei szerint jelöli meg a költő helyét:

Ki vagyok? A győzelmes éber,
Aki bevárta, ime, a Napot
S aki napfényes glóriában
Büszkén és egyedül maga ragyog.
Ki vagyok? A Napisten papja,
Ki áldozik az éjszaka torán,
Egy vén harang megkondul. Zúghatsz,
En pap vagyok, de pogány pap, pogány.

(Egy párizsi hajnalon. A. E.: Összes versei. Bp. 1954. 40. l.)¹

Ady Endre a táltos-hitet teszi költészetének alapjává, s ezzel a népiség igényének magasabb szinten való megfogalmazását adja. A táltos-hit Ady megfogalmazásában rokon avval, amit nemrég elhunyt nagynevű tudósunk, Diószegi Vilmos gazdag monográfiáiban megállapított, csak Ady jobban hangsúlyozza a Nap és a táltos kapcsolatát, s így Ady költészetéből archaikusabb táltos-hit bontakozott ki, mint néprajzkutatásunk legújabb eredményeiből. A néprajzi adatok, s mindenekelőtt Diószegi Vilmos monográfiái alapján induljunk el Ady világában, s nézzük meg, hogy Ady táltos-képzetei egyeznek-e népi adatainkkal?

I.

A költő a Napisten papja, „táltosok átkos sarja” (Egy párizsi hajnalon. I. 41), a világosság szószólója. A világosság isteni megtestesítője a Nap. Ady más verseiben is isteni jegyekkel ruházta fel a Napot. „Lemenő, szép Nap volt az arca S könyörület rajta. Az élet be sok újat hozott S Isten nem változott.” (Az Uraknak Ura. I. 378.) A Napot más verseiben is istenne utaló jelzőkkel említi: „Az áldott nap meleg sugarait Fényes kékében szórja rád.” (Üdvözlét. II. 466.) „Kelj föl, óh, kelj föl, szent, vörös Nap.” (A vörös Nap. I. 225.)

Szabó T. Attila a moldvai csillagkeveket vizsgálva megállapítja, hogy a Nap neve „állandó jelzés szerkezetben fordul elő: áldott Nap”. Szabó T. Attila megállapítása a moldvai csángókon kívül az erdélyi, a bihari, s a szatmári magyarságra is érvényes. 1972-es gyűjtéseimből idézem a következő adatokat: „Mikor jó fel az áldott Nap, s jelen vagyok, eszreveszem, keresztet vetek, a Jóistent kérem, segíjen meg, adjon egészségét. Imádkozom akkor.” Gercuj Miklós 72 é. Csiksomlyó. „A Nap melegit, az ad minden termést, azért mondjuk, hogy áldott Nap, anélkül nincs termés.” Gál Ferencné 73 é. Torja. „Az áldott Nap felé fordult, s vette a keresztet, s imádkozott.” Kiss Lőrincné 59 é. Pálfalva. „Azért mondjuk, hogy áldott Nap, avval tiszteljük az Istent.” Uő. „Áldott Nap, szent Nap így mondjuk a Napra.” Ostyuk Péterné 43 é. Técs. „Ez olyan szólásmondás, ezt használják, ezt a szót: fölkel az áldott Nap, fölkel a szent Nap.” Gyula Károly 64 é. Érsemlyén. „Az áldott Nap adja a meleget, az életet erőt, minden ember, állat attól kapja az életet, a Naptól.” Uő. „A Nap felé mondjuk, mikor feljön az áldott Nap: Áldott jó Atyánk, segíts meg bennünket a mai napon, légy velünk és távolítsd el tőlünk a rossz lelkeket, őrizd meg miniket, a te szent akaratodban.” Cseh Imréné

81 é. Avasújfáros. „A Nap szent, mert ő adja a világot, a világosságot, a meleget.” Mészáros István 65 é. Zilah.

Ady a Napot „szent ósláng”-nak (Egy párizsi hajnalon. I. 40, 42) nevezi, s többször is Napistenről beszél. A költő „a Napisten papja”, a „Napisten legbűsbűbb papja” (uo. 40, 42), a Nap a „jó szó” és a „szép hit” (Készülődés tavaszi utazásra. II. 264 l.) segítője. A költő „imádja Urát, a Napot” (Egy párizsi hajnalon. I. 41), s „piros virágos, Nagy kedvel” (A hadak útja. I. 229) köszönti.

A Napot népünk is istenként tiszteli, a felkelő Napot országszerte imával, keresztvesséssel, szívre tett kézzel vagy kalapemeléssel köszönti. 1972-es gyűjtéseimből idézek: „Csak az öregek csinálják, arra fordulnak a Naphoz és imádkoznak, a fiatalok nem. Imádkozik az ember, mert látja a Napot, hál istennek, hogy egészségben felkelünk.” Árgyelán Istvánné 71 é. Tiszaveresmart. „A Nap felé imádkozunk, de röviden: segítsen meg a Jóisten a mai napi munkánkban.” Cseh Imréné 81 é. Avasújfáros. „Reggel, ha a Nap fölkel, fő dolgom, hogy: Uram, téged dicsérjelek.” Nagy Imréné 50 é. Avasújfáros. „Imádkozunk akkor is, mikor a Nap felkelt, s imádkozunk akkor is, mikor lement.” Karajos Gyuláné 61 é. Biharodszeg. „Napfeljöttnek imádkozok.” Pongor Sándor 82 é. Nagyléta. „En csak Debrecenben hallottam, amikor én is bekerültem oda, ott találkoztam Kállai László bácsival, ő mesélt, hogy amikor kimentek dolgozni, akkor ők is úgy imádkoztak, levették a kalapjukat, letették a földre, elmondták az imát. Hát fiatal voltam, tizenhét éves, ugyan miért csinálják ezt? Hát, azt mondja, fiam, a felkelő Napnak arany van a szájában.” Bujdos Sándor 62 é. Biharorda. „Hallottam, ezt már Debrecenben, hogy voltak olyan öreg pásztorok, akik a Nap felé gyóntak.” Uő. „Reggel mindig napkeletre fordultunk, akkor is, ha nem volt Nap, keletre imádkoztunk.” Mészáros István 65 é. Zilah.⁵

A Napot népünk is Napistennek nevezte; a székelyektől a múlt század végén közölték a „Verjen meg a Nap-Isten!” átkot, s napjainkban is több helyen hallhatjuk a Napistent emlegetni: „Ha valakire nagyon mérgek, akkor azt mondják: Verjen meg a Napisten!, az Öreg Isten!, meg: a sötét éjszaka! Ez ilyen szólás-mondás.” Mocsári Józsefné 47 é. Máramarossziget. „Verjen meg a Napisten! A Napisten süssön meg!” Karajos Gyuláné 61 é. Biharodszeg. A magyar nyelvterület másik szélén, Vas megyében is hallottam 1972-ben Napistent emlegetni: „A születés után egy héten belül evitték körösztyúti a kisgyereket, vagy szombaton, vagy vasárnap és utána vót a paszta. Mielőtt fölötöztetik a kisgyereket, a legelső körösztyánna kivitte és akkor mutatta be a Napistennek: Jó erőbe, jó egészségbe legyen, ójja meg minden bajtúl, védelmezze minden veszedelemtől és hosszú kort érjen. Ezután kezdődött a multság, ettek, ittak, mulattak.” Róka Dánielné 71 é. Ispánk. „Még öregapámtól hallottam, még ő emlegette, hogy a Napistenben bíztak, hogy vigyáz rájuk.” Uő.⁷

Ady más verseiben a Napot Isten szemének (Ha tanultunk zoltárokat. I. 464) nevezi:

Oszlík lelkennek barna gyásza:
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
Hogy ellenségim leigazza,
Az arcát még titkolja, rejti.
De Nap-szemét nagy szánalommal
Most már sokszor rajtam felejtí.

(„Adám. Hol vagy?” I. 185 l.)

A Napot népünk is gyakran úgy emlegeti, mint Isten szemét. A szatmári, szilvágyi s hajdúsági adatokat idézem: „A Nap mindent lát.” (Kiss Antal 84 é. Érkörtvélyes.) „Ha valaki valami titkot csinált, arra szokták

rámondani, hogy a Nap az Isten szeme, az mindenfélét meglát, minden titkot meglát." Mészáros István 65 é. Zilah. „A Nap az Isten szeme.” Cséki Sándorné 52 é. Nádudvar. A Nap több ókori nép mitológiájában is az Isten szeme. Az egyiptomiaknál Ré szemeként is szerepel, a sumero-aknál mindent lát, az igazság őre, az akkárknál, az ugaritáknál, s az irániaknál is igazságisten.⁸ A képzetet a kereszténység is örökölte: a lapjára állított, himneműséget kifejező háromszögben a sugaras szem az istentirásból az Atyát jelképezi.

A költő a Napot köszönti, a Napot imádja, s az ébredő nemzet tanítóit is a Nap felé sorakoztatja: „Bús ébredők, a Naphoz arccal.” (A magyar tanítókhöz. I. 569.) Az idősebbek közül többen is emlékeznek, hogy a katonaságnál a századfordulót követő évtizedekben is mindig a Nap felé kellett sorakozni: „A magyar katona is mindig kelet felé fordult. Reggelinél mind kelet felé, a fejünket kelet felé kellett fordítani, úgy kellett tartani, míg a trombita ecfújta az imát.” Bacsó János 57 é. Avas-újváros. „Mikor a katonák sorakoztak, hát akkor mind a Napnak van, a Napnak áll arccal.” Szabó József 90 é. Téglás. „Mikor fiatal voltam, mikor az ételhez állottunk, akkor a Napnak kellett állni, szemben, s úgy mondani az imádságot.” Balla János 74 é. Magyardéce. „Úgy állunk, hogy szemben a Nappal, akármerre sorakoztunk, gyakorlatra, szemben a Nappal kellett sorakoznunk.” Karajos Gyula 59 é. Biharódszeg. A katonai szolgálati szabályzatok nem rögzítik a sorakozás irányát, így feltételezhető, hogy nemzedékről-nemzedékre öröklődő hagyományról van szó, s a honfoglalást megelőző időkhöz vezethető vissza. László Gyula adatai is igazolják, hogy a nagycsalád szállásrendjében, a lakomák helyrendjében, s a nagygyűlések rendjében is mindig a keleti irány volt a mérvadó.⁹

A Napot népünk is, éppúgy, mint Ady — istenként tisztelte, Napistennek nevezte, s imával köszöntötte. Ady az érmelléki falvak parasztjainak világképét örökölte: „Vad, egyszerű rajongást oltott Az Érnek partja belém, Csupa pogányság volt a lelkem, Gondtalan vágy és vak remény.” (A Kriztusok mártírja. I. 32.)¹⁰

2.

Ady Endre táltosok átkos sarjának nevezi magát, kit „Hitek táltosai röpitének A Nap magas atyjánál is tovább.” (Keserű imádságok Mylittához. II. 181.) A magyar folklórkutatás sokát foglalkozott a táltos alakjával, legutóbb Diószegi Vilmos összegyezte a kutatás jelenlegi eredményeit.¹¹ A táltos jeggyel születik: a foggal, vagy hat ujjal születést tartja népünk táltos-jegynek. Ady Endre is mindkét kezén hat ujjal született. Ady Lajos így ír a költő születéséről: „1877. november 22-én kelepelt a gölya Kabay Gábor nádfedeles házán. Ezúttal — volt is öröm — fiút hozott magával: furcsa, sárgás-fekete bőrű, nagyszájú, formátlan és hat-ujjú fiút, de — fiút!” Ugyanott a lábjegyzetben írja: „Ady Dániel leszármazottjainál gyakran előforduló jelenség a hat ujjal való születés. Hat ujjal volt édesapánknak is, s a három másik testvér közül is az egyiknek. A hatodik ujj: nem igazi ujj, hanem a kisujj oldalából lefüggő, csont- és körömnélküli képződmény, amit a tudós asszony minden nagyobb készüllet nélkül levághat. Közülünk Bandi született hat ujjal, s mindkét kezén egy-egy halványodó forrás viselte nyomát e — mint gyerekesen büszkélkedett vele később — táltos-jelnek.”¹² A táltos-jelét Ady Endre kezén Kincs Elek is látta, így emlékezett: „A vasárnapi ebédem én is jelen voltam Kincs Gyuláéknál és ott egy nagy fotelnek a karjára ültetett Ady Endre. Azt figyelte meg bennem, hogy nagy fekete szemem van, én pedig

azt vettem észre, hogy az ujjá olyan öt és feles. Egy kis csonk volt a kis-ujján, mintha kétágú ujjal lett volna.”¹³

Ady Lajos írásából kitűnik, hogy a költő tudta, hogy a hat ujjal születés táltos-jel, s verseiből az is látható, hogy tudatosan is vállalta a táltos-küldetést. A hat ujjal születést népünk is táltos-jelnek tekintti. Diószegi Vilmos monográfiájában közli a legjellemzőbb feljegyzéseket,¹⁴ így csak az érmelléki adatokat idézem: „Azt mondják, aki hat ujjal születik, az táltos lesz.” Gyula Károly 64 é. Ersemlyén. „Ezek a látnok-emberek hat ujjal születnek és ezek meglátják azt, hogy mi van jövőben, vagy a másvilágra átlátanak, és ezek mind Karácsony napján születnek.” Kiss Antal 83 é. Érkörtvélyes. „Azt hallottam, hogy a táltosok hat ujjal születnek.” Pongor Sándor 82 é. Nagyléta.

Ady táltos-jellel született, s olyan érzékenységgel, amely a táltosokra jellemző. Diószegi Vilmos írja, hogy a sámán „egész élete fokozott ideg-érzékenységekkel telik el”. A sámán ismeri fokozott igénybevételének veszélyeit, tudja, hogy a sámánokodás olyan kényszer, amely elől nem tud kitérni, amelyre egyrészt idegrendszer, másrészt a körülmények kényszerítik.¹⁵ Ady önéletrajzi vallomása is a táltosokra jellemző fokozott érzékenységet árul el: „Én, amin már doktorom, a tudós Konried fölöttébb csodálkozok, csak harmincegy éves múltam, holott vérem, testem, idegim veszélyesen aggok. Bolond érzékenységet, hamar jelentkezőz hoztam magammal, hamar értettem, szerettem és szenvedtem.”¹⁶ A táltosról, s a táltosok világról Ady egy évtizeddel később így ír:

Csupa vérzés, csupa titok.
Csupa nyomások, csupa ósók.
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök.

(Az eltévedt lovas. II. 226 l.)

A táltos érzékeny idegzetű, élesebb felfogó képességű, az összefüggéseket jobban látja. A költő jelzőivel: a táltos nyugtalan, merész, szeretlen, szomjas, nemes, hős, s messze látó. (Én nem vagyok magyar? I. 105—106, Párizs, az én Bakonyom. I. 103.) A táltos a Nap fia, lelke a Nap lelke, a Nap sugara. (Én nem vagyok magyar? I. 105—106.) A lélek Ady-nál Nap-szikra, élet-szikra (A csontvázak katedrálisában. II. 49). A táltos építő vágyban, hívó lánanggal ég (Koldus hívések átka. II. 385), csikói tűzben fiáncól (Lelkek a pányván. I. 31), „kibontja szárnyait, Égig tör gyors repüléssel” (Érted. II. 434 l.). A táltos istentől kapja küldetését, bibliai hasonlattal:

Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sújt és szeret:
Tüzes, gyors sziveket ad nekik,
Ezek a tüzes szekerek.

(Az Illés szekerén. I. 183 l.)

A költő lelke ég, lángol, tüzel, majd ereje gyengül, s úgy érzi, hogy „A Napisten legbúsabb papja, Rég kiszórt fáradt sugara” (Egy párizsi hajnalon. I. 41), „lelke Nap úszka” (Ima Baál Istenhez. I. 18). A lélek Ady szerint tűz: élet-szikra, napsugár, Nap-szikra, s székhelye a szív, vagy a máj: „Piros, bolond tűz lángolt szíveinkben.” (A másik kettő. I. 16.)

A lelket a magyar nép is tűz-szerűnek képzei. Szendrey Ákos közléséből tudjuk, hogy a lélek népünk szerint „isteni szikra”.¹⁷ Az 1971-es gyűjtéseimből idézek: „Hát mi úgy tudjuk, hogy az emberbe a lélek csak egy szikra lehet, s mikor az kialszik, az ember élete is kialszik.” Bartos Szilveszterné 52 é. Gyimesvölgye, Görbe pataka. „Azt mondják az öre-

gek, ha megszületik a kisgyerekek, egy szikra csapódik a szívéhez, attól verődik. Mikor meghal az ember, a szíve nem ver. kihalt a szikra. Így hallottam a régi öregektől." Lángi Lajos 70 é. Pákozdi.

A megölt aranyhajú ikrek típusú mesében a király felesége aranyhajú gyerekeket szül. A gyerekeket az asszony irigyei megölik, eltemetik. A gyermekekből két aranyos levelű fa nő. A fákat kivágatják, águkat csináltatnak belőlük, majd az ágakat is tűzre vetik. A tűzből két szikra kipattan, s abból lesz két aranyosórú bárányka.¹⁸ A lélek a mesében is szikra alakban pattant ki, s más testet öltve élt tovább. A mesének valamennyi magyar változatában szikra-alakban távozik a lélek.

A magyar nép körében több helyen él az a hiedelem, hogy a gyermek születésének az ideje a reggel. Több olyan történetet jegyeztek fel gyűjtőink, hogy az asszony egész éjjel várjódott, s csak akkor tudta megszülni gyermekét, amikor feltűntek a Nap első sugarai. A magyar hiedelem magyarázatát az osztyák-szamojédektől kapjuk: „Reggel, amikor a Nap kel fel és első sugarait a földre veti, akkor minden egyes napsugár hegyén emberi lelket küld a földre, akiknek aznap kell születni. Az osztyák-szamojédek a napsugarat és a lelket ugyanazzal a szóval nevezik.”¹⁹ A lélek Ady Endrénél, éppúgy, mint népünkél: szikra, Napszikra, amit születéskor a Naptól kapunk, s amit halálunkkor a Napnak adunk vissza.

A táltos népünk hite szerint az égiek választják ki, ha akarja, ha nem, sorsát vállalnia kell. Diószegi Vilmos a magyar nyelvterület különböző részeiből idéz adatokat arra, hogy a táltos sorsa elrendelés-szerű. A táltos hiába szegül ellen kiválasztásának, táltosi küldetését vállalnia kell.²⁰ Ady Endre is kiválasztott:

Sok bajom nem volt Istennemmel,
O hit bennem és kiválasztott
S kérdéseire választam
Mindig egy mámoros igennel.
Az Isten a szívemben vagyok
Csak néha-néha el-kisétél
S szeretem a szívemet nagyon:
Sorsokat bíztott rá az Isten.

(Követelő írás sorsunkért. II. 415 l.)

Ady Endre táltosnak, vátésznek (Néhai Vajda János. I. 207), s a Nap papjának nevezi magát. A kérdés jogos: a folklórkutatás adatai igazolják-e Adyt, a Naphoz kapcsolódik-e a táltos alakja? A táltos jellemzője a foggal vagy a hat ujjal való születés mellett, hogy a téli napfordulón, a Nappal együtt születik. A chiromantia tanítása szerint „szétterjesztett ujjú kezünk a Napot mutatja.”²¹ A számmisztikában a Nap száma 12, így a mindkét kezén táltosujjal született ujjai számával is kifejezi a Napot. A táltos karácsonyi születésére Ipoly Magyar Mythológiájában is van adat,²² az elmúlt években én is több helyen lejegyeztem: „Az t beszélték, hogy ezek Karácsonykor születtek, és ez már úgy jön, hogy ők látnak.” Popovics Istvánné 36 é. Fegyvernek. „Karácsony villakor ha születik, és ha burokbán születik, hát azt mondják, hogy az táltos lesz.” Pápai József 48 é. Karcsa. „Aki Karácsonykor születnek, azok nem lesznek boldog emberek, azok ilyen nyughatatlan természetűek.” Lakatos István 78 é. Szentjobb.

A táltos, amikor jósol, javasol, orvosol, önkívületi állapotba kerül, amit népünk rejtezőnek, vagy révülésnek nevez. A „reg”, „rév”, „rej” (regél, révül, rejtezik) szavak jelentését több mint száz éve már, hogy megfejtették nyelv tudósaink, s az azóta eltelt idő alatt megfejtéseiket a kutatás újabb és újabb adatokkal egészítette ki. Legutóbb Pais Dezső, Balázs János és Diószegi Vilmos²³ foglalkoztak behatóan az idézett szavak

értelmezésével. A kutatók közös álláspontja: a „reg”, „rév”, „rej” szavak egy tőnek változatai, s jelentésük: meleg, mint ahogy a ma is élő rekenő szónak a jelentése is meleg. A táltos önkívületét leggyakrabban révül, vagy rejtezik szavakkal fejezi ki népünk. A táltos révülésének jellemző vonása, hogy meleg szállja meg, s amíg a meleget rajta van, amíg lázban ég, addig tud javasolni, a másvilágra látni, vagy térben és időben távoli eseményekről beszélni. A sámánok révülését a manysik „Isten heve” szóval, vagy „Isten nagy réj-e rea jutott, szólni ösztönözte őt”²⁴ körülírással fejezik ki. A manysi adatok félreérthetetlenül igazolják, hogy a sámán hevélete isteni hevélet. A reg szó (mely a „rej”, „rév” (tövek változata) regős énekeink refrénjeiben, a középkori ráolvasó versek „regős nagy ughjában” és reggel szavunkban maradt fenn. A reggel szó „reg” alakban is élt, költőink is többször így írták. „A szöke reg, a barna éj”, írta Arany János, „Ha késik is, tán jó a reg”, írta Erdélyi József.²⁵ A magyar táltos hevélete is, éppúgy, mint a manysíé — isteni hevélet. A reg szónak reggel jelentése igazolja, hogy a reg-et adó Isten a Nap, mert amikor megjelenik a keleti égbolton, akkor van reggel, s reg-gel, más szóval, meleggel árasztja el „emberlakta” világunkat. A táltos a népi adatok alapján is a Nap papja: a téli napfordulón születik, a Napot jelképező tükör segítségével jósol,²⁶ s révülés alatti hevéletét is a Naptól kapja.

A táltos az égiek képviselője, s ellensége az alvilági erőknek. Ady is megvívja a maga táltos-küzdelmét, ellenfele a „sertés testű” (Harc a Nagyúrral. I. 64), disznófejű Nagyúr. A disznó évezredek óta az alvilági erők megtestesítője. Az egyiptomi Szét egyik alakja is disznó, parasztságunk is — többek között — disznó képének képzeli az ördögöt. A „disznó-adta”, „disznó-teremtette” szólások bukovinai, moldvai, s gyimesvölgyi magyarok közt ma is élnek, az „ördög-adta”, „eb-adta”, „kutyateremtette”, „ördög-teremtette” szólások változataiként. „Ha egy gyermek, vagy felnőtt és valami olyant talál csinálni, vagy mondani, mindjárt reamondják, hogy „disznó-adta”, „disznó-teremtette”. Hát olyanforma ez, hogy nem Isten teremtette.” Gáspár Antal 70 é. Istensegítség (Halásztelek). Az istensegítség mondanában is az ördög disznó képében jelenik meg, s az alvilág fordítottjának megfelelően bal kézzel gyözik le: „A konyhában egy ember tette a tüzet s bémegy egy disznó, s ott rőfög neki. Az ember azt mondja: Hujj, ki te! A disznó még annál jobban dörszöldözött hezza. Erre az ember, mivel, hogy balog volt, balkezes volt, hezzaütött a disznóhoz, s a disznó ott esseomlott, s rengeteg sok pénz omlott esse. Ha jobbkézzel ütött volna hezza, akkor nem lett volna szerencsése, akkor elment volna a disznó, ezért ilyen esetekben balkézzel kell ütni.” Gáspár Antal 70 é.

Ady verseiből s a népi adatokból egybehangzóan kitűnik, hogy a táltos az égiek választják ki, küldetését, ha akarja, ha nem, vállalnia kell, s igazsáért meg kell vívnia. A táltosról jogosan mondja Ady, hogy a Nap papja: téli napfordulón való születése, tizenkét ujjá, a Nap jelképével, a tükörrel való jóslása, s révülés alatti hevélete a Naphoz kapcsolja. A népi adatokból, s Ady szavaiból tudjuk, hogy az ember lelke isteni szikra, vagy Nap-szikra; az ember lelkét a Naptól kapja, s ha lelke „kialszik”, vagy ha „kioltják”, a Napnak adja vissza. A táltos lelke is Nap-szikra, csak az övé izzóbban ég, „önmagát emésztí, s másoknak világol”, ezért a táltosok rövid életűek, nem érik meg a 6x7 esztendő.²⁷

A Napisten földi megtestesítője a tűz. A tűz gyújtása szakrális cselekedet: a táltos feladata. Ady Endre is nagy áldozónak, máglyagyújtók utódának vallja magát (A kezek bábja. I. 67). A szent tűz gyújtásáról néprajzosaink sokat írtak,²⁸ s a legutóbbi időkben feljegyzett adatokból kitűnik, hogy a szent tűz szó szerinti értelemben is a Nap tüze. Az öregek még ma is több helyen emlékeznek rá, hogy az év egy napján a tüzet minden háznál kioltották, s másnap hajnalban napfeljöttkor tüzet csiholtak, máglyát gyújtottak, s annak paraszából vittek haza, s az a tűz égett egész esztendőn át. A tűzgyújtás a csíkiek közt nagyszombaton, a baranyaik közt Szent Antal napján, az avasi és a máramarosi pásztorok közt az állatok első kihajtásának napjára esett. A legarchaikusabb a máramarosi tűzgyújtás. Vida Géza Nagybianán élő szobrászművész, az avasi, s a máramarosi népi műveltség kitűnő ismerője levelében így írt a szent tűz gyújtásának hagyományáról: „A szent tűz gyújtása pásztor-szokás. A juhoikat felhajtják a havasokra, az esztenán meggyújtják az első tüzet, amit egész nyáron égve tartanak. Odvas fákat tesznek rá, ami elfojtva lappang, s amikor szükség van rá, felélesztik. Több esztenából összejönnek a pásztorok. Amíg a tüzet csinálják, nem szabad egyenek. Két keményfa oszlopot vernek a földbe, az oszlopok között körülbelül tíz cm vastag orsó van beszorítva. Az orsónak a végei ki vannak hegyezve, az oszlop belső részén két lyuk van, amibe beleteszik az orsót. Az orsóra

Vida Géza levelének részlete, a szent tűz gyújtását szemlélető rajzzal

egy kötél van csavarva, amelynek végeit két iker testvér fogja. A rituálé során, hogy az ikrek [nek] szűzek[nek] kell, [hogy] legyenek. Az iker testvérek elkezdik húzni a kötelet, az orsó végei megszengednek, innen taplóval meggyújtják a tüzet. Abban a pillanatban, amikor kel fel a Nap, a juhások letérdepelnek, kérvén a szent Napot, hogy a szent tüzet gyújtsa meg. Amíg a két legény a kötelet húzza, addig imádkoznak, mikor füstölni kezd és feljött a Nap, öröm kurjongatásokkal fogadják és körül-táncolják a két oszlopot, majd meggyújtják a tüzet, melyet keresztül ugrálnak. Utána egy gödörben tüzet raknak és ezen keresztül hajtják a juhoikat. Ebből a tűzből aztán minden juhász víz egy üszköt a maga esztenájához és ebből meggyújtja a saját tüzet. A szokás már kihálóban van, de még több máramarosi faluban is megtalálható.²⁹ A máramarosi szent tűz gyújtásáról Banner Zoltán is ugyanígy tudósít: „Akkor kell csiholni, amikor a Nap felbukkan. S egy szűz ikerpárnak kell csiholni két karó közé illesztett kötél ráncigálásával, addig, amíg a karók tüzet nem fognak.”³⁰ A hosszúmezőiek így beszélnek a szokásról: „Tavasszal, mikor az állatokat kiengedik a havasra, a legelőre, hát két fiatal legény, akik még nem voltak fehérréppel, hát két cöveket levernek és annak az ágasára tesznek egy fát keresztül, és a két legény, kötéllel húzzák, mind a kettő, egyik maga felé, a másik is maga felé, addig, amíg annak a karónak a vége tüzet fog és ettől a tűztől meggyújtják a taplót és tüzet csinálnak s ebből aztán, egész nyáron ezt égetik, és visznek haza. Úgy nevezik, hogy szent tűz.” Kántor Sándorné 70 é. A szent tűz gyújtásának szokását Ady Zilahon is láthatta. Kincs Elek így emlékezik: „Kiveszőben volt, de még meg tudom nevezni azokat, akik csinálták. Halmi Gyula, Kincs Gyula, Juhász Zsiga és Halász János. Nagyszombaton reggel a piacon, olyan vonókötéllel húzták jobbra, balra, amíg aztán füstölni kezdett. Valósággal füstölni kezdett, úgyhogy meggyulladt a tapló.” A tűzgyújtók közt ott volt Ady szeretett tanára, Kincs Gyula is.

A szent tűz, vagy más szóval az új tűz meggyújtásáról országszerte sok adatot jegyeztek fel,³¹ s az adatok egyrésze igazolja, hogy az új tüzet akkor kell lángra lobbantni, amikor a Nap felbukkan, s arról a tűzről kell a máglyát meggyújtani. A tüzet, a Nap tüzet egész éven át őrizni kell. Ady Endre is napfelkeltekor gyújtja a szent tüzet:

Harangzúgás közt, hajnalfényben
Gyújtom a lángot a máglya alatt,
Táncolnak lelkeimben s a máglyán
A sugarak, a napsugarak.

(Egy párisi hajnalon. I. 40.)

Ady Endre elfogadta a népi világgépet, a jobb s a bal oldal rendjét; elfogadta a jobb oldal isteni megtestesítőjét, a Napot, s vállalta Istentől rászabott táltos-küldetését. Ady világa a népi mitológia világa,³² amelyet át-meg átszó az Ó-Babylon idejéig visszanyúló, kronikás emlékekből épülő történelmi tudat,³³ a görög mitológia egy-egy eleme,³⁴ s a bibliai hagyomány. Ady Endre táltos-költő. Elődei az ezer év előtti igricék, táltosok s regösök. Egyetlen név szerint is ismert előde az „isten választotta” Petőfi Sándor, kinek „láng van szívében, égből eredt láng”, s utóda a „nagyszívű” József Attila, aki kerek tükörben mutatja a proletárok felé a jövőt.³⁵ A táltos-költő a nép-nemzet-közösség sorsát félti, jósol s javašok. Ady Endre jóslatai is beteljesültek, jók s rosszok egyaránt.

1. Arany Jánoshoz írt leveléből. P. S. Összes prózai művei és levelezésel. Bp. 1960. 292 l.
2. Berze Nagy: Petőfi költészetének folklóre-párhuzamai. Ethnographia. 1925. 21—48 l., Bosnyák Sándor: Madách népisége. 1969. kézirat. Szendrey Zsigmond: Szabolcsonlalt babonák Arany műveiben. Ethnographia. 1917. 138—139 l., Sebestény Gyula: Arany János és a nagymány. Ethnographia. 1917. 1—6, 184—196 l., Solymosy Sándor: Arany János népisége. Ethnographia. 1917. 7—21 l.
3. A továbbiakban is az id. 1934-es kiadás adatait közlöm.
4. Sz. T. A.: Moldvai csángó csillagnevek. Nyelv és műt. Bp. 1972. 132 l.
5. A felkelő Nap köszöntésére adatok. Ethnographia. 1973. 559—563 l.
6. Magyar Népköltési Gyűjtemény. III. Bp. 1982. 316 l.
7. 1972-ben az őrszentpéteri állatorvos, Virányi Nándor is az őrségiek szava után Napistenről beszélt: „A múltkoriban fölvetették és akkor megkérdeztem Konradon két német. Ha a nyakamat levágják, akkor sem tudom, ki volt. Hát felmutatták a pasztitáná a gyereket a Napistennek, és megvan ma is, anélkül, hogy szónokolnának hozzá. Nem tudják, miért, csak kiviszik a Napra, hadd éltesse a Nap.”
8. Mitológiai ábécé. Bp. 1970. 96, 120, 140, 178 l., etc.
9. L. Gy.: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. 166—189 l.
10. A Napistenre további adatok: „Nem láttam még sugaras arcod.” (Könyörgés egy kacagásért. I. 408) „S a Nap, mint bíbor, kerek” (A távoli szekerek. I. 501), „Van e földnek áldott Nappja” (Történelmi lecke fiúknak. I. 565), „Sohasse lássa, sohasse lássa, a szent Napot teréből” (Ihar a tölgyek közt. I. 34)
11. D. V.: A sámanhít emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. D. V.: A pogány magyarság hitvilága. Bp. 1967.
12. A. L.: Ady Endre. Bp. 1923. 14 l.
13. Kincs Elek (Bp. XII., Kékgolyó u. 1.) visszaemlékezése 1973-ban.
14. D. V.: A sámanhít emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. 122—147 l.
15. D. V.: Sámánizmus. Bp. 1962. 18—22 l.
16. A. E.: Onéletra. Ifjú szívekben élek. Bp. 1958. 21 l.
17. Sz. A.: A magyar lélekhit. Ethnographia. 1948. 34—45 l.
18. Berze Nagy: Magyar népmesétpusok. II. Pécs. 1957. 707 mt., 267—272 l.
19. Diószegi Vilmos: A pogány magyarság hitvilága. Bp. 1957. 23 l.
20. Diószegi Vilmos: A sámanhít emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. 17—57 l.
21. Majthényi György: A kéz beszél. Bp. é. n. 22, 65 l.
22. Bp. 1929. II. 208 l.
23. P. D.: Reg. A régi magyarság szellemi életének kérdésköréből. Bp. 1949. B. J.: A magyar táltos rítüete. Ethnographia. 1954. 416—440 l., D. V.: A sámanhít emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. 323—327 l.
24. Diószegi Vilmos, i. m. 326 l.
25. A. J.: Hajnali kúrt c. verséből. Összes költeményei. I. Bp. 1964. 192 l., E. J.: Farkasverem c. verséből. Hét évszázad magyar versei. Bp. 1954. 97 l.
26. Mészáros Gyula: A kerek tükör. N. E. 1914—1915. 1—21, 35—51 l., Szűcs Sándor: A régi Sárét világa. Bp. 1942. 33 l.
27. Beteg Mihály kiélezte halottját sem érthette meg a 42. évét, előtte pár hónappal halt meg, s olvasói a 42 (6x7) szem volt. A táltosra tettél adatok: „Favasznak alkonyata vagyok én most, Hunyt Nap küldöttje” (A tavaszok alkonyata. I. 533), „Lázadó” (Itt a nagy harc. II. 589), „Jégim bővek, zengők, nagyok, Papoknak ivadéka vagyok” (Pap vagyok én. I. 171), „Pokolai lelkem alig rokon, Mennyet várok nagy mámorokom” (Uo. 172), „Ezer dalnak szent Viselőse” (Intermezzo. II. 569), „A lélek tűz-szerűségéről: egy napugrás-lelkü legény” (A mi gyermekünk”. I. 9), „Egy szikra tán maradt a lángból” (A műhelyben. II. 493), „A régi lángot visszanyerhetem” (Elválnék. II. 491), „Nagy, piros lelkem” (Új várak épülnek. I. 236), „Lánglelked áthív!” (Valomás. II. 470), „A lelkem villan néha-néha. Szikráit a rémekre hánynom” (Vízle a lapon. I. 56), „De nem tudtak eloltani Száz életet öt fuvalmak” (Es mégis megváltak. II. 306), „A lélek székhelye: „Tálan a mája se volt épp” szelid” (Néhai Vajda János. I. 206), „Hazudtam szívvel, gonosz májja!” (A jövődöd fehérei. I. 352).
28. Szendrey Ákos: Az új tűz. Ethnographia. 1931. 153—154 l., Ujváry Zoltán: Primitive Methoden der Feuerbereitung aus Nordungarn. Acta Ethnographica. 1961. 390—395 l.
29. Vida Géza 1973. I. 7-én írt leveléből a szerzőnél.
30. B. Z. Csillagfaragók. Bukarest. 1972. 50 l.
31. A publikált, s itt idézett adatokon kívül fegyverneki, ditrói s husztóti gyűjtéseim.
32. A földet tartó cethalról: „Oh, Istenünk, borzasztó Cethal, Sorsunk mi lesz; ezer világnak? Roppant hátadon táncolunk mi, Oh, ne mozogj, síkos a hátad. (A nagy Cethalhoz. I. 192), A vízbe lenyugó Napról: „A tengerbe most hánnyatik a Nap” (Áldásadás a vonaton. I. 519), „Lecsúszott vén napunk az ég

- ívén” (Farsangi dal. II. 526). Az ég többrétegűségéről: „Dicsértessék az egek ura” (Kató a misén. I. 343), „Ugy trónolt ott, a tűzes trónon, Mint az egekben az Isten.” (Dozza György lakomáján. I. 224), „A bal oldal negatív értékéről: „Bal éjszakában” (Két szent vitorlái. I. 301), „Ejszakás, gonosz, részeg, balors Űz, kerget minket” (A Vörös Nap. I. 225), „Mindent ilyen bal volt ita világot?” (A Duna valomása. I. 107), „bús balság, Keserű magyarság” (Az utolsó kuruc. I. 452), „Balog tasként ballag át a Hold” (A Hold megbocsát. II. 259), „balsága vagy halála” (Az ítélet előtt. II. 378), „A sorsról: „Magyar sors-kockák az igeen döntödt” (Levél-féle Mörzic Zsigmondhoz. I. 572), „Az eleven-erlendés zúg” (Az én sírásom. I. 177), „Összekapunk sorsmagyart” (Dalok a labdatérről. I. 492), „A magyarok Istenéről: „Szól a frissült magyarok Istenének” (Margita és Ottokár. I. 601), „Legyen velem a régi Isten” (A régi Isten. II. 403), „Jeles napokról: „a pünkösdi király” (Szent Lélek ünnepe. II. 324), „Az én kedves kis falumban Karácsonykor Magába száll minden lélek. Minden ember szeretettel Borul földre imádkozni.” (Karácsony. II. 425), „Havas Karácsony s Úr-vacsora. Es rígnusos gyermekek jönnek.” (A lelkem Kánaán-magyal. I. 350), Szólások: „negyvennyolc óta is fog az átok” (Piros gyász ünnepe. II. 332), „Szél fúj boldog lyukból, De boldog azét: geszti!” (Ház ezért boldogultunk? II. 120), „Faképnél hagyánám” (A fiám sorsa. I. 67), Meselemek: „Kincs-madarak, csodás griffek, Néma griffek, Napba-néző, elátkozott keselyük. Egy-egy gyémánt, büszke gyémánt a fejük.” (A néma madarak. I. 142), „Vágtass azzal a táltos lóval” (Az én koporsó-paripám. I. 92), „A Bihar vezér földjén” (I. 154—155), „Nem hagyom abban” (II. 167), „Levél-féle Mörzic Zsigmondnak” (I. 569—572) c. versekben „A halott vőlegény”, az „Árgilius ki-díjfi” s a „Ludas Matyi” mt-ok ismerhetők fel.
- 33. „O-Babylon ideje óta” „Mit ér a bor- és verádomás? Mit ér az ember, ha magyart?” (Az ós kaján. I. 117, 118), „A csodaszarvas mondája: „Fekete Hold éjszakája. I. 157), „A lányrablás „A Dul-kisszonyok násza” (I. 287—288) c. versben. A Lehel kúrtje mondájának befejező motívuma: „En voltam Űr, a Vers csak cifra szolga, Hulltommai hullni: ez a szolga dolgoz, Ha a Nagyrű sírja szolgákat követel.” (Hunn, új legenda. II. 97), „A lóáldozat: „Vér, ime, az ós áldozat: Vért fröccsentem a tűzbe S leszárt a fehér lovat.” (Vér: ós áldozat. II. 357), „A hun-magyar rokonság: „De mikor Árpádék s talántán hunn atyjuk” (A szerlem eposzából. I. 428), „Kend volt Fánccsis Mihály, A mi kora lelkünk: Attila ugarján, Táblabírók földjén, Szenvedő szerelmünk.” (Emlékezés Fánccsis Mihályra. I. 226).
- 34. „Paraszt Apollónak termettem, Ki dalos, erős és pogány” (A Krisztusok mártírja. I. 33), „Ma én vagyok új Apolló” (Dalok tűz szekerén. I. 164), etc.
- 35. Petőfi: Sors, nyiss nekem térd című verséből, s Az apostol 3. részéből. József Attila Nyar volt, s Eső c. verséből. Ezúton is köszönetet mondok Lúly Margitnak, a kiváló néprajzi írónak, Ady Endre személyes ismerőgének, adatait s értékes útbaigazításait.

Számadás az Ethnologia Slavica első öt kötetéről

DANKÓ IMRE

Az 1969-ben Pozsonyban (Bratislava) megjelent *Ethnologia Slavica* nem ismeretlen a magyar közönség előtt. Eddig megjelent minden számát a nyiregházai Szabolcs-Szatmári Szemlében rendre ismertettük. (Nagy léptet tett előre a Kárpát-medence szláv néprajzi kutatása. VI. (1971) 4. sz. 101—103.; A pozsonyi Ethnologia Slavica második kötetéről. VII. (1972) 3. sz. 91—93.; Az Ethnologia Slavica harmadik kötetéről. VIII. (1973) 1. sz. 125—128.; Az Ethnologia Slavica negyedik száma. Uo. 4. sz. 108—109.; Az Ethnologia Slavica ötödik köteté. IX. (1973) 3. sz. 121—124.). Ezenkívül az első három kötet Márkus Mihály (Michail Markus) is bemutatja a Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményeiben (11. szám. 1972. 3—6.). Niedermüller Péter pedig ugyanott az ötödik kötetet ismertette (Ethnologia Slavica V. Bratislava, 1974. 272. l.; A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 13. Miskolc, 1974. 129—128.). A Szabolcs-Szatmári

Szemleiben között ismertetések tudományos vonatkozásban a magyarság, illetve a magyar néprajztudomány szempontjából igyekeztek a köteteket bemutatni, különben pedig a vállalkozás közművelődési jelentőségét hangsúlyozták. Márkus Mihály viszont körvonalazta az *Ethnologia Slavica* megindulásának körülményeit, célkitűzéseit, bemutatva egy kissé az utóbbi időben fellendült szlovák néprajzi kutatásokat és a rájuk épült publikációs tevékenységet is. Ezeket túl aztán mindkét ismertetés tartalmi vonatkozásban mutatta be az új folyóiratot.

Most, hogy az *Ethnologia Slavica* ötödik kötete is megjelent, sőt, hogy már a róla szóló ismertetés is napvilágot látott és jól láthatók nemcsak a vállalkozás körvonalai, hanem megállapodottsága, sőt eredményei is, úgy véljük, hogy szükséges az eddig megjelent kötetek egyetemes, összefogó és egyben értékelő bemutatása is.

Nemcsak a magyar néprajztudomány, hanem általában a magyar tudományosság szempontjából sem közömbös, hogy a pozsonyi *Ethnologia Slavica*-ban megszületett a szláv néprajztudomány komparatív és koordinatív folyóirata. Az *Ethnologia Slavica* a négy világnyelven tárja a világ elé egyrészt a korábbi kutatások eredményeit, másrészt az új kutatások anyagát. Elenk és nagy területet átfogó szemle-rovatában pedig az egyetemes szláv néprajztudomány aktuális kutatási programjának és szempontjainak megfelelően rendszeresen ismerteti a szláv néprajztudomány reprezentatív publikációit.

Az *Ethnologia Slavica* egyetemi kiadványként indult, de már az első számnál messze túlnőtt minden más, hasonló egyetemi vállalkozáson. A szerkesztőségnek (*Ján Podolák, Ján Komarovský*) már az első számhoz sikerült szerzőköt meggyernie *Milovan Gavazzi, Sergej Tokarev, Julian Bromlej, Hristo Vakarelski, Slobodan Zecević* a szláv néprajz és egyben az egyetemes néprajztudomány kimagasló alakjait. Akik aztán más jeles kutatókkal együtt az *Ethnologia Slavica* szerkesztő bizottságának tagjai lettek. De ellene szól a közönséges egyetemi kiadványnak az is, hogy már az első kötetben között szerkesztő bizottság tagjai (*Mirko Barjaktarović, Pjotr Bogatirjov, Julian Bromlej, József Brusztá, Vácávlav Frolec, Hristo Vakarelski, Hristo Gandev, Milovan Gavazzi, Mieczyslaw Gladysz, Jaroslav Kramafik, Ján Michálek, Paul Nedo, Vilko Novak, Jakiv Prilipko, Bláze Ristovski, Cvetana Romanska, Oldrich Srovátka, Sergej Tokarjev, Volodymyr Zinyč*) részben megegyezve az első kötet munkatársaival, ugyancsak a szláv néprajztudomány legkiemelkedőbb képviselői. A szerkesztő bizottság az öt kötet megjelenése alatt semmit sem változott, illetőleg a két időközben elhunyt szerkesztő bizottsági tag helyét nem töltötték be (*Cvetana Romanska* és *Pjotr Bogatirjov*). Mégis igazat adhatunk Márkus Mihálynak, aki ismertetésében ezeknek ellenére egyetemi kiadványnak állítja az *Ethnologia Slavica*-t. De méginkább egy sajátos, nagy horderejű olyan kiadványnak, amelyennek a hiányát a szláv néprajzkutatók már régóta érezték és hangoztatták. Márkus szerint a közép- és kelet-európai etnológusok sajnálattal tapasztalták, hogy az itt folyó, főleg szláv etnológiai kutatások eredményei nem épültek be kellően a nyugat-európai és a nem szláv népek tudományosságába, nem találtak kellő visszhangra. Ennek egyik fő okát abban látták, hogy a kutatások eredményeit csak hazai nyelven adták közre. Márkus szerint nem véletlen, hogy ennek a régóta várt, a világnyelveken publikáló folyóiratnak a gondolata leginkább a szlovák kutatókat foglalkoztatta, és hogy itt is valósult aztán meg. Márkus úgy véli, hogy ez a szlovák etnológusok központi, egyrészt kárpát-európai, másrészt szláv szempontból is centrális helyzetével magyarázható. Az *Ethnologia Slavica* létrehozása,

kiadása szempontjából fontos mozzanat volt, hogy a pozsonyi egyetem (Comenius Egyetem) fennállásának félvív százados jubileuma alkalmával a néprajzi tanszék keretében *Ethnologia Intézet* alakult (1969). Ez az intézet fő célkitűzésének tekintette az európai szláv népek és a velük szomszédos, illetve velük együttélő népek életének interetnikus kutatását. Márkus ezen szláv rávilágítanak az *Ethnologia Slavica* magyar szempontból való jelentőségére. Hiszen köztudott, hogy a magyar honfoglalás, valamint X—XIII. századi történetünk kérdéseiben milyen problematikus szerepe van általában a szlávokéknak. De az sem szorol magyarázatra, hogy szomszédaink többsége a szlávok nagy népcsaládjához tartozik. Mind a kezdetek kölcsönhatásai, mind pedig az évezredek együttes számos kultúrjelenség kölcsönös átvételével, igényeinkhez, körülményeinkhez való átalkatásával járt együtt. Mindebből nyilvánvaló, hogy legalább a kárpát-medencei, ha nem tágasabb körben végzett etnológiai kutatásokat nem lehet egymás ismerete, illetve eredményeinek felhasználása nélkül művelni.

Az *Ethnologia Slavica* első száma 1969-ben jelent meg (Tomus I. Bratislava, Universitas Comeniana Facultatis Philosophica, 226. p.) A szerkesztés jó előkészítettségére, átgondoltságára vall, hogy a folyóirat belső rendje már az első számban véglegesen kialakult. A háromnyelvű — angol, német, francia — bevezető után, amelyben *Ján Podolák* körvonalazta az *Ethnologia Slavica* feladatát, tanulmányok következtek. A tanulmányokat néhány kisebb közlemény követte. A kötetet ezek után *könyvismeretési* rovat zárta. Az első tanulmány *M. Gavazzitól* származik és a paleoszláv kultúra egyes elemeiről szól (franciául). *J. Michálek Safárik Pál József* (1795—1861) munkásságáról írt összefoglaló jellegű tanulmányt (németül). *Safárik* a szláv néprajzkutatás kimagasló alakja, egyik első művelője. Életének és munkásságának számos magyar vonatkozása van, amit a tanulmány, sajnos, csak kis mértékben érint. *Safárik* életének és működésének magyar kapcsolatai elégséges feltárása még érthetőbbé, jelentőségesebbé tette volna egyrészt *Safárik* és a szláv néprajz, másrészt a szláv néprajz és a magyar néprajz kapcsolatát. *Safárik* a Gömör megyei Feketepatakon (Kobeliarovo) született. A késmárki liceumban tanult, majd Jenában. Előbb házitánító volt Pozsonyban, később gimnáziumi igazgató az újvidéki (Novi Sad) szerb gimnáziumban. Újvidékről *Palacky* ösztönzésére Prágába költözött, ahol minden erejét, idejét az általános szláv nyelvészet, történelem és néprajz (folklor) művelésére fordította. Első jelentősebb munkája Pozsonyban jelent meg, a több kötetes szlovák népköltési gyűjtemény (A tót nép világi dala Magyarországon. Pozsony, 1823—27.). *Safárik* ezen munkája — ha mára nem is gondolunk — nemcsak tárgya miatt magyar vonatkozású, hanem azért is, mert célkitűzéseiben, módszereiben szorosan kapcsolódott a reformkori, illetőleg a reformkort közvetlenül megelőző magyar irodalmi-folklor, általában művelődési törekvésekhez. *S. Tokarev* következett (angol nyelvű) tanulmány összefüggő *Gavazzi* előbbi közleményével. *Niederlének* az ősszlávok hitvilágáról folytatott korábbi kutatásait értékeli az *ethnologia* új szempontjai, módszerei és eredményei alapján. *J. Podolák* írta a következő tanulmányt a kárpáti pásztorkultúrák vizsgálatának fontosságáról (ugyan-csak angolul). Szorosan kapcsolódik hozzá a következő közlemény, amit *A. Habovštiak* írt a kárpáti pásztorkultúra vándorlásairól és településeikről (franciául). Különösen erről a tanulmányról mondhatjuk el, hogy meglehetősen mellőzi a magyar kutatásokat. A következő tanulmány ismét a szláv őskorba vezet vissza. *J. Bromlej* írásában az ősszláv katonai és társadalmi szervezet egy érdekes archaikus formáját, a „*sotnja*”-t magya-

rázza. Nagy érdeklődésre tarthat számot az inkább anyagi kultúrával foglalkozó *Ch. Vakarelski* francia nyelvű tanulmánya a bolgár nép színtársulatokról. A következő tanulmány szerzője *Újváry Zoltán*. Dolgozata angol nyelven a szlovák vándoriparosok és kereskedők szerepéről szól a magyar népi játékokban. A mintaszerűen, nagy filológiai felkészültséggel megírt tanulmány egyrészt összegzése *Újváry* korábbi, ebben a tárgykörben megjelentetett dolgozatainak, másrészt gondos összevetés más népek, és név szerint a szlovákok idevonatkozó kutatásaival. A továbbiakban *O. Sirovátka* tanulmánya (németül) a szláv népköltészetben fellelhető etnikus kapcsolatokról és azok kiterjedtségéről tett érdemleges megállapításokat. Míg *S. Zečević* a délszerbiai néphit egyik érdekes tényezőjét, a „lesnik”-et ismertette (erdei szellemek, angol nyelven). *I. Gardos* pedig a szorb közmondásgyűjtéséről tájékoztatott. *S. Musiat* viszont a szorbok 20. századi társadalmi viszonyait ismertette, különös tekintettel az interetnikus kapcsolatokra. Mindkét közlemény német nyelvű. Az *Ethnologia Slavica* első kötetében öt könyvismertetést találunk. Mind az öt folyóiratismertetés; a szláv néprajztudomány öt elismert, régi folyóiratáról van szó. *V. Frolec* a Náródopisny vestnik Csekoslovánsky-ról (megindult 1906-ban) ad összefoglaló képet. Majd *T. Zakrevska* a Lud-ról (első évfolyam: 1904) tájékoztat. Ugyanezt teszi *L. Monogorova* a Sovietskaja Etnografija-val (1926-ban alapították) és *V. Zinyč* a Naroda i Narodskaja Etnografija-val (megindult 1925-ben). Hasonlóan érdekes és a széles körű tájékoztatást szolgálja *C. Romanska* ismertetése az Izvestija na etnografiskija institut i muzejov (ez pedig 1947-től kezdődően jelenik meg).

***

Az *Ethnologia Slavica* második kötete, bár címlapja 1971-et jelez, csak 1972-ben jelent meg (Tomus II. 299 p.). Tizenkét tanulmányt találunk benne tizenhárom könyv-, illetve folyóirat-ismertetés mellett.

V. Frolec (Brno) tanulmánya a Duna-vidék népi építkezésének egyező és különböző elemeiről írt összefoglaló jellegű német nyelvű tanulmányt. *Frolec* neve, munkássága nem ismeretlen, alapvető munkákat írt a bolgár népi építkezésről, a népi építkezés forrásairól, csoportjairól. Ezekben a munkáiban a korai szlávok házkultúrájából indul ki, ebből a szempontból szól a magyar házról, népi építéséről is. Sajnos — az érintett területek közül — a legkevésbé adatra, feldolgozásra támaszkodik a magyar népi építkezést illetően és értékes munkáját a magyar kutatások majd teljes figyelmen kívül hagyásával írta meg.

Frolec tanulmányával szorosan összefügg a kötet következő, második közleménye. *O. Ganckaja* és *N. Gracianskaja* (Moszkva) a nyugati szlávok lakóházainak típusairól írt, illetve szolgálatát adalékokat, ugyancsak német nyelven.

Miriam Stará-Moravcová (Prága) tanulmánya angol nyelven került közlésre a keleti és nyugati szlávok fából készült szövő szerszámairól, a „korai történeti korszakból” (early historical period). A tanulmányban egyedül a kormeghatározás vitatható. A szerző „korai történeti korszaknak” a 9—14. századot veszi és a korszakot azonosnak tartja. Holott a 9—14. század idején nagyarányú fejlődés ment végbe az egyes eszközök formájában, anyagában, funkciójában. Erdekessége és egyben értéke a tanulmányának, hogy anyagát, adatait főleg régészeti leletekből, feltárásokból meríti.

A negyedik tanulmány szerzője *Anna Kowalska-Lewicke* (Lódz). Érdekes tanulmányt írt a hagyományos lengyel vajkészítésről. A közlés

nyelve francia. A szerző különös gonddal foglalkozik a vajkészítés eszközanyagával. Sokról fotót, illetve rajzot is közöl.

Mirko Barjaktarović professzor (Belgrád) érdekes cikket adott közre a szerb határjegyekről, határjelekről angol nyelven. Érinti a kérdés egyéni és közösségi vonatkozásait, felsorolja és rendszerezi a határjelek tárgyait, formáit, a megyékben való vizsgálódásokat és végül a megyék mai sorsát. A nagy apparátussal megírt, sok adatra támaszkodó tanulmány adatközlés jellegű, kevésbé összehasonlító és a határjelek, megyék folklorjára is csak utal.

Hatodik közleményként került a kötetbe a szerkesztő, *J. Podolák* (Pozsony) tanulmánya a Kárpát-vidék pásztorainak ősi tűzcsinalási eljárásairól, németül. Magyar szempontból Podolák tanulmánya a legtöbbet mondó az egész kötetben. Bőséges magyar anyagra is támaszkodik (*Gunda, Újváry, Sztripszky, Visky, Szendrey Ákos, Bátky, Roska* stb.). Podolák tanulmánya nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a különféle tűzcsinalási eljárások mindegyike ismert legyen, fel tudják térképezni és az elterjedés alapján a tűzcsinalás még mindig nyitott kérdéseire választ adjunk.

Ugyancsak pozsonyi a következő szerző is, *J. Komorovský*. Német nyelvű dolgozatában a kaukázusi és a montenegrói temetési szokások hasonló mozzanatait veti össze. A kaukázusi néphit, hiedelemvilág főleg örmény közvetítéssel jutott el a Balkán különböző népeihez. A tanulmány a távoli párhuzamok tisztázásában nagyban Moszyszki kutatásaira és megállapításaira támaszkodik.

A nyolcadik közlemény szerzője ismét ismert, nagynevű tudós: *P. G. Bogatyjev* (Moszkva). A professzor francia nyelvű tanulmányában a XVIII. századi orosz folklor egyik érdekes mozzanatát: a Foma és Jeroma alakjában megzemélyesített népi képzetet tárgyalja. A két népi fantázia által szülte alak tettemek, mondásainak társadalmi, politikai, irodalmi összefüggéseire is rámutat; majd a népkönyvek bibliográfiáját is adja.

A következő rövid közlemény a keleti szlávok egyik népi játékáról, a kacsurinról szól, németül. Írója *Orest Zilynskyj* prágai etnographus. A főleg Galiciában ismeretes játéknak van némi magyar vonatkozása is. Erre a tanulmány mintaszerűen ki is tér; egyébként a tanulmány a játékot a szlovák megfelelőekkel veti egybe.

Tizedik tanulmányként *D. Klimon* (Prága) a török háborúságok népi mondáit és általában ennek a kornak történeti jellegű folklortermékeit elemzi. A tanulmányt francia nyelven adták közre. A szerző kísérletet tesz arra, hogy az általa ismert anyag alapján katalogizálja. Az ismert, jobban mondva átvizsgált anyag alapján azonban szűk, egyoldalú; szinte kizárólag szlovák és cseh publikációk néhány osztrák mellett; holott — ahogy a szerző a bevezetőjében is említi — a kérdés ukrán, román, szerb, macedón, bulgár, magyar, görög, horvát, sőt olasz, lengyel nyelvterületet is érint. Egyébként a 300 felállított tárgykörkategória megfelelő alapot képez a török háborúk történeti mondáinak katalogizálásához.

Az ungvári *J. O. Dzendzelivszij* írta a következő tanulmányt (német nyelven). A Kárpát-vidék néprajzi-néprajzi atlaszainak problémáiról szól. A szerző felismeri és hangsúlyozza, hogy a Kárpátok különböző kérdései szorosan összefüggnek és nem oldhatók meg egyetlen tudományágon, mondjuk a történettudományon belül. Szükséges a történeti ismereteken túl, néprajzi, néprajzi stb. ismereteket is összegyűjteni, rendszerezni és egymással koordinálni. Az is lehetetlen, hogy egyetlen nép keretén belül válaszoljunk meg a Kárpátok kérdéseit, mintahogy az is lehetetlen, hogy egyetlen népet, népcsoportot is kihagyjunk a kutatásokból, vizsgálódásokból, amelyeknek valaha is valami köze volt vagy van

a Kárpátokhoz. A Kárpát-vidék néprajzának atlaszszerű felmérésében 25 kérdést, jobban mondva kérdéscsoportot vesz fel. A kárpáti néprajzi atlasz csak nemzetközi összefogással, széles körű munkával készíthető el. Álláspontját csak helyeselni tudjuk és a magunk részéről is hangsúlyozzuk, hogy a Kárpát-vidék különböző kutatási területeinek számtalan kérdése például magyar közreműködés nélkül sem válaszolható meg.

A következő, s egyben utolsó, tizenkettő közlemény szorosan kapcsolódik az előző tanulmányhoz. A szovjetunióbeli regionális történeti-néprajzi atlaszok elvi alapjait, formáit ismerteti S. J. Bruk (Moszkva), német nyelven. A közlemény a regionális atlaszok kérdéscsoportjait is felsorolja, amikből kitetszik, hogy a szovjetunióbeli atlaszmunkák a lehető legnagyobb gondot fordítják az interethnikus kapcsolatok, hatások kiderítésére, az akkulturizációs folyamatok nyomon követésére, a migrációk okozta átadások-átvételek, módosítások rögzítésére. A magyar regionális atlaszkutatások jelenlegi stádiumában különösen jó példa Bruk tanulmánya ahhoz, hogy lássuk, milyen területekre, milyen kérdések és összefüggések felé kell figyelmünket fordítani, hogy munkánk eredményes, korszerű, más népek számára is hasznosítható legyen.

A második kötet recenziós rovata tizenhárom ismertetést tartalmaz. Az első két ismertetés egy-egy, a szláv néprajztudomány vonatkozásában alapvető munkát mutat be. Az első *Kazimierz Moszynski* háromkötetes munkájának második kiadása (Kultura ludowa Słowian. 1967–1968). A másik *Christo Vakarelski* eredetileg lengyelül megjelent összefoglalása a bolgár népeletről, ami azóta már németül is megjelent (Etnografija Bulgarij. Wrocław, 1965.). Ezután három csehszlovák néprajzi folyóirat ismertetése következik (Zbornik Slovenského národného múzea, Slovenský národopis, Český lid.). Majd pedig az első kötetben összegző módon ismertetett szláv néprajzi folyóiratok újabb évfolyamait mutatják be összesen nyolc ismertetésben (Slovenski etnograf I–XX., Etnološki pregled I–X., Makedonski folklor I., Sovjetskaja etnografija 1968., Lud XLIX., Izvestija na Etnografiskija institut i muzej XI., Narodna tvorčist ta etnografija 1968. 1–6., Národopisný věstník československý II. (XXXV.).

***

A harmadik kötet (Tomus III. 1971. 280 p.) huszonhárom közleményt tartalmaz az Első Nemzetközi Szláv Néprajzos Kongresszusról (1970. június 1–3. Orava) szóló rövid beszámoló, valamint a hét legnagyobb szláv néprajzi folyóirat utóbbi számaát ismertető fejezet mellett. Már J. Podolák bevezetőjéből megtudhatjuk, de az Első Szláv Néprajzos Kongresszusról szóló (J. Komarovský, franciául) cikk is utal rá, hogy az Ethnologia Slavica harmadik kötetében jobbára az említett kongresszuson elhangzott előadásokat és referátumokat adják közre.

Az *Ethnologia Slavica* harmadik kötetében elsőnek *Jiri Horák* tollából *Karel Jaromír Erben* és a szláv néphagyománykutatás címmel olvashatunk egy rövid közleményt. *K. J. Erben* (1811–1870) cseh költő, kora nemzeti és romantikus törekvéseitől felbuzdulva kezdett a cseh népdalok, orális néphagyományok gyűjtéséhez. Több kiadványával a cseh folklór-kutatás megindítója volt. Eredményei az összslávagság, az általános szláv folklór szempontjából is lényegesek. *József Brusztá Oskar Kolberg* (1814–1890) lengyel etnográfus nyugati és déli szláv érdeklődéséről értekezik. A szerző hangsúlyozza az azonosságot és *Kolberg* azon törekvését, hogy a szlávok egyes csoportjai közti kulturális különbözőségeket magyarázza át. *Ján Komarovský* közleménye a történeti-komparatív módszer alkalmazásának eredményeiről ír a szlávagság szellemi kultúrájának kutat-

tásában. *Julian V. Bromelj* pedig a nép és a társadalmi szervezet viszonyáról értekezik. Az elmondottak konkretizálásának hat és mélyen a szláv etnográfia etnogenezis elméletében gyökerezik *Christo Gandev* tanulmánya a bolgár népek etnogenezisének néprajzi kutatásáról. Mélyreható és az általánosságától mentes *Christo Vakarelski* tanulmánya a néprajz történetiségéről és a szláv etnográfusok egy előrendelt feladatáról. *Vakarelski* szerint ez a fontos feladat a különböző szláv kultúrák történetiségének felmérése, amit az interethnikus kapcsolatok felderítésével lehet elvégezni. A munka megkönnyítése végett is ajánlja egy szláv néprajzi lexikon kiadását és egy európai néprajzi atlasz kidolgozását. *Vadim A. Alexandrov* írása Szibéria 17–19. századi orosz lakossága anyagi kultúrája komparatív tanulmányozásának problémáiról szól. Szibériát a legkülönbözőbb helyekről származó oroszok telepítették be, leginkább a vásárokat tartották őket együtt, de a telephelyek földrajzi adottságai, a telepek foglalkozásai, különböző műveltsége, életkora, az új helyen való részint elszigeteltségük, részben összekeveredésük számos megoldásra váró kérdést vet fel. Mindezekben eléggé jó eligazítást nyújtana egy elkészítendő Orosz Történeti-néprajzi Atlasz. *Vakarelski* tanulmányához hasonlóan tartalmaz és konkrét *Jaroslav Šitka* tanulmánya is a történeti analízisről, mint a kárpáti legelőgazdálkodás, pásztorkodás kutatásának alapjáról. Szerzőnk azonban a helyes felismerés útján csak a feladatok programszerű megfogalmazásig jut el. Rokon tárgyú *Volodymyr Zinyč* tanulmánya az ukrán hagyományok szerepéről a Kárpátok szláv lakosságának néprajzi kutatásában. Bár eléggé széles körben vizsgálja a kérdést és vázolja föl a kutatástörténetet, sajnálatl kell megállapítanunk, hogy figyelmét kizárólag a szláv kutatásokra fordítja. Teljességgel hiányoznak a román és magyar, esetleg német (osztrák) kutatók, azok értékelése, egységes rendszerbe foglalása. A következő közlemény, amit *Josef Vařeka* adott közre, a szlávainál cseh falvak (Daruvár és környéke) parasztházai, illetve az ottani népi építkezés integrációjának kérdéseiről. A nagyon érdekes tanulmány leíró jellegű, alapos. Kár, hogy nem horvát, illetőleg más délszláv és magyar előzményeket különösebb figyelemre nem méltatja. Ilyen vonatkozásban *J. Vařeka* tanulmánya nem befejezett, rendkívül értékes bevezetés ehhez a konkrét és az ehhez hasonló települések kulturális integrációjának kutatásához. Érdekes *Elena Koleva* cikke a bolgár falukalendáriumokról. A cikk széleskörű összehasonlítással több finom következtetést von le a rúdra faragott kalendáriumok jelzéseiből a bolgár parasztság életmódjára, munkájára, munkaszervezetére, eszközkészletére, módszereire. Összefoglaló jellegű és kellően kimunkált *Michail Markuš* tanulmánya a közép-európai szlávok népi táplálkozásának kutatása problémáiról és feladatairól. Részben összegzi az eddigi kutatások eredményeit megállapítva, hogy azok sok esetben egymásra való tekintet nélkül folytak. Ismerteti a közös, összehangolt munkálatokat is, felhívja a figyelmet a terminológia fontosságára. Sürgeti egy körültekintő tematika kialakítását, aminek kidolgozásával egyrészt ki lehetne küszöbölni a ma még meglévő hiányosságokat, másrészt az egész kérdést új megvilágításba helyezhetnének, feltárva az összefüggések rendkívül bonyolult rendszerét. *Markuš* tanulmányával ellentétben a következő közlemény konkretizáló. *Mirko Barjaktarović* írta a montenegróiak néhány etnikai sajátosságáról. Hasonlóan konkretizáló *Izamička Georgieva* tanulmánya is a bolgárok rokonsági rendszeréről. A tanulmány nagy érdeme, hogy tisztázza kívánja a terminológiát. Helyesen keresi az összefüggéseket a rokonsági terminológia és a társadalmi fejlődés, a gazdasági differenciáltság között. Hangsúlyozza, hogy a termi-

nológia tisztázása nemcsak nyelvészeti probléma, de mégcsak szociológiai sem, hanem elsősorban ethnográfiai és ethnológiai. Részben ugyancsak terminológiai jellegű *Raina Pesera* tanulmánya, ami a kései patrimoniális hagyományok szerepét vizsgálja a szlávok társadalmi fejlődésében.

A téma az itt nyugtornál sokkal részletesebb kifejtést kíván. Így, sajnos csak általános megállapításokat tehet. A szerző munkáját megnehezítette, hogy a kérdést általában a szlávoknál vizsgálta, nem pedig egy kisebb, jobban körülhatárolható csoportnál. A következő közlemény is nagy távlatokat nyújt. *Olga Skalnikova* a mai népet — a ma néprajza — kutatásának általános problémáiról értekezik. Az izgalmas témáról azonban semmi újat sem mond. Vitatható, az az állítása is, hogy végül is a népet kutatása a közösségi élet (social life), azaz a társadalom kutatásává fog válni. *Nikola Pantelić* a szerbiai snahacstvo szokásáról és eredetéről ír (snahacstvo = házastársi viszony após és meny, illetve sógor és sógornó között olyan korban, amikor az egyik fél még nem képes a normális házassáletté). *N. Pantelić* a különben széles körben elterjedt, sok más helyt is ismert szokást, aminek számos csökevénye még ma is él, a csoportházasságból eredeztetű. Kialakulása, fennmaradása és a család fejlődése, átalakulása, illetve az azt is formáló gazdasági-társadalmi fejlődés között keres összefüggéseket. A következő közleményt *Tatiana A. Koleva* írta, bizonyos balkáni és kaukázusi mintaszerűen alapos, gondos kutatáson, részben egyéni gyűjtéseken és a vonatkozó teljes irodalom ismeretén alapul. A párhuzamok létrejöttét a neolitikumba helyezi, amikor kialakult egy mediterrán kultúra, ami aztán tagolódás révén több részre, többek között balkánra és kaukázusra is oszlott. Érdekes témával foglalkozik *Helena Ložar-Podlogar* cikke is: az „ál menyasszony” jelenetével a délszláv lakodalmi szokásokban. A következő tanulmány *Boris Tumanogelovtől* származik és a cseh és bolgár téli és tavaszi ünnepi szokások rendszere közötti hasonlóságokról, valamint különbségekről szól. A kötet legjelentősebb tanulmányát *Boris N. Putilov* írta. A közös szláv epikát — az ósszláv eposzt — vizsgálja a jelenkori összehasonlító-történeti néprajzi kutatás lehetőségeivel. A hagyomány, a fejlődés, az új formák kölcsönhatásait figyelve igyekszik megformálni a közös szláv epika modelljét. A társadalmi fejlődés egyes fázisait szerencsésen állítja párba a kultúra változásainak mozzanataival. Fejtegetéseinek külön érdeme, hogy a legkorszerűbb módszerekkel, az ethnografia történeti tudomány voltát elismerve, jó összevető készséggel dolgozik. Az összehasonlító-történeti módszer egyik alapvető kérdésével foglalkozik *Dagmar Klímová-Rychonovának* a folklor és a migrációs vonások viszonyáról közreadott dolgozata. Igazán kár, hogy összegezésre törekvő írása nem jut túl, márcsak rövid terjedelme miatt sem, az általánosságokon és az érdekes összevetésnek csak a vázlatát nyújtja. Pedig ebben az írásban is, akár a kötet több más közleményében, egyszerű lehetőség kínálkozott azoknak a célkitűzéseknek a valóráváltására, amiket *Ján Podolák* bevezetőjében az *Ethnologia Slavica* számára feladatként kitűzött. A következő közlemény folytatása a török háborúk népi mondái elemzésének, illetve katalogizálásának. A mindenképpen dicséretes munka ezen része is azzal a hiánysággal terhes, amire már előzetesen rámutattunk: az adatgyűjtés egyoldalú, szinte kizárólag cseh, szlovák és némi ukrán anyagra szorítkozik (*Dagmar Klímová-Rychonová*).

Ezt követően találjuk a kötetben a már említett beszámolót az Első Nemzetközi Szláv Néprajzos Konferenciáról. Végül a *Národopný věstník československý* (III—IV. 1969.), a *Luď* (LIII. 1969.), a *Zborník Slovenského národného múzea* (1969.), a *Slovenský národopis* (XVII. 1969.), a

Narodna tvorčist ta etnografija (1969.), a *Sovjetskaja etnografija* (1969.), és az *Izvestija na etnografiskija institut i muzej* (XII. 1969.) utóbbi számait, illetve köteteit ismertetik röviden, tulajdonképpen csak a tartalom felsorolásával.

***

Az *Ethnologia Slavica* negyedik száma (Tomus IV. 1972. 291 p.) nyolc tanulmányt tartalmaz. Mind a nyolc jelentős publikáció. Erőteljesen tükrözi tárgyválasztásával, feldolgozási módszerével, a további kutatásra való buzdításon túl a még tisztázandó mozzanatok megmutatásával a szerkesztő korrelatív törekvéseit. A szerkesztőnek ezúttal is sikerült a szláv néprajztudomány legnevesebb művelőit munkatársaiul megnyerni. Ez önmagában is jelentős eredmény. Elsőnek a szlovén *Vilko Novak* (Ljubljana) tanulmányát közli, ami a szláv ethnográfusoknak a szlovén néprajzi kutatások iránti érdeklődéséről szól. A belgrádi *Petar Vlahović* írása az egész Kárpátmedence népelete szempontjából fontos, mert összefoglaló módon ismerteti a mai jugoszláv államok területére történt szláv betelepülés új elméleteit, az azokat megerősítő, alátámasztó embertani vonatkozásokkal együtt. *Zofia Staszczak* Wroclawból jelentkezik egy igen érdekes, az akkultúrizáció figyelemmel kísérése szempontjából fontos és alkalmas tárgyról írt tanulmánnyal. A Német Néprajzi Atlasz adatai alapján a hagyományos sziléziai népet néhány általános szláv momentum mutatja be. *Mieczyslaw Karas* Krakóból hasonló és ugyancsak általánosabb érdeklődésre számotartó közleménnyel mutatkozik be. A Kárpátokban letelepült lach és walach népelemről írt összefoglaló tanulmányt. A pozsonyi *František Kalenský* szűkebb körű, viszont magyar szempontból annál fontosabb, muzeológiai vonatkozású és módszerű, sok típusrajzzal, elterjedési térképpel, rajzos ábrával kísért cikket írt a szlovákiai szőlőművelés eszközeiről. Hiányossága a közleménynek, hogy behatóbban nem ismertette a szlovákiai szőlőkultúrákkal összefüggő, ott jelentősebb, eszközkészletét tekintve is meghatározóbb magyarországi szőlőgazdálkodás eszközeit, különös tekintettel az elterjedésre, módosításokra stb. *Slobodan Zečević* az általános szláv, de különösen a szerb szokás- és hiedelemvilágot ismert kutatója (Belgrád) pedig egy, az érdeklődése körébe vágó apró mozzanatot derít fel; a szlávság elképzeléseiben élő, népi ábrázolásokon szereplő isten szakált mediterrán kultúrák, közelebből a klasszikus görögök világába, viseleti szokásaira vezeti vissza. Az ugyancsak pozsonyi *Ján Komorovský* a szláv hagyományok lakodalmakban megjelenített, a menyasszony megszerzéséért folytatott harc, küzdelem szokásáról ír, ugyancsak összefoglaló módon. A prágai *Karl Horálek* az Aarne-Thomson-féle mesemutató 302 B típusú meséjéhez (a két fiútestvér meséje) fűz általános szláv adalékokat. *Dagmar Klímová* (Prága) pedig már harmadik folytatását adja a török-ellenes szláv népi elbeszélő költészet katalógusának. Ez a harmadik közlemény is több magyar vonatkozást tartalmaz.

A tanulmányok után *M. Gladysz* a krakkói, *J. Bruszt* a pozsonyi, *J. Kucharska* a lodzi, *J. Michalek* a bratiszlavai, *S. Tokarjev* a moszkvai, *V. Novak* a ljubljanaei és *M. Barjaktarović* a belgrádi egyetemi néprajzi intézetének munkáját ismerteti különös tekintettel a szlávág néprajzi kutatására, illetve az erre irányuló nevelő- és oktatómunkára.

Végezetre tíz vezetett szláv néprajzi folyóirat soronkövetkezett számainak tartalomjegyzékét közlik.

***

Az *Ethnologia Slavica* ötödik kötete (Tomus V. 1974. 280 p.) tizenkét tanulmányt tartalmaz. Ezúttal sok közlemény közvetlen szlovák tárgyú és többnek szlovák vonatkozásai vannak. Figyelembevéve a szlovák népet számos rokonvonalát a mienkkel és a kölcsönhatások szövevényeit, általában elmondhatjuk, hogy a szlovák tárgyú tanulmányok kivétel nélkül érdekel bennünket a magyar néprajztudomány számára is. Az első tanulmányt *Karel Fojtík*, *Olga Skalniková* brnói, illetve prágai szerzőpár írta angol nyelven (szlovák összefoglalóval), adalékok szolgáltatója a mai népélet néprajzi kutatásának elvi alapvetéséhez. A közlemény konkrét szlovák példákra közelíti meg a nagy, mindenütt felvetődött és mindmáig kielégítően meg nem válaszolt kérdést, hogy tudniillik mit és hogyan kutasson a néprajztudomány az ipari társadalom keretei között, amikor a természeti termelési viszonyok, életmód, a tárgyi világ, az eszközkészlet, a szokás- és hiedelmvilág elveszítette „hagyományos” formáit. A tanulmány az ipari munkásság életmódjának néprajzi kutatásáról tesz megállapításokat. Az új termelési, társadalmi körülmények között (munkatársi körök, munkabrigádok kapcsolatai, a családi termelői közösség szétbomlásaként előállott szokásbeli változások stb.) a néprajztudomány régi módszereivel, a hagyományos tárgyköröket kívánja kutatni. A második tanulmány *Galaba Palikruseva* tollából származik és a macedóniai Miak népcsoport elizlamosításának népelembeli következményeiről szól. A francia nyelvű, rövidsége ellenére is nagyon érdekes, sok új szempontot felvető tanulmány nem érint ugyan magyar vonatkozásokat, de a magyar történeti néprajz, ethnikai csoportalakulás szempontjából a délszláv népeknek a török uralom alatt lezajlott ethnikai változásairól igen jó tájékoztatást ad. A közleményhez orosz összefoglaló járul. Ezt követően kerül közlésre *Radomir D. Rakić* angol nyelvű cikke a vajdasági szlovák települések ethnikai körülményeiről, változásairól. Tekintve, hogy a vajdasági szlovák telepítések magyar fennhatóság alatt, részben magyar környezetben történtek, a tanulmány igen tárgyilagosan, jó problémátudással számos magyar vonatkozást is bevon a tárgyi bemutatásába. A vajdasági szlovákok nyelvileg, vallásilag mind a mai napig elkülönülnek rendkívül összetett környezetüktől (orthodox szerbek, római katolikus sokakoc, bunyevácok, horvátok, református, evangélikus és római katolikus németek, római katolikus és református magyarok, orthodox és görög katolikus rutének stb.). Termelési viszonyaik, építkezések, szokásaik, szokásviláguk, viseletük, mellesli kultúrájuk azonban jelentős mértékben átalakult, hasonlult a környezethez. A tanulmány szélesebb alaponról indulva több ismeretet közölhetett volna. Például már akkor is, ha a szerző a magyar kutatásokat felhasználja. Hogy csak egyet említsünk a sok közül; legalább utalni kellett volna a Nemzetiségi Ismertető Könyvtárban még 1913-ban megjelent, *Pechany Adolf*-féle összefoglalásra, amely a 175—180. oldalakon kimondottan az alföldi szlovákokkal foglalkozik (A tótokról. Budapest 283 p.). Ezt a tanulmányt szintén orosz nyelvű összefoglalás kíséri. A negyedik közleményt *V. P. Samojlovic* kиеvi kutató írta az ukrán népi (nemzeti) építkezés, lakáskultúra építészeti és művészeti sajátosságairól. Az angol nyelvű cikk a tárgy sokoldalúságához képest rövidre, túlságosan összefogottra sikerült. Kárpátaljai mozzanatokkal is foglalkozik anélkül azonban, hogy érdemleges új megállapításokat tenne vagy a korábbi kutatásokat összegezne. A vázlatnak tekinthető cikket orosz resumé követi. A következő tanulmány egy apró részletkérdésről szól és terminológiai természetű. *Jaroslav Kramarik* prágai kutató adatokban és kérdésfelvetésekben egyaránt gazdag, német nyelvű tanulmányt közöl a *liča* vagy *liharól*, illetve kapcsolatairól, je-

lentésváltozatairól, cseh összefoglalóval. A *liča* eredetileg olyan keskeny földdarab, földágyás volt, amilyen széles területet kézívetéssel, egyszeri szórással be lehet vetni. Szavunk többszörös jelentésmódosulás és jelentésváltozás után mértékegység is lett, de a költői nyelvben kifejezi általában magát a földet, a megművelt, a betevő falatot megtermő anyaföldet is. Ha figyelembe vesszük a terminus szociológiai tartalmát is, egyből állíthatjuk a szerzővel együtt, hogy a *liča*, *liha* összehasonlító vizsgálata a legkülönbözőbb összefüggésekre, nyelvhasználati indítékokra adhat választ. Sajnálatosan a cikkhez nem kapcsolódik néhány illusztráció, ami a „*liča*” terminus jobb megértését nagyban elősegítené. A hatodik tanulmány szerzője *Václav Frolec*, a brnói egyetem népi építészettel foglalkozó ismert munkatársa. Ezúttal német nyelven a morvaországi és sziléziai udvarformákról nyújt összefoglaló képet. Tanulmánya a csehszlovák néprajzi atlasz előmunkálatai során készült, azzal szoros kapcsolatban áll. A cseh resuméval kísért tanulmányt több térkép vázlat és tematikus rajz is kíséri. Hetediknek *Christo Vakarleski* professzor közöl egy rövid, német nyelvű adalékok a bolgár népi esztétikához, bolgár összegezéssel. Ezután a pozsonyi *Ján Komorovský* következik a szláv lakodalmi szokásokról írt összefoglaló jellegű tanulmányával. A nagy irodalmi anyagot felőlelő tanulmányhoz szlovák resumé járul. A kilencedik közleményt *Tatjana Koleva* szófiai kutató adja közre francia nyelven, bolgár összefoglalóval. A tanulmány igen fontos tárgykörből, mintaszerű feldolgozást nyújt; a kezdeti bolgár társadalmi intézményekről értekezik. Nyelvi analízissel derít fényt a korai bolgár intézményekre, illetve magyarázza ezek meg ma is élő, ismert relikvumait: lazarki, boenét, kourmitchéne. A következő tanulmány vázlatosságát ellenére is fontos, lényeges mondanivalót tartalmaz. *Virra Gaspariková* némethű a szlovák adomák nemzetközi kapcsolatait rendszerezi. Összehasonlító módszere eljuttatja annak megállapításához, hogy el kell készíteni a nemzetközi adomák, anekdota katalógust. A szlovák resuméval kísért tanulmánnyal kapcsolatban nem tartjuk szükségtelenné megjegyezni, hogy a magyar anekdotakutatások, a magyar irodalom és irodalomtörténet idevonatkozó részei jelentős mértékben befolyásolták ezt a tárgykört. A tizenegyedik közlemény, amit némethű a prágai *Daqmar Klimová-Rychnová* adott közre, a kigyóval foglalkozó szláv prózai hagyományok tanulmányozásáról szól. Meggyőződésünk, hogy a kutatásokat messze ki kell szélesíteni ezen a téren, hiszen az antik hagyomány, a keleti motívumok nyomonykövetése önmagában is olyan nagy terület, hogy önállóan, külön érdemes volna vele foglalkozni. Ezt a cikket is cseh összefoglalás követi. Az utolsó tanulmányt *Ludmila P. Lapteva* (Moszkva) írta a forradalom előtti orosz szlávisták állásfoglalásáról. *P. S. Safarik* két főművével, a szláv őskorral és a szláv néprajzzal kapcsolatban. A tudománytörténeti közlemény nem egy vonatkozásban kapcsolatba hozható a magyar őstörténet kutatásával, kialakuló népi érdeklődésünkkel, a nemzeti múlt történeti, a népelet időnként változó szerepével.

Az *Ethnologia Slavica* ötödik kötete a gerincét alkotó 12 tanulmányon kívül még két fejezetet tartalmaz. Az első fejezetben öt apró, informatív cikket találunk. Az egyik *P. G. Bogatyrov* professzor nekrológja, a másik a horvát ethnológiai kutatások kezdeteiről szól, majd egy közlemény következik a brnói egyetem néprajzi és folklór munkájáról. Rövid tájékoztató találunk a prágai egyetem ethnológiai tevékenységéről is, majd pedig a szlovák néprajzi atlaszt ismertetik. A második fejezetben, az előző kötetekben kialakult rend szerint, a vezető szláv néprajzi folyóiratok legutóbbi számaikat, évfolyamaikat ismertetik. (Cesky lid 1971., Izvestija na

Ethnografiskija institut i muzej 1971., Lud 1971., Makedonski folklor 1969. 3–4. sz., Narodna tvorčist ta etnografija 1971., Slovenský národopis 1971., Sovjetskaja etnografija 1971., Zbornik Slovenského národného múzea-Etnografia 1971.).

Atnévze az *Ethnologia Slavica* eddig megjelent öt kötetét, meg kell állapítanunk, hogy a vállalkozás megszilárdult. A hiánypótló folyóirat kezdettől fogva biztosítani tudta munkatársakul a szláv néprajzudomány legkiemelkedőbb személyiségeit. A közölt tanulmányok többsége összefoglaló jellegű és tájékoztató célokat szolgál. Teljes mértékben a tájékoztatást, a szláv néprajzudomány eredményeinek szélesebb körű felhasználását célozza a minden számban megtalálható recenziós rovat, amiben a vezető szláv néprajz folyóiratok rendszeres ismertetése mellett esetenként sor kerül a legkiemelkedőbb szláv néprajzi művek, összefoglalások bemutatására is. A közlemények kisebb hányada anyagközlő jellegű és szerencsésen egészíti ki az összefoglaló részeket. Dicséretre méltók a folyóirat interetnikus törekvései is, s ez ezen a téren mutatkozó hiányosságok (a magyar és román, tehát a nem szláv etnikum kérdései; illetve a magyar és a román kutatások eredményeinek felhasználása) nem feleltethetik azokat az eredményeket, amelyeket az *Ethnologia Slavica* ezen a téren már eddig is elért. Az *Ethnologia Slavica* igen fontos, régóta hiányzó, sok gyakorlati haszonnal járó publikációs lehetőség. Tevékenységére a legjelentősebb szakfolyóiratoknak kijáró gondolat kell nekünk is figyelniünk. A figyelemnek a recenzáláson messze túl kell terjednie. Saját eredményeink közreadásával, az egyes kérdésekben való alapos és széleskörű tájékozódás és tájékoztatás érdekében megbeszélésekkel, kiegészítő gyűjtésekkel, esetleg vitákkal az *Ethnologia Slavica*-t segítenünk kell feladatai minél jobb ellátásában; tiszteletreméltó célkitűzései elérésében.

Adatok a paraszti szarvasmarha-tartáshoz Sirok (Heves m.) községből

BENCsik JÁNOS

1972 nyarán egy honismereti túra során kerestem fel Sirok községben régi ismerősömet, Török András. A nyugdíjaskor határán lévő parasztemberrel, aki ekkor tsz-tag volt, poharazgatás közben a település szarvasmarha-tartásának jellegzetességeiről beszélgettem. Idős munkatársával együtt elmondották, hogy ők többször megfordultak a Hajdúságban, s éppen Hajdúböszörményben. Ez úgy történt, hogy a siroki parasztok többnyire az alföldi településekből szereztek be igás állataik utánpótlását. Összente több gazda összefogott és borjувásárlás végett felkeresték a nevezetesebb állatvásárokat. Így rendszeresen ellátogattak Poroszlóra. Ha ott nem találtak kedvükre való *rügott* borjúkat, akkor tovább utaztak, s ekkor jobbára a hajdúböszörményi vásárt keresték fel. Öt-hat parasztember fogott össze, együtt utaztak vonaton. A félszilaj körülmények között nevelkedett *magyar* növendékkalokat kedvelték a hegyvidéki gazdák. Egy-egy csapatba 10–20 borjút hajtottak, miután nyakuknál fogva kötéllel összekötötték őket. Két-három napig is tartott az út Sirokig. Az alföldi városokon beszerzett magyar fajta borjak többséget tinóknak szánták, s ökörnek nevelték fel, s ezeket a falu gulyáján pásztrol-

tatták. Az ököket aztán nyolc-tíz éves korukig igazták. Sirok községben a növendék és igás állatokból állott vegyes gulya kívül *hált*, s csak héteente egyszer, szombaton délelben hajtották őket a faluba, hogy a gazdák megszózhassák gulyabeli marháikat. A gazdák már teknőbe tett, szózott korpával várták az állatokat. Még szombaton estére a gulyát vissza is hajtották a legelőre.

József napján (március 19.) hajtották ki a gulyát a legelőre és Mindenszentekig (november 1.) maradtak az állatok a hegyi legelőn. Ha a hó leszakadt, akkor jászolra kötötték a gulyabeli marhákat is.

A Kísbükfő tetején állott a szálfából összerótt, négyzetes alapu *karám*. Ebbe csak északára és rossz idő esetén zárták az állatokat. A *karám* közelében állott a kőralaprajzú, hasogatott fából, kúposan összetámasztott, majd földdel befedett, tüzelésre is alkalmas építmény, a *pásztorgunyhó*.

A századforduló táján még külön fogadtak az *úrbéres*ek (földes gazdák), s külön a szellérek (a gyalogok) gulyást, s ebből következik, hogy külön pásztortarttak állataikat is. Adatközlőm apja is e tájt került a faluba Egerszalókról, s úgy szegődött el az úrbéresek gulyásaként Sirokra. Itt letelepedve, fia már tehetősebb parasztszaládba nősült, s földművessé lett.

A számadópásztor egy borjú után egy véka (25 kg) búzát, dohánypénzt és egy kat. h. részes kukoricaföldet kapott a gazdaközöségtől. A legelőhasználatot pedig a következőképpen szabályozták: egy úrbéres telekhez tartozó legelőre évente két ökör, két tehen és egy *fiaskoca* mehett ki. A *fertályföd* (1/4 telek) után két tehenet és egy disznót hajhtak a legelőre.

A pásztoroknak a szegődött béren felül még ajándékot is adtak az állattartók. A csürhéseknek télen is, a gulyásoknak és csordásoknak a szolgálatuk ideje alatt járt az ajándék. Karácsonykor, húsvétkor őket is részesítették az ünnepi ételekből, italokból. Kalácsot, húst, kocsonyát, bort, pálinkát adtak nekik. De hasonló módon jártak el pünkösdkor és Urnapján is. A csürhések reggeli kihajtáskor bojtárjaikkal, a gulyások azonban nem maguk, hanem feleségeik gyűjtötték össze az ajándékokat. Disznóöléskor a csürhéseket megillette a hurka, kolbász, tepertő, esetenként a szalonna ajándék is. Ők sorokoztra is hivatalosak voltak ahhoz a gazdához, akinek több sertését pásztortartak. Ez azonban már a század elején elmaradt. „Sirokon is szerették a jó pásztor, mert az állatokban volt minden reménye a parasztnak” — fejezte be Török András monológját.

Adatok Viski Károly szalontai tanárságához

DANIELISZ ENDRE

A szalontai főgimnázium a debreceni kollégium partikulájaként működött a XVII. század közepétől a XIX. század végéig.¹ Állami státusba vétele meglehetősen nagy ellenállás és évekig tartó huzavona után történik meg 1881-ben. A helyi haladó értelmiség és a tanári kar együttes erőfeszítéseként 1907-ben főgimnáziumi rangra emelik a hajdúváros középiskoláját.² E harcban a zászlóvivő szerepét Tatár Balázs igazgató töltötte be, aki rangos tanári kart igyekezett biztosítani e fejlődő iskola számára.

Igy került ide Erdélyből Viski Károly dr. „a magyar néprajz egyik legszelebb szematárú tudosa”.³ Életrajzának mai méltatója szerint „Nagyszalontára történt áthelyezése sok tekintetben új irányt szab a fiatal tanár pályájának. Itt volt sorsdöntő találkozása Arany Jánossal. »Három évig néztem Arany népét Nagyszalontán, mondia egy önéletrajz-szerű, rövid írásában. Itt tanultam meg, hogy ő a magyarság mindenki felett ragyogó etnográfusa, hungarológusa.«⁴

Arany életművéhez fűződő mély tisztelőt és a szalontai néprajz iránti érdeklődését élete végéig megőrizte. Ékesszólóan bizonyítja ezt ilyen tárgyú cikkeinek, tanulmányainak évtizedek múltán való felbukkanása.⁵ Másrészt az itteniek is ragaszkodtak tanárukhöz. Az Arany-Emlékegyesület az ő két helyi tárgyú tanulmányának kiadásával könyvsorozatot indít.⁶ A másik bizonyíték pedig az az újabb előkerült jegyzőkönyv, amelyben a gimnázium igazgatója mély elismerését tolmácsolja az iskolától megváltó Viski Károlynak.⁷

Mielőtt azonban a távozáshoz kapcsolódó sorokat felidézném, szükségesnek látom a két megtalált jegyzőkönyv valamennyi Viskire vonatkozó adatát közléni, ezzel nyújtva segítséget a teljes életmű majdani feldolgozásának.

Nem lévén sem a századeleji évkönyveknek, sem az 1910. esztendő előtti jegyzőkönyveknek a birtokában, pillanatnyilag nem tudom, vajon az 1909/10-es vagy az 1910/11-es iskolai évből kezdte meg íteni munkásságát. Mindenesetre az alábbiakban ismertetésre kerülő adatok 1910-ből és az azt követő időkől valók.

Az 1910—11-es tanév alakuló ülését 1910. augusztus 29-én tartották, s ennek jegyzőkönyvét dr. Viski Károly vezette apróbetűs, egyetlen írásával. Noha — a jelek szerint — ezt a tisztet a tanárok felváltva töltötték be, az első három egyaránt tőle származik. A tantárgyelosztásnál reá a következők jutottak: latin, magyar, görög-pótló. Az iskolai év befejezése előtt, az 1911. június 21-én tartott gyűlésen ismét szerepel neve: ő készít és tart jelentést a magánvizsgák lefolyásáról.

Az 1911/12-es tanévet az augusztus 29-i értekezlettel nyitják meg. A jelenlévők között őt is említi a jegyzőkönyv, s azt, hogy magyart és latint fog tanítani. Lentebb még ezt olvashatjuk róla: „Igazgató úr az ifjúsági önképzőkör vezetésével Viski Károly tanár urat bízza meg.” (Az előző évben Olti Mózes vezette az önképzőkört, aki szeptembertől Nagyváradra távozott.)

Az 1912. június 28-án kelt jegyzőkönyv a következő iskolai év megszervezésével foglalkozik. Viskiről most ez olvasható: „a IV. osztály főnöke; tanít latint és görög-pótlót; a tanári könyvtár őre”. Erre azonban nem került sor, mert egy nagyobb érvényesülési lehetőséget kínáló iskolába kérte az áthelyezését. (Talán ekkor került Budapestre.)

Egyébként ezt a tényt rögzíti az 1912. augusztus 29-én tartott alakuló értekezlet már fentebb említett jegyzőkönyve. E szerint Tatár Balázs igazgató bejelenti, hogy ebben az esztendőben három tanártársat kell nélkülözniük: Steiner Mórt, Sebők Jánost és dr. Viski Károlyt. Innen kezdve betűhíven közlöm a jegyzőkönyvet, ékezes szólo bizonyítékeként a kollektív és az igazgató megbecsülő szeretetének.

„Dr. Viski Károly hosszú időn át az intézet munkása, s nemcsak mint jó ember érdemelte ki tanártársai és az ifjúság szeretetét, megbecsülését, hanem mint jó pedagógus az őszinte elismerést s így, bár ő maga kérte áthelyezését, s így örülni kell kartársainak, mégis sajnálja távozását és szívből kívánja, hogy célját érje el. Ajánlja, hogy a tanári kar megbecsülése jeléül dr. Viski Károly távozása miatt érzett sajnálko-

zását, egyúttal jókívánságát jegyzőkönyvbe vegye, s a jkv. kivonatát dr. Viski Károlynak megküldje. (...) A tanári kar az igazgató előterjesztéséhez örömmel, egyhangúlag hozzájárul, dr. Viski Károly új működési köréhez szerencsét, megelégedést kíván, biztosítja őszinte kartársi szeretetéről, megbecsüléséről. E határozatról jkv-i kivonatban értesíti dr. Viski Károly kartársat.”⁸

Nevelőmunkájának még egy — igaz, szűkszavú — dokumentumára találtam: az önképzőkori jegyzőkönyvekre. Az 1911. október 1-én kelt első jegyzőkönyvet, akárcsak az utána következőket, Viski mindig ellenjegyzte. Az önképzőkörök műsorában ilyen számok szerepelnek: diákok eredeti versei, novellái, irodalmi tárgyú előadás, Arany János és kortárs költők verseinek szavalása. Az igazságnak tartozom annak a kijelentésével, hogy a vezető tanár néprajzi érdeklődését egyáltalán nem tükrözték ezek a műsorok. Ez annál inkább feltűnő, mert a következő évtől kezdve, Szendrey Zsigmond idejévétele után az önképzőkori gyűlések szinte folklorisztikai szemináriumokká alakulnak át. — Ellenben Viski Károly különös gondot fordított a szép és helyes beszédre és a diákok etikus magatartására. A jegyzőkönyveket több ízben kifogásolja tartalmi és stilisztikai szempontból. A vezető tanár „figyelmezteti a kör tagjait, hogy mindig finoman bíráljanak, úgy, hogy a szerzőt ne sértse meg, és hogy a kör többi tagjának a kedvét a szerepléstől ne vegyék el. Továbbá meg kell tartani a tárgyalás komolyságát és az illő hanghordozást is. A kör tagjai egymással mindig udvariasan viselkedjenek.” E jegyzőkönyv kelt 1912. május 4-én, vezette Popescu Aurel tanuló.⁹

Átnéztem a Szalontai Lapok ekkori évfolyamait is. Bár nevével itt nem találkoztam, azt okvetlenül el kell mondanunk, hogy a főgimnázium 1910/11. évi értesítőjében fontos tanulmányt tesz közzé: Régimódi házak Szalontán. Milyen lehetett a költő szülőháza?¹⁰ Ennek elmélyített, bővebb változata jelenik meg az Arany centenáriuma önálló füzet alakjában.¹¹

Ő veti fel egy Arany-vonatkozású néprajzi múzeum létesítésének az ötletét, amit az Arany-Emlékegyesület magáévá is tesz.¹² A háború közbejötté ugyan megakadályozta a tárgyi anyag összegyűjtését, de tanári katedránjárak örököse, Szendrey Zsigmond ezt a legteljesebb módon és a közismert sikerrel végzi el a szellemi néprajz terén.¹³

JEGYZETEK

1. Gere Ferenc—Katona Mihály: A nagyszalontai gimnázium története. Nagyszalonta, 1886. Nagy Sándor: A debreceni kollégium, mint egységes intézmény az egyetem kiváltságai. Debrecen, 1940. 214 lap.
2. Dánielisz Endre: A nagyszalontai középiskola története (kézirat).
3. Varga Mária: Viski Károly irodalmi munkássága. Index Ethnographicus. Bp. 1909. 82 lap.
4. Palotai Gertrud: Viski Károly (1882—1945). Ethnographia—Népelet, LVII. évf. Bp. 1946. 1—4. szám. 114 lap.
5. Ld. Varga Mária fent idézett könyvszeretét.
6. Dr. Viski Károly: Aranyék háza. Nagyvárad, 1917. Dr. Viski Károly: Arany népe. Nagyvárad, 1919. (Az Arany Emlékegyesület könyvei sorozat I. és II. kötete.)
7. Jegyzőkönyvek a nagyszalontai m. kir. áll. főgimnáziumának tanári gyűléseiről, 1910—1913. Lejt. szám: 153.
8. Az eddig említett adatok lelőhelye a 7. szám alatt feltüntetett jegyzőkönyv.
9. A nagyszalontai m. kir. áll. főgimnázium Arany János önképzőkörének jegyzőkönyvei, 1911—1920. Lejt. szám: 158.
10. Idézi a 6. szám alatt említett könyveskéjének lapjai jegyzetében a 4. lapon.
11. Ld. a 6. szám első tételét.
12. Debreczeni István: A nagyszalontai Arany Emlékegyesület története. Nagyszalonta, 1913. 81. lap.
13. Szendrey—Kodály: Nagyszalontai gyűjtés. Bp. 1924. — Dánielisz Endre: Szendrey Zsigmond szalontai tanársága (kézirat).

Mongol lakat — magyar lakat

FÖLDES LÁSZLÓ

Néhány éve Mongóliában jártam. Feltűnt, hogy a mongol lakatokban a kulcsot nem fordítják, hanem egy irányban eltoltják; a különleges formájú kulcs összeszorítja a merevítő rugókat és a lakat két részre „kinyílik”. A meglepetés akkor ért, amikor hazaérkezve Budapestre, múzeumi szobámban egy alföldi pástör keresztet fel, olyan béklyót hozva, amelyen „mongol lakat” volt. Később előkerültek a múzeumban nem béklyón, hanem önállóan is ilyen lakatok. Irodalmi és múzeumi tárgyak azt mutatják, hogy a fenti „mongol” lakatok Kínától Törökországig és (béklyón) Kelet-Lengyelorszáig előfordulnak, illetve dominálnak. László Gyula régész professzor volt szíves felhívni figyelmemet, hogy Árpád-kori falu-ásatásokon is előkerült ilyen lakat, én pedig egy visegrádi kiállítás Árpád-kori tárgyai közt találtam. Szépen megfelel a fenti tényeknek, hogy az európai lakat nálunk francia eredetű: „lakat” (és mellesleg a kilécs is) szavunk korai átvétele franciából vagy vallomból. A kétféle lakat, mint látjuk, egymás mellett élt sok évszázadon át. Az Árpád-kori „európai” lakatainkat múzeumi gyakorlatban jól meg lehet különböztetni azáltal is, hogy a kulcsok fogni való része a román, majd görök stílust követi. (Erről Temesváry F., a Nemzeti Múzeum oszt.-vezetője értekezett.)

Sarkadi hiedelem — mondák

KRUPA ANDRÁS

Az alábbi álhiedelem-mondákat Sarkadon, a cukorgyár nyugdíjas klubjában 1975. február 12-én gyűjtöttük. Valamennyit magnetofonszalagra vettük fel. Az adatközlők a gyár egykori munkásai voltak. Összeszokott baráti közösségben hangzottak el a történetek, a vegyes összetételű hallgatóság nevetéssel és helyeslő közbeszólással jutalmazta a fordulatú mesélést. A mondák azért is arattak sikert, mert napjainkban az álhiedelem-mondák ezen típusai még igen kedveltek Sarkadon. De nemcsak itt, hanem a Békés megyei magyarság körében is. Ezt tanúsítják a megye különböző helységeiben gyűjtött változatok is, melyeket a közelmúltban vettünk fel. A mondák népszerűek a délkelet-alföldi szlovák nemzetiség körében is.¹ Továbbélésüknek az is az egyik oka, hogy csatánál végződnek, a kísértetnek hitt jelenségtől megremült mondanók végső soron jól végződő póruljárása anekdotikus hatású, nemcsak didaktikus, hanem szórakoztató is, így a hallgatóságnak mai igényű élményt nyújt.

De az itt között álhiedelem-mondák alátámasztják Dankó Imrénének a sarkadi néphitre vonatkozó megállapítását is: „A sarkadiak szokásvilága, szokásrendje nem sokban különbözött az általánostól. Hiedelemviláguk egyszerűbb, szegényebb volt, mint másutt.”²

1.

Adatközlő: Sás Mihály, 67 éves.

Sarkadon volt egy temető, a régi temető. Azt mindenki tudta. Azon volt keresztül egy gyalogút, ott jártak negyven-ötven évig keresztül a népek. S egyszer elkezdtek mondani, hogy ott kísértet jár. Mert egész éjjel mozgott minden, hát nem mert menni senki a gyalogúton, kikerültek. Szóltak a rendőröknek. Azok se nagyon mertek! Na, de hát mert rendőr a rendőr? Puskát fogtak, odamentek. Hát kérem szépen: egy rossz gebe volt kieresztve a temetőbe, lepedővel le volt takarva, hogy ne csipje a szünyög! Az ugró meg össze volt kötve a lába, na, legelt, mozgott. Erre ment, arra, azt hitték, kísértet.

2.

Adatközlő: Sás Mihály, 67 éves.

Kérem, Sarkadon a legények összeálltak a kocsmába, iszogattak, berzenkedtek, iszogattak. Hát arról fogadotok, hogy ki a legény, ki mer kimenni a temetőbe, osztán Kati néni fejfáját felhúzni, oszt hazavinni, oda a kocsmába! Hát úgy, gondolom, a legbátrabb legény az fogadott, kiment, kihúzta a fejét, oszt bevitté a kocsmába, megmutatta, ezzel kihordták a sok bort.

— Na — mondják — most osztán vidd vissza!

Mikor visszavitte, szúrta le, hát a kötényt odaosztárta! Véletlenül! Hát várják a fút, nem jön. Kimentek, hát meg volt halva. Úgy megjött, hogy a kötényt odaosztárta, hogy ott meghalt nyomba.

3.

Adatközlő: Kovács Albert, 66 éves.

Mint legények jártunk ugyl cuháréba, meg jártunk a lányokhoz satóbbi. Egy alkalommal azt mondja az egyik barátom, Szendeli Gábor, ment hazafele, az Árpád utcára, mert ott látkak. Hát még akkor a Jó barát vhrágot. Egy nevetük azt a vendéglő, hogy Jó barát. Onnan mentünk hazafele. Hát mindenki, amikor kijöttünk a Jó barátból, a maga útján elindult. O is elindult hazafele.

Megyen. Hát régen szokás volt az a bársonynadrág, csizmanadrág. Megyen hazafele. Egyszer arra lett figyelmes, hogy: — Sitty-suty! Sitty-suty! (Kezét összedörzsölve hallatja ezt a hangot.)

Visszanéz, hogy ki megy utána. Nem látott senkit. Megint megindult, megint:

— Sitty-suty! Sitty-suty!

A bársonynadrág, ahogy lpkedett, dörzsölődött össze. Hát mán nem messzire volt, így ház ellen volt, amikor egyet gondolt, hogy ki a fene lehet az, hogy ő nem látja! De utána mindig megy, s ahogy ő megy, utána mindig gyorsabban, ahogy ő halad. Végeredménybe hozzá fogott szaladni. Mikor a kerítésekhez odafér, akkor beugrott. Hallgatózik. Csend. Na, mindegy. Bement az istállóba. Mert valamikor a gazdálkodóknak a fiok, aki még nem volt cseléd, hát a fiok ott hált az istállóba a jószágoknál, úgyhogy sose tudták, hogy ő mikor ment haza.

Bemegy. Ott gondolkozik, hogy történhetett. Végeredménybe eszbe jutott: egy másik alkalommal, hogy szintén rajta volt a bársonynadrág hogy az suhogott, ahogy ő ment.

— Ó, a fene egye meg, hát ez ijesztett meg!

4.

Adatközlő: Kovács Albert, 66 éves.

Akkor a következő alkalomkor Bondár Sándor csész volt valamikor az apjok a Remeténél. Hát egy családba jártunk. En jártam: a fiatalabb lányhó, illetve az idősebbhez, ő járt a fiatalabbhoz. Elköszönünk, minden, ú ment az egyik utcán, én mentem a másik utcán. Majd következőleg megint elmegyünk a jánhó, aszongya:

— Te, teveled nem történt a múlt alkalomkor valami?

Mondom: — Nem. Miért? Teveled történt valami?

— Hadd el mán — aszongya — egy ruca megzavart!

— Hát hogy egy ruca?

— Hát — aszongya — az isten tudja! Mentem a — még akkor gróf Almássy utca volt az, ami most Buda utca, azon ment végig, mert a lakásuk ott volt minden a Honvéd utcán. Osztt ahogy azon az utcán megy, alig ment öt-hat hét millen a saroktul, ahogy elváltunk egymástul, hátránéz, majd valami csoszogást hallott. Hát egy ruca kísérté! Hát ő visszafordult, hogy hazahajtja a rucát, hát ne menjen ő utána! Hát a ruca megindult visszafelé. Akkor ő megindult megint, hogy megyen hazafele, a ruca meg ment utána. Végeredménybe úgy megjött a rucatul, hogy hazáig az is szaladt!

5.

Adatközlő: Vidó János, 67 éves.

Ezerkilencszázharmincegybe Újszalontán vótam határór. Eccaak kiküldtek postyára, amikor möntünk a határon köröszült, mán annak előtte vót egy kis napra-

forgó, mentünk hárman. Amikor megyünk, megyünk, megállunk. A napraforgó dülög jobbra, dülög balra.

- Allj meg!
- Lekushadunk, nizzük. A napraforgó csak dülög.
- Menjünk tovább!
- Igazoljuk le!
- Egyszer valamelyiknek eszünkbe jutott:
- Te, hát az napraforgó! Mit igazolsz rajta?

6.

Adatközlő: Fehér Lajos, 74 éves.

Van itt Sarkadon egy család, úgy hívták, hogy Sipkás Mózes. Oszt a macska bentmaradt a szobába. Oszt amikor mentek haza, már akkor ugrált az ablaknak neki, ment volna ki. Hát az ember megjéjt, hogy:

- Itt valaki kísértet jár!
- Elszaladt a szomszédhó, hogy itten valaki bentjár a szobába. Hát elvitte a szomszédokat! Mikor kinyitják az ajtót, kisurran a macska! Így oszt elneveztek őket Macskás Mózesnek.

7.

Adatközlő: Kovács Albert, 66 éves.

Még gyerekek vótunk, illetve legények vótunk, amikor jártunk. Míg akkor körök vótak abba az idoszakba. Hát mi is elmentünk a körökbe, osztán vót egy Szabó nevű, kurátor is vót, meg ilyen, tudja fene, minek hítták, ilyen közalkalmazottak közé tartozott. Szabónak hívták. Ez hozzáfogott mesélni, ugyan illyesmikről beszélt, amiről most beszélgetünk, hogy rigén a csendörök üdöztek az ilyen kisirleti dolgokat, még nyomozták, hogy hunnan ered.

Hát eceer a csendöröknek megy a jelentés, hogy menjenek ki, mer ezen meg ezen a riszen jó magosan mindig, mindig megjelenik egy fény. De nem tudják, hogy mi az oka, vagy hunnan ered az a fény. De nem minden este van ez! Csak bizonyos időközönként.

Hát jó van. Kimennek a csendörök, keresik, nyomozzák, egyik utcán lemennek, jobbra van. Mennek a másik köröszuticán, balra van. Hunnat fakadhat, hunnat eredhet ez a fény? Mer figyelték mindig a fényt. No, eceer víge lett. A csendörök hazament, tanakodnak, hogy mit csináljanak? Hogy jöjjenek ennek a nyitjára? Hát ugye kihirdették, hogy ha valakinek észrevétele van, azonnal jelentik a csendöröknek. Hát osztán az egyik szomszédasszony elment jelenteni, hogy megint fent van az a bizonyos fény. De hogy hunnan ered, úk nem tudják. No, jól van! Telt az idő, a csendörök mindig nyomozták, mikor ez megtörtént, hogy a fény felment.

Majd osztán megy az egyik szomszédasszony a csendörökre, hogy ú valamit észrevet, de nem tudja pontosan, hogy onnan ered-e. A szomszédasszony velök szembe lakik, oszt látta, hogy egy mécsést visz a kúthoz. Felhúzza a vödört, illetve előbb lenyomta a vödört a kútgémbe, kútgémnek a végibe felvitte a lámpát, oszt visszaengedte. Ú meg el is indult, hogy megvan a nyoma ennek a fénynek, hogy hunnan ered.

No, jó van. A csendörök oszt mingyárt összejött, kladták az utasítást, hogy menjenek, azt a riszt zárják le, és aki megyen ahon a házban be, azt azonnal igazolják. Na jól van. Hát a csendörök kiment, mire kimentek, a fény eltűnt.

Na a következő alkalommal ennek a szomszédasszonynak szözlöttak megint: Ha észreveszi, szóljanak, oszt akkor a csendörök megint kimegyen. Így is történt. Az asszon megint észrevette, hogy a szomszédasszon megint viszi a mécsést. Megleste: felengedték, föl húzták a vödört, oszt akkor jól magosan a kúttosor, kútgém felvitte.

Azonnal:

- Ki az?
- Ez meg ez!
- A férje hova szokott estéinkint járni? Szokott estéinkint menni!
- Igen, szokott, ide meg ide, obba a körhelyiségbe!
- Mentek, a csendörök egyenesen oda. Kerestik, ki az a személy, aki itt lakik. Jelentkezett osztán az ember, hogy:
- Én vagyok.
- Na, jöjjön velünk!
- Mentek hazafele. Még a lámpa fent vót.
- Na — asszonya — menjen, nyisson ajtót, maga jelentkezzen, mink meg maga után megyünk be.
- Hát bent vót az asszonynak az udvarlójának.

Igy kiderült osztán, hogy az asszony úgy adott jelt az udvarlójának, mikor a férje elment, hogy ú a mécsést felvitte a kútgémnek a végire, osztán mikor föl húzta a vedret, felvitte jó magosra. Tehát úk ketten tudták azt, hogy a fény

hunnan ered, de az egész község népe már rettegett, annyira fílt attúl a világostúl, hogy boszorkány van a községbe!

Igy törtint, hogy rájöttek a nyomra, hogy az asszony az udvarlójának adta a jelt evvel a fényvel.

JEGYZET

1. Krupa András: Hiedelmek — varázslatok — boszorkányok. Békéscsaba, 1974. 263—269.
2. Dankó Imre: Sarkad népének élete. In: Tanulmányok Sarkad múltjából. Szerk.: Komoróczy György. Sarkad, é. n. 429.

Berettyóújfalui révész-díjszabás 1749-ből

DANKÓ IMRE

A Berettyó Berettyószentmárton és Berettyóújfalu közti része korai idők óta fontos átkelőhely. Berettyószentmártonnak már a XV. században vámjá, révje, illetve vám- és révdíjzedési joga volt. A Szentmárton-Ujfalu révén nemcsak helybeliek közlekedtek, hanem távolabbi vidékek népe is. Ezen a révén bonyolódott le az Észak-Tiszántúl—Dél-Alföld forgalmának nagy része. Nem csoda, ha korán híd épült itt, ami ugyancsak jelentős forgalmat mondhatott a magáénak. Osváth Pál említi, hogy 1745-ben még csak rév volt a Berettyón, a mostani Révház csárda mellett. De már 1760-ban híd volt a folyón. Ez a híd még 1806-ban is létezett (Bihar vármegye Sárréti Járása leírása. Nagyvárad, 1875. 266.). A Berettyószentmárton—Berettyóújfalui híd vámtarifáját 1806-ból ismerjük. Az alábbiakban a hídnál korábbi rév díjszabását közöljük, 1749-ből. A közlésre kerülő díjszabásból kitűnőleg a rév *hiddal* (hidas—komp) és *hajóval* működött.

A' Tekintetes Nms Vrgye régi Tisztei és ezen Nms Városnak ugy a' Tkés Nemes Sz. Mártoni Compossessor Uraúk edjézsége szerint a' B. Ujfalusi Révészéék, a' Récb való fizetések incasatiojokra való Instructio.

1 mo. Egy terhes Szekértül mindón a hidakon járnak tartozik venni négy grajtzárt és minden benne lévő marhákul egy egy grajtzárt.

2. do. Egy üres Szekértül két grajtzárt és minden benne lévő marhákul hasonlóképpen egy grajtzárt.

3 tio. Egy Lovas Embertül egy grajtzárt hasonlóképpen minden kis marhátul egy grajtzárt.

4 to. Öt Sertéstül egy grajtzárt, Tiz Juhtul egy grajtzárt.

5 to. Midón hajón járnak egy üres szekértül négy polturát, ha a' szekéren tereh lézen minden zsák élettül egy egy polturát, vagy egy zsák életni tehertül egy egy polturát.

6 to. Midón a' Marhákat az hajó mellett uszatják, minden Marhátul egy polturát.

7 mo. Minden Gyalog Embertül egy polturát.

Die ta Aprilis 1749. Fő Biró Pilis Mihály és az Egész Tanács előtt Per. M. Oppidi Notar Stephanus Király.

(Berettyó Ujfalu községnek legrégibb jegyzőkönyve. Hajdú-Bihar megyei Levéltár V. 612/a. 1. 198.)

A bajai fokhagymavásár

SOLYMOS EDE

Péter Pál napja a bajaiak számára többszörös ünnep volt. Nemcsak azért, mert a naptárban piros betűvel jelölték, de azért is, mert a belvárosi plébániatemplomnak akkor volt a búcsúja. (A ferencesek „barátok templomától” megkülönböztetendő ezt mai napig is „papok templomának” nevezik.) Gondoltak arra is, hogy ezen a napon kezdődik az aratás, ami a város gabonakereskedelme miatt nem volt közömbös. Két esemény azonban külön jelentőséget adott a napnak. Június 29. a halászek ünnepe is, amikor szemet, fület gyönyörködtető, zenezóval kísért felvonulást rendeztek a halászegények, estére pedig halászlé illata lengedett a városban. A másik eseményt kora hajnalban viszont a nyers fokhagyma szaga jelezte. Péter Pál ugyanis a bajai fokhagymavásár napja is volt, a legutóbbi évekig.

A fokhagyma a kötöttebb talajt kedveli, ezért a Baja környéki falvakban inkább csak a saját szükségletre termesztik, piacra kevés jut belőle. Ezzel szemben Dusnokon hold számmra termesztik, s elsősorban onnét érkeztek az eladók is Bajára.

A II. világháború előtt a fokhagymavásár helye a Deák Ferenc utcában volt, a Ferences templom kerítése és a Déri kert mellett. 100–150

Fokhagymavásár Baján. 1959. június 29.

Fokhagymavásár Baján. 1959. június 29.

m hosszan is álltak az árusok. Akik távolabbról, pl. Foktőről, Uszódraól jöttek, azok már este megérkeztek, s a járdán aludtak, közelebbi községekben az éjszaka közepén indultak, hogy kora hajnalban már helyükön legyenek.

A fokhagymát Mindszent utáni napokban vetik, s június végén szedik fel. Úgy tartják, hogy Péter Pálra már nem maradhat a földben, mert akkor túl érik. 16–16 fokhagymából egy-egy fonatot fonnak, ezeket összekötik, így kapják a 32 fejből álló fogást.

A földre ponyvát, kendőt terítettek, erre fektették a fogásokat nagy halomba. Az eladó azért a kezében is tartott egy fogást, hadd lássa a vevő, milyen szép fejből áll.

Mindenki ilyenkor igyekezett beszerezni évi fokhagyma szükségletét. A vásárlók között szépszámmal láthattunk férfiakat. Baján ugyanis a múltban is általános volt, hogy a piaci bevásárlásokat a férjek egyedül, vagy feleségük társaságában végezték. A magasrangú városi, megyei tisztviselőktől a mesterembereken és kereskedőkön keresztül az egyszerű munkásig minden társadalmi osztály és réteg képviselőit megtalálhattuk a piacon. Legfeljebb az volt a különbség, hogy a méltóságos úr után a cselédnő vitte a kosarat.

A fogyasztók érdekében 9 óra előtt a nagybani vásárlás tilos volt. 9 után jöttek a kereskedők, akik egész hagymahalmokat vettek meg, míg egy-egy háztartás részére néhány fogás is elegendő volt.

Délre lezajlott a vásár. Ami megmaradt, azt év közben kisebb tételre hordták a piacra, de a dusnokiak a környező nyári, őszi vásárookra is eljártak.

A fokhagymát árnyas, de szellős helyen kellett tartani és a fagytól óvni.

Hogy mikor és hogyan alakult ki a péterpáli fokhagymavásár, nem tudjuk. A 19. sz. közepén Baja az Alföld egyik legjelentősebb kereskedő városa volt, évente négy vásárral, hetente két nagy piaccal. Egy 1857-es adat szerint ebben az évben „főzelék és zöldség-neműek”-ből 123 300 mázsa került a piacra. Ezek között nyilván szerepel a fokhagyma is.

Az 1950-es években a vásár helye a Béke téren levő piacra tevődött át, majd az új piactérre. De a felhozatal egyre kisebb lett, s 1976. jún. 29-én már egyetlen fokhagymaárus sem jelent meg. A következő heti-piacokon láthattunk néhány dusnoki asszonyt fokhagymát árulni. Érdeklődésünkre elmondták, hogy a termelők leszerződnek, s egyenesen a kereskedelemnek adják át a termést. De megcsappant a kereslet is. Keve-

Fokhagymavásár

Fokhagymavásár

seben főznek otthon, kevesebb a házi disznóvágás, a háziasszonyok inkább néhány fejet vesznek alkalmanként, mint egy egész fogást, ami esetleg tavaszig kiszárad, tönkremegy.

Baja hajdan oly tarka kereskedelmi életéből egy színfolt ismét eltűnt.

Kosárkötő cégér Hajdúdorogon

DANKÓ IMRE

Különösen érdekes, ha manapság, a cégek eltűnése után készítenek és alkalmaznak cégért. Ilyen esetnek lehetünk tanúi Hajdúdorogon. A Nánási út 45. számú ház nagykapujára négy, különböző vesszőkosárból álló, naponként levehető kosárkötő cégért tesznek ki. A négy kosár egymásba helyezett és egyik fülüknél fogva egy lakatra járó láncsal vannak a kerítésbe épített vaskarikához erősítve. A cégér nincsen magasan, a kosarakat bárki elérheti, megfoghatja. Bizonyára ezért készült olyan módon, hogy minden este leszerelhető legyen a kerítésről és be lehessen vinni a házba, nehogy az éjszaka sötétségében elloplják. Cégérünk valóságos cégér, minden felirat vagy egyéb kiegészítés nélkül kínálja az árut. Mégpedig nem kicsinyítetten, stilizáltan, hanem eredeti termékekkel.

Hajdúdorogon a kosárkötés sohasem volt fontos, általánosan elterjedt foglalatosság, bár egy-két kosárkötő, a többi hajdúvároshoz hasonlóan, itt is mindig működött. Általában szegény emberek foglalkoztak kosárkötéssel, de külön szakképzettség, iparendély nélkül. Ezeket vi-

szont nem tartották számon. Csak 1934, 1936, 1946-ban és 1948-tól tartanak nyilván Hajdúdorogon az ipari kimutatások egy kosárfonót.¹

A kosárkötéshez szükséges vesszőt a határból, a vízfolyások, vizes rétek szélein lévő fűzfákról, a kertekben (szőlőskertek) található egyéb vesszőkből nyerték. Általában alkalmilag, elsősorban saját szükségletre, illetve ezen felül csak megrendelésre, megbízásból, tehát nem árutermelő jelleggel készítettek kosarakat. Hajdúböszörményben, Hajdúnánáson, Hajdúhadházon, de Hajdúdorogon is úgy tudják, hogy az igazi, a régi vásárokon, piacokon kosarat, kasokat áruló kosárkötők főleg nem a Hajdúságból kerültek ki. Központjuk a Bihar megyei Bojt község volt, „ahol az egész falu kosarat kötött”. De a környező településeken — Biharkeresztes, Nagykereki, Berettyóújfalú — is sok volt a kosárkötő, inkább jellemzően, mint a hajdúvárosokban.

Különösen nem pedig Hajdúdorogon, ahol alig volt megfelelő vessző. Ezért is érdekes, hogy itt találkozunk kosárkötő céggel. Mögötte nyilvánvalóan árutermeléssel foglalkozó kosárkötő iparos dolgozik. Olyan iparos, aki tudja, hogy érdemes hagyományok, előzmény nélkül szükséges tevékenységet propagálni, termékeit kínálni (Szilágyi Miklós — Újfehértó, 1893 — eredetileg nem kosárfonó).

Magáról a cégeről, amit két fényképen is bemutatunk, még csak annyit, hogy egyedülálló a maga nemében. Nem valószínű, hogy külön

Hajdúdorogi kosárkötő cégér a nagykapun.

Hajdúdorogi láncos kosárkötő cégér.

kosárkötő cégér egyáltalán kialakult volna. Csatka Endre, a magyar cégek rendszerezője legalább is nem említett egyet sem.² Valószínű, hogy cégérünk esetében egyedi, kezdeményezés számba menő darabról van szó. A cégerek feladatát mindenestre jól teljesíti.

A négy egymásba helyezett, tehát különböző nagyságú vesszőkosár általánosságban tájékoztat a kosarak széles skálájáról, felhasználási módjáról. A legfelső, a legkisebb kosár a *krumplis kosár*, a második a *szilvás kosár*, a harmadik a *tyúkültető*, a negyedik pedig a *fáskosár*. Természetesen az elnevezésektől függetlenül a kosarakat más célra is felhasználják. Sok helyen a legkisebb kosár a szilvás vagy általában a *gyümölcsös kosár*, azért, hogy a gyümölcs ne törődjön nagyon. Különösen ne szállítás, a gyümölcspiacra való felvitel közben, mert az *piackosár* is egyben. Ezt a kosárfajtát nevezik *postakosárnak* is, mert ilyen kosarakban levarrva küldik a disznótoros kóstolót, a gyümölcsöt Pestre vagy az ország más távoli részére rokonaiknak, hozzátartozóiknak.

JEGYZETEK

1. Komoróczy György (szerk.): Hajdúdorog története. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 13. Debrecen, 1970. 187.
2. Csatka Endre: Cégek. Budapest, 1971.

ÚJ IGAZGATÓ A HAJDÚSÁGI MÚZEUMBAN

Dr. Bencsik János február 29-én megvált a Hajdúsági Múzeumtól, a gyulai Erkel Ferenc Múzeum igazgatója lett. Utóda dr. Nyakas Miklós, előzőleg a Hajdúsági Múzeum helytörténész-muzeológusa.

HIBAJAVÍTÁS: ILONA — IMOLA

A Múzeumi Kurír 19. számában megjelent G. Bogatürjov, P. cikk fordítója helyesen: Küllös Imola.

CÍMLAPKÉPÜNK

Címlapképünk a debreceni Gubacsapó Céh Déri Múzeumban lévő sárgaréz behívótábláját ábrázolja (1826).

MEGKEZDŐDÖTT A DÉRI MÚZEUM VISSZAKÖLTÖZÉSE

Március 15-én a Péterfia utca 1. sz. alatti ideiglenes múzeumhelyiségben bezártuk átmeneti állandó kiállításunkat. A felújított épületbe a visszaköltözés már korábban elkezdődött és előreláthatólag az év végére befejeződik. Régi épületünkben július 2-án nyitjuk meg első kiállításainkat (Munkácsy-terem, Medgyessy Ferenc művészete, Debreceni kerámia). Állandó kiállításaink 1977. október 1-én nyílnak meg az Országos Múzeumi Hónap nyitása keretében.

ÚJ MÚZEUMI KIADVÁNYOK

Megjelent a Déri Múzeum 1974. évi évkönyve és a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Kiadványai c. sorozat két száma (Bolgár tanulmányok II., Hajdúk a magyar történelemben III.).

T. HORVÁTH ILDIKÓ—ORMOSI LÁSZLÓ

A MÚZEUMI KURÍR

II. kötet (11—20. szám)

Indexe

MŰZEUMI KURÍR

A Debreceni Múzeumbarátok Körlevele

Szerkeszti Dankó Imre

Megjelenik évente három számban
Tíz szám egy kötetet alkot, a köteteken belül az egyes számok
számozása folyamatos. Minden kötethez, azaz tizedik számhoz,
magyar és angol nyelvű tartalomjegyzék,
valamint mutatók járulnak

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf. 61. Déri Múzeum. Déri tér 1.

TARTALOMJEGYZEK

11. SZÁM	1973. OKTOBER
A hajdúböszörményi szám elé — — — — —	1
TOTH Ervin: Veress Géza festészete és grafikája (1899—1970) — — — — —	4—5
Krónika — — — — —	5
OROSZ István: Ismeretlen iratok Hajdúböszörmény XVII. századi történetéből — — — — —	6—10
SZENDREY István: A kállói hajdúkról — — — — —	11
BENCSEK János: Egy hajdúböszörményi módos parasztagda szegődményes bér munkásai (1852—1877 között) — — — — —	12—14
POOR János: A „kommunitás”, a „nagytanács” létrejötte Hajdúböszörményben — — — — —	15—17
A Hajdú-Bihar megyei múzeumok 1972. évi eredményei — — — — —	17
NYAKAS Miklós: Az első ismert hajdúböszörményi céhpecsétnyomó — — — — —	18—19
A Déri Múzeum kikötözése — — — — —	19
CSIIHA Antal: Az utolsó hajdú főkapitány, Silye Gábor megválasztása 1861-ben — — — — —	20—24
Krónika — — — — —	24
POOR János: Die 6ta Jun Thót István uram Házbeli Portékáinak Laistroma — — — — —	25—26
Bolgár kutatók a Déri Múzeumban — — — — —	26
DANKÓ Imre: A magyar középkorkutatás új szintézise felé — — — — —	27—31
A Múzeumi Kurír helyi számai — — — — —	31
Dankó Imre norvégiai tanulmányútja — — — — —	31
BENCSEK János: Adatok a zsákmányoló gazdálkodás ismeretéhez Hajdúböszörményből — — — — —	32—33
BIRI Gábor: Kerítésdíszek Hajdúböszörményben — — — — —	34—36
BOSNYAK Sándor: Attila sírjáról — Ipolyi védelmében — — — — —	37—38
Személyi változások a Hajdú-Bihari Múzeumban Szervezetben — — — — —	38
SZILÁGYI Miklós: Halászlai adalékok a debreceni cigányoktól — — — — —	39—41
Az év halottai — — — — —	41
Szatmár 1000 éves — — — — —	41
KÖVER Sándor: Régi sírkövek Bösörményben... — — — — —	42—43
KOCSIS Róza: Irók nyomában — — — — —	44—46
Új, állandó kiállítás a Booskai István Múzeumban — — — — —	46
Országos népművészeti kiállítás Budapestén — — — — —	46
M. NEPPER Ibolya: A népművelésről — egy régészeti feltárás kapcsán — — — — —	47—48
Hajdú-Bihari Múzeumi és Műemléki Hónap, 1973 — — — — —	48
SZEKELYHIDI Agoston: A Hajdúsági Művésztelep tíz éve — — — — —	49—50
KÖVER Sándor: A hajdúböszörményi utcanevek nagyvárosaink utcajegyzékének tükrében — — — — —	51—56
Összesítő zsebkönyv a finn múzeumokról — — — — —	56
SOVÁGO Mihály: A balkáni kacagógerle (Streptopelia decaocto Friv.) Hajdúböszörményben — — — — —	57—60
A perui népművészetről — — — — —	60
Magyar nyelvű újévi üdvözlét, Szerbiából — — — — —	60

K É P J E G Y Z É K	
Veress Géza festőművész arcképe — — — — —	4/a
Veress Géza: Halászó parasztfüv — — — — —	4/b
Veress Géza: A felszabadulás után — — — — —	4/c
A szabócéh (1713) pecsétjének rajza — — — — —	18

12. SZÁM 1973. NOVEMBER

MATOLCSI Lajos: Püspökladány ma — — — — —	3—13
KACSKA Zoltán: A hajdú-bihari Sárrét ősi gyékényipara — — — — —	14—15
KECSKES Gyula: Bodó — — — — —	16—19
Dr. Dankó Imre előadása a norvégiai múzeumokról — — — — —	19
UJVÁRY Zoltán: A debreceni Kollégium kisugárzása és néphagyománya — — — — —	20—22
A Múzeumi Kurír kötetei — — — — —	22
Két érdekes kiadványról — — — — —	22
Tanulmányút, múzeumi délután Karcagon — — — — —	22
NYIRKOS Tibor: Adatok a püspökladányi középiskola történetéhez — — — — —	23—32
RETTEGI Istvánné: A Püspökladányi Karaacs Ferenc Gimnázium Iskolamúzeumának Kéziratok Könyvei — — — — —	33—35

MOLNÁR László: Mondák a püspökladányi határból	36-39
TOTH Béla: Püspökladány: a szikes fásítási kutatások bővítése és központja	40-45
Megalakult a Hortobágyi Nemzeti Park Tanácsa	45
KECSKÉS Gyula: Emléktablettá Minszentgyörgy Sámuelnek	46-49
Országos múzeumlazgatói értekezlet Esztergomban	—
BARANYAI Imre: Püspökladányi Lenin Mg. Tsz története 1948-1973	50-57
Új megyei múzeumlazgatók	57
DAM László: Adatok Püspökladány népi építkezéséhez	58-68
Nagy Imre állandó kiállítási csarnoka Csikszereván	68
SZILÁGYI Miklós: Hiedelemmonda, mese-paródia Tiszafüredről	69-71
GUNDA Béla: Balázs Lajos búcsuziatása	72
Új restaurátor Hajdúböszörményben	72
MOLNÁR Gyula: Makula Gusztáv konyári cigánykóvács. Kiegészítés Bodgál Ferenc írásához	73-74
A Kárpátok vidékének néprajzi kutatása	74
A honismereti mozgalom nagy vesztesége (Molnár Gyula)	75
Csokonai kiállítás Csurgón	75
SZ. KÜRTI Katalin: Dr. Kalós Sándorék gyűjteménye	76-77
BENCsik János: Két szociáldemokrata röplap az 1930-as évekből	78-79
DOROGI Márton: Adatok a szaru népi feldolgozásához	80-83
SZUCS Sándor: Bolongó „táitos" egy ladányi tanya	84-86
Díjkiosztó ünnepség két fontos közművelődési mozgalomnál	86
PAPP Ferenc: Vizgáldálkodás és környezettervezés Püspökladányban	87-88
DANKÓ Imre: Kerényi István művészte	93-95
A Múzeumi Kurir mostani címlapképe	95
Múzeum Csernátomban	96

KÉPJE GYZÉK

Szilágyi Imre fametszete	39
A püspökladányi erdészeti kísérleti állomás központja az alapító Kaán Károly szobrával	40
Padkás szik, értékes sziki erdők	42
Erdékes kocsányos tölgyerdő	44
45-54	—
Zárt tornácú lakóház dupla tornácoszloppal Püspökladányban	52
Félgasos-szelemenes tetőszerkezet Püspökladányban	52
Lopott tornácú lakóház Püspökladányban	53
Zárt tornácú lakóház vályogpílléres oszloppal Püspökladányban	54
Tűzfalas gazdaház Püspökladányban	65
Oldalpadka katinnai	66
Boglyakemence	67
Szilágyi Imre fametszete: Üreg tornác	71
Makula Gusztáv cigánykóvács	71
Mihalkó Zoltán balmezővárosi kalapos sátra	74
„A magyar vásárok néprajza" időszaki kiállításon	77
Szilágyi Imre fametszete	79
Szarukészítmények	82
Új családi házak Püspökladány határában	87
Az „Ördögárok"	88
Püspökladány határképe	89
Püspökladány vizgáldálkodási térképe	90
Püspökladány határképe	91
Püspökladány határképe	92

1973. DECEMBER

13. szám	—
PÁSZTOR András: A mai Hajdúhadház	3-4
Címlapképünk	4
A Múzeumbárótok Körének 1973. évi tagjai	4
FINTHA István: Debrecen környékének ritkább madárfajai I. (Üjabb előfordulások.)	5-7
Kopernikus születésének 500. évfordulója	7
A pécsi kerámia kiállítás	7
Debreceni Irodalmi Napok Csonkai Vitéz Mihály születésének 200. évfordulóján	7
CSORBA Csaba: Gondolatok a honismereti-helytörténeti gyűjtőmunkáról	8-11
Ehunyt Komáromy József	11
Nagy sikerünk volt a megyék népművészeti kiállításán	11
A Múzeumi Kurir kötetei	11
ENDES Mihály: Bepillantás a hajdúhadházi erdő madárvilágába	12-13

DANKÓ Imre: Különböző kukoricatörölők Hajdú-Biharban	14-22
E. KISS Sándor: Szólásmondások a hajdúhadházi földművelő nép életéből	23-26
A Kárpátok vidékének néprajzi kutatása	26
Alföldi cífraszűr-kiállítás Nagykoröson	26
KOVACS János: Erdőrendezők az erdőföldrajzi nevek gyűjtéséért	27
VARGA Imre: Juhász Géza emlékezete	28-36
A Szépművészeti Múzeum Régi orosz művészet kiállításáról	37-38
DANKÓ Imre: Hajdúhadházi barokk házmesterek	39-43
MOLNÁR Ambrus: Adatok a hajdúhadházi felekezeti iskola történetéhez	39-43
A Petőfi-év hortobágyi zárórendezvénye	43
PETHŐ Károly: Két régi leperelő Debrecenről	44-49
Társadalomtudományi napok Hajdúhadházon	49
Mányoki Ádám születésének háromszázéves évfordulója	49
TAKACS Béla: Adatok a debreceni salétromgyártás történetéhez	50-51
ENYEDI József: Népi táplálkozás Hajdúhadházon	52-57
TAKACS Béla: Büttösi István mozsara	57-59
Megkezdődött a lublini várkapóla restaurálása	59
Az Irodalomtörténeti Közlemények Csonkai száma	59
A Déri Múzeum 1972. évi évkönyve	59
MOLNÁR Ambrus: Javaslat olvasóegylet alapítására Hajdúhadházon 1860-ban	60-62
Megnyílt a nagyeceni Széchenyi István emlékmúzeum	62
Két új múzeumi évkönyv jelent meg	62
ZSADÁNYI Lajos: Nagy Sándor (1886-1965)	63-65
Rendben folyik a Déri Múzeum épületének rekonstrukciója	65
Új múzeumi kiadvány	65
A mezőberényi monográfia vitája	65
CSORBA Csaba: 100 éves lexikon cikk a hajdúk történetéről	66-67
KILIAN István: Számadás 1936. I.	68-71
DANKÓ Imre: Mai múzeumi gondok	72-76

KÉPJE GYZÉK

Tengeri kas udvari képe Ámosdrol	15
Tengere kas Ámosdron	15
Utcára épített tengeri kas	16
Széles göré, Mikepérsen	16
Kiluggalt deszka göréoldalhoz Hajdúböszörményből	17
Luggalt deszkafalú göré Hajdúböszörményben	18
Pocsaji utcárezlet kövázás görékkel. Zoltai Lajos rajza 1918-ból	19
Pocsaji kövázás göré	19
Kövázás görék Hosszapályiban	21
Utcára épített lécgöré Mikepérsen	21
Termelőszerveketei „kétágú" görék Berettyószentmártonban	22
Hajdúhadház, Kossuth u. 7. Dudaszky László háza	37
Hajdúhadház, Kazinczy u. 1. Szuna Sándor háza	38
Vámospercs, Tanácsköztársaság u. 79. Dék József háza	38
A debreceni salétromgyártó üzem 19. század eleji helyszínrajza	51
Büttösi István mozsara	58
Görög Demeter (1760-1833)	67

14. szám

1974. APRILIS

MOLNÁR József: Kurukori levelek Baranyi Miklós periratában	3-10
Címlapképünk	10
Kulturális hónap Biharnagybajomban	10
Tenk László kiállítása Nyírbátorban	10
ISTVANOVITS Márton: Adatok egy etnolingvisztikai univerzálához. „Madárnyelv" - különböző nyelvcsaládokban	11-14
A sárospataki Rákóczi Múzeum új vezetője	15-17
DANKÓ Imre: Költészet és táj	17
A varósi Lengyel Néprajzi Múzeum története és kiadványai	17
BENCsik János: A tehéntejhez fűződő szokások Polgár községben	18-19
Gyöngyösi Múzeum	19
TAKACS Béla: Erdélyi üvegművészek a XVII. században	20-25
A nagyváradi múzeum vezetőiről	25
MOLNÁR Ambrus: A „vizes világ" emlékté idéző helynevek Nagyrábé határában és néhány adat a csikász mesterségről	26-32
Megnyíltak a nyíregyházi Jós András Múzeum kiállításai	32
Jubileumi kalauz Lublin felszabadulásának 30. évfordulójára	32
NYAKAS Miklós: Adalékok a református egyház XVIII. századi iskolapolitikájához	33-35
Szenzációs őslénytelen leletek Szibériában	35

Vezető a Mátra Múzeum állandó kiállításához	35
SZABO Lajos: Kiegészítések Dobos Ilona: Tarcal története a szohagyományban (Budapest, 1971.) című könyvéhez	36-37
M. KISS Pál: Nagy István és Nagy Imre jubileári kiállítása Marosvásárhelyen	38-47
MOLNÁR József: Görög Demeter emlékezete (1760-1833)	48-51
Kékfestő-kiállítás a karcagi múzeumban	51
DANKO Imre: A legújabb kerámiai kutatásokról	52-57
A Komárom megyei múzeumok tájékoztatója	57
Két új vezető a Göcseji Falumúzeumban	57
SZILÁGYI Miklós: Újabb adatok a Hatvani-mondakörhöz	59-62
Elhunyt Párducz Mihály	62
BALÁZS Károly: Sajtószentandrási hiedelemmondák	63-68

K É P J E G Y Z É K

Nagy István: Öregasszony. Pasztell	39
Nagy István: Székely falu vége. Pasztell	40
Nagy István: A vágy. Olaj	42
Nagy István: Béres. Pasztell	43
Nagy Imre: Anyám. Pasztell	44
Nagy Imre: Ónarekép. Olaj	45
Nagy Imre: Ónarekép rajzzal. Olaj	46
Szilágyi Imre fametszete: Szerenád	58

15. SZÁM

1974. JÚLIUS

SZILÁGYI Miklós: Kossuth a nép emlékezetében (Előadás a „Turini száz- as küldöttség” Baráti Kör ünnepi közgyűlésén Cegléden)	3-7
NYAKAS Miklós: Adatok Hajdúszoboszló XVII. századi történetéhez	9-10
Felszabadulásunk 30. évfordulója	10
MOLNÁR József: Maghy Zoltán és verseskötete	11-13
A Déri Múzeum rekonstrukciója	13
DOMÓTOR Sándor: Zöld Marci a Hortobágyon	14-25
A XXII. Országos Néprajzi és Népművelési Gyűjtőpályázat	25
ILYÉS Katalin: Folklorélemek a Nova Posoniensiában	26
DANIELSZ Endre: Arany János a szalontaiak emlékezetének tükrében	27-29
BENCSIK János: Egy hajdúnánási armalista nemes, Kola Mátvás vagyoni állapota 1823-ban	30-31
Címlapképünk	31
FINTHA István: Debrecen környékének ritkább madárfajai II.	32-35
A Déri Múzeum új állandó kiállításairól	35
PETHŐ Károly: Debrecen valamikor, külföldi utazók leírásaiban	36-44
ENDES Mihály: A püspökladányi szikkiserlelti erdő madárvilágáról	45-49
A Múzeumi Hónap előkészületei	49
Bulgáriai tanulmányút	49
BERTOK Lajos: Könyv- és családtörténeti adalékok egy tizenhetedik századi könyv possessori bejegyzéseiben	50-56
A Sárréti Néprajzi Tudományos Ülésszak	56
A Múzeumi Kurír kötetei	56
BENCSIK János: Két levéltári adat a sárrétudvari népiélet ismeretéhez	57-58
Értekes kerámialeletek a debreceni építkezéseknél	58
DANKO Imre: A világ víz érdekes múzeumáról	59-63
A Magyar Néprajzi Társaság szolnoki vándorgyűlése elő	63
UJVÁRY Zoltán: Temetési paródia a dereski lakodalomban	64-66

K É P J E G Y Z É K

Bényi Árpád népballada illusztrációi. Fametszetek:	
Cinege madár, Három árva, Virágok vetélkedése	8
Halápon ejtett törpesas	33
1646-ban kiadott, Károli Gáspár által fordított Újtestamentumban található possessori bejegyzés	52

16. SZÁM

1974. DECEMBER

KURUCZ Albert: A komafogadás szokása Konyáron	3-5
Címlapképünk	5
Hatalmas film készül a Nagy Honvédó Háborúról	5
Veszélyben az athéni Akropolisz	5
Délszláv Múzeum Baján	5

MOLNÁR József: Csokonai és Görög Demeter	6-17
A moszkvai Fiummúzeum előadássorozata	17
Eikeszult és nyomdába került Hajdúszoboszló monográfiája	17
KATONA Imre: A paraszti tudat átalakulásának problémái	19-22
DANKO Imre: A magyar társadalomtudomány nagy évfordulójáról	24-30
SÁPI Lajos: Öreg prashaz az Újkerében	30
A modern technika alkalmazása a moszkvai Lenin Könyvtárban	30
Nagy jelentőségű leljánlások a Déri Múzeumban hazánk felszabadulásának 30. évfordulója és a XI. pártkongresszusra	30
Megnyűl a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum első egysége	30
PAPP József: Tél-nyári kisbirkák	31-33
Negyedszázados a Szovjet Összövetségi Képzőművészeti Akadémia	33
Felszabadulási emlékkiállításunk	33
Elhunyt Radocsay Dénes	33
NYAKAS Miklós: Az Ecski Eszdeli Diatetra felkűldetett Követekre tett Jegyzése - Kéziratok pasquillus a Hajdúszoboszló Múzeumban	34-37
Megjelent Polgár története	37
SZATHMARI Ibolya: Citeraárusok a „debreceni zsigogón”	38-44
BENCSIK János: Botsy István polgári ispán javainak leírása 1828-ban	45-48
Értekes kiállítások Debrecenben	48
Megjelent a Déri Múzeum 1972. évi évkönyve	48
SZAMOSUJVÁRY Sándor: Adalék Medgyessy Ferenc Déri Múzeum előtti szobrahöz	49-51
A Nemzetközi Amerikánológus Kongresszus aktáiból és emlékeiből	51
FINTHA István: A flamingó (Phoenicopterus ruber rosus Pall.) második hazai előfordulása	52
Személyi változások a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezetnél	52
BERTOK Lajos: Magyar vonatkozások egy lengyel kiadványban	53-56
Nagy érdeklődés mellett tartottuk meg a Hajdú-Bihari Műemléki és Múzeumi Hónap 1974-et	56
SZAMOSUJVÁRY Sándor: Fazekas Emlékpark Debrecenben	57-58
A kirgiz népi díszítőművészet monográfiusk feldolgozása	58
DANKO Imre: Farkas Lajos emlékezete hatálanak tízedik évfordulóján	59-61
Új megyei múzeumlágzó Szabolcs-Szatmár megyében	61
DIENES István: Balladák, virágénekek, népdalok festője: Berecz András	62-63
Kivételek a Déri Múzeum Evkönyveiből	63
DANKO Imre: Róza Sándor Geszten	64-65
Megjelent a Szatmár Múzeum Közleményei első száma	65
FOLDES Béla: Egy székely vadászdal kéziratok variánsa a debreceni Református Kollégium kéziratárában	66-69
Oskori szövegek működik a lappoknál	69
FAPP Ferenc: Hogyan lehet a „víz nélküli város” a vizek városa	70-86
Hajdúszoboszló Közlemények címen új sorozat indult	86
UJVÁRY Zoltán: Szerencsefa-hordás karácsonykor a Turóc völgyében	87-89

K É P J E G Y Z É K

Lilla papagállyal	18
Debreceni XIX. század végi szőlőskertek térképe	27
Debrecen, Jerkő utca 34. szám alatti prësház rajza	29
Citerák a debreceni zsigogóban 1974-ben	39
Citeraárus a debreceni zsigogóban 1974-ben	41
O. Szentgyörgyi Lajosné sz. Medgyessy Ilona arcképe	50
Ex librisek Chwalewik Edward lengyel kutató 1956-ban megjelent könyvé- ből	53-55
Székely vadászdal kéziratok szövege	67-68
Debrecen határanak rajza, 1883.	71
Debrecen vízei 1880 körül	72
Déri Múzeum	74
Líbakerti lakótelep	74
Nagytemplom a szökőkúttal	75
Nagyerdői víztorony	76
Debrecen belvízcsatorna-hálózata, 1973	78
Erdőrézlet	80
Csúszsáradásos fa a Nagyerdőn	80
Erdőrézlet altelepítéssel	81
Debrecen és környéke vízrendezési terve	82

17. SZÁM

1975. JÚNIUS

UJVÁRY Zoltán: Fejtő kérdések	3-8
SZILÁGYI Miklós: Néphit-adatok Tiszafüredről	9-13

Cimlapképünköl	13
Történelmetanítás és múzeumkonferencia Debrecenben	13
BOSNYÁK Sándor: A váltósfüv - Oláh Gábor	14-17
DÖMÖTÖR Ákos: A dualizmus kori magyar munkáséletmód kérdéséhez	18-28
Elhunyt Jan Reychman	28
SZILÁGYI Miklós: A kerék, mint a földterületmérés eszköze	29-30
BENYEI Miklós: Debreceni kabareziprád terve 1945-ben	31-32
PAPP József: Adalék a hités bábokról és compokról	33-35
Megjelent a Déri Múzeum 1973. évi évkönyve	35
A szabaddal (Subotica) Városi Múzeum új vezetője	35
RUSZOLY József: Veres Péter levele Bagamérba	36-37
A Déri Múzeum népművészeti kiállítása Nagyváradon	37
T. HORVÁTH Ildikó: A weimari közművelődési intézményekről	38-40
SZAMOSJUVÁRI Sándor: A múzeumpedagógia és az Ifjú Múzeumbarátok Köre	41
Magyar nyelv hete Hajdú-Bihar megyében	41
KATONA Imre: A magyar őstörténet kutatásának néprajzi forrásai	42-48
A plovdivi Néprajzi Múzeum francia nyelvű leporollói	48
A Déri Múzeum bolgár tudományos delutánja	48
BALAS Gábor: Erdős Péter	49
SANDOR István: Keselyűfogás a régi Hortobágyon	50-51
KURUCZ Albert: Kukoricatörök Konyáron	52-58
SZ. KÜRTI Katalin: Gáborjani Szabó Kálmán grafikai a Déri Múzeumban	59-61
DANKÓ Imre: Megnyitó Mata János emlékkiállításán	62-64
Erdekes kiállítások mindenünnen	64

K É P J E G Y Z E K

Imets László fametszete: Csiki udvar	28
Ex libris Hajdúsági Múzeum, Szilágyi Imre metszete	48
Konyári kukoricatörök	53-58
Ex libris Káplár Miklós, Szilágyi Imre metszete	61
Ex libris Varga Gábor, Szilágyi Imre metszete	61

18. SZÁM

1975. SZEPTEMBER

DÖMÖTÖR Sándor: Kuthy Lajos és Angyal Bandi	3-7
Cimlapképünk	7
Eikészült a balatonfüredi Jókai-ház	7
BOSNYÁK Sándor: Adatok a Békás-szoros oltárkőről	8-10
ISTVANOVITS Márton: A Két királygyermek balladája	11-12
BENCSIK János: A család szerepe a háziállatok takarmányozásában Hajdúszoboszló környékén	12-13
PETHŐ Károly: Mégegyeszer két debreceni leporollóról	14-21
A honismereti mozgalom híreiből	21
Hajdúdorogi múzeumi hírek	21
SZ. KÜRTI Katalin: Káplár Miklós (1886-1935) emlékezete	22-23
Nagy fellendülés az NDK múzeumba	23
Kodály-napok Galatán	23
Az első orosz ábécé jubileuma	23
Az amerikai Spanyol Szövetség tevékenysége	23
CSOHÁNY János: Szikszai Benjámint debreceni tógátus diák kunyhójának leltára	24-27
NAGY Dezső: Veres Péter levele az agrárproletár költészetéről	28-30
KURUCZ Albert: Az életmód- és szokásváltozás néhány összefüggése a Konyári általános iskolai tanulóknak szökésében	31-35
Kiállításról-kiállításra	36-39
TÓTH Béla: Máróthi György szerepe a debreceni nyomda fejlesztésében	39
Művészi jubileumok	39
Apáczai-ünnepségek Kolozsvárott és Apácán	39
Magyar költők csuvasul	39
Uj megyei könyvtár Nyíregyházán	39
Keddeményező kiállítás a debreceni Csokonai Gimnáziumban	39
BENYEI Miklós: Szoboszlai Pap István egyik dedikációja	40
VARGA Antal: Szabályzat a tizedszedők részére - 1663	41-44
BARTH János: Két törökorki levél	45-47
Molnár József: Hetven éves	47
Somogyi Árpád szobra Nádudvaron	47
Országos jubileumi közpművészeti kiállítás	47
PALEI Ferenc: Múzeumok Wernigerodében	48-49
SCHWALM Edit: Sárréti adatok az újévi hagyománykörhöz	50-51

CS. TÁBORI Hajnalna: A Hajdúdorogi Építő- és Vegyesipari Szövetkeze megalakulása, s fejlődése	52-55
TÁLLASI István: Gondolatok a Hódmezővásárhely-Kopáncsi tanyamúzeum felavatásakor	56-58
V. SZATHMÁRI Ibolya: A Hajdúdorogi Takarékszövetkezet története	59-60
UJVÁRY Zoltán: A rajtakapott hülsen asszonyról szóló dalbetétes mese egy variánsa	61-64

K É P J E G Y Z E K

A Békás-szoros oltárkő	9-10
Debreceni leporolló	20
Veres Péter levele	29
Ex libris Hajdúsági Múzeum, Szilágyi Imre metszete	64

19. SZÁM

1975. DECEMBER

MOLNAR József: Király György kincsei	3-9
Cimlapképünk	9
A Déri Múzeum épületének felújítása	9
ÖTVÖS János: A kollégiumi botanikus kert 1850. évi leltára	10-21
POZDER Miklós: Rév a Tiszán	22-24
Erdekes múzeumi rablás	24
Az ősi technikák nyomában	24
Uj vándorkiállításaink	24
A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállítása Stockholmban	24
Osszegyűjtik Raoul Dury műveit	24
BOSNYÁK Sándor: A király igazságtetele	25-26
Elhunyt Bárczi Géza	26
FINTHA István: Az ember és a madárvilág kapcsolatának gazdasági, esztétikai kérdéseiről	27-29
Igazgatóhelyettes a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezetnél	29
Megjelent a Bagosi Krónika	29
DANKÓ Imre: Megnyitó Holló László virágcsendélet kiállításán	30-33
LOVAS Márton: Földi János emlékkiállítás Hajdúhadházon	34-37
Az európai építézet éve	37
Lenin-múzeum Ulánbátorban	37
Országos népművészeti kiállítás Nyíregyházán	37
PAPP Imre: A Párizsi Kommun debreceni sajtóvisszhangjáról	38-40
Domján József gyűjteménye Sárospatakon	40
A Déri Múzeum Antik művészet kiállítása	40
Elhunyt Réthly Antal	40
Honismereti KISZ-tábor Dombóvárott	40
BENCSIK János: XVIII. századi oklevelek a szarvasmarha-tartásról	41-43
Az oxfordi ásatások	43
Pincekiállítás Álmódon	43
SZ. KÜRTI Katalin: A 85 éves Frank Frigyes festőművész köszöntése	44-47
A nyíregyházi múzeum vezetői	47
Művelődési napok Hajdúdorogon	47
Erdekes kiállítás a wroclawi Néprajzi Múzeumban	47
BENYEI Miklós: Háztartási feljegyzések egy régi debreceni kalendárium lapjain	48-52
A soproni múzeum vezetője, leporollói	52
Osszefoglaló a welsi viseletről	52
Negyedszázados a Sument Kossuth Múzeum	52
GRIGORJEVICCS BOGATIRJON Pjotr: Aktív-kollektív, passzív-kollektív, produktív és inproduktív néprajzi tények	53-54
Három nagyszabású néprajzi kiállítás Zágrábban	54
Eikészült Hajdúszoboszló monográfiája	54
VOIGT Vilmos: A szomorú kelta kakukk dala	55-57
FINTHA István: Hangutánzó madarak hazai avifaunánkban	58-64

K É P J E G Y Z E K

Szilágyi Imre metszete: Ex libris Melinda	33
A felújított Földi-ház Hajdúhadházon (Fotó: Fekete Gáborné)	35
Részlet a Földi emlékkiállításból (Fotó: Fekete Gáborné)	36
Oslénytani sarok a természettudományi kiállításban (Fotó: Fekete Gáborné)	36
Frank Frigyes: Múterem	44
Frank Frigyes: Linzenpolz bácsi	45
Frank Frigyes: Virágöntöző	46

ILDIKÓ T. HORVÁTH—LÁSZLÓ ORMOSI

Index
to the MUSEUM CURIER

Volume II (numbers 11—20)

THE MUSEUM CURIER

Bulletin of the Friendly Society of the

DÉRI MUSEUM

Debrecen

Editor: Dr. Imre Dankó

The Bulletin is published three times annually. One volume is composed of ten numbers; within each volume the numbering is continuous. A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to each volume (i.e., every tenth number).

Editorial office: 4001 Debrecen, P.O.B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

TABLE OF CONTENTS

NUMBER 11	OCTOBER, 1973
Foreword to our Issue on Hajdúböszörmény	1
Tóth, Ervin: The Painting and Graphic Art of Veress, Géza (1899-1970)	4-5
A Record of Events	5
Orosz, István: New Documents about the History of Hajdúböszörmény in the 17th Century	6-10
Szendrey, István: On the Heyducks in Kálló	11
Bencsik, János: The Farmhands of a Wealthy Peasant Holder in Hajdúböszörmény between 1852-1877	12-14
Póór, János: The Establishment of the so-called „community”, „grand council” in Hajdúböszörmény	15-17
The Work of the Museums in Hajdu-Bihar County in 1972	17
Nyakas, Miklós: The First Known Guild-Seal in Hajdúböszörmény	18-19
The Déri Museum Moving House	19
Csiha, Antal: The Election of the Last Captain-General of the Heyducks, Sillye, Gábor in 1861	20-24
A Record of Events	24
Póór, János: The Inventory of the Movables of Jun Tóth, István	25-26
Researchers from Bulgaria Visiting the Déri Museum	26
Dankó, Imre: Towards a New Synthesis of Medieval Research in Hungary	27-31
The Local Numbers of the Museum Curier	31
Dankó, Imre on a Study Tour in Norway	31
Bencsik, János: New Data Concerning Utilization Farming in Hajdúböszörmény	32-33
Biri, Gábor: The Ornamentation of Fences in Hajdúböszörmény	34-36
Bosnyák, Sándor: On Attila's Tomb - In Defence of Ipolyi	37-38
Reshuffling of Personnel in Déri Museum, Debrecen	38
Szilágyi, Miklós: Additional Data on Fishing from Gypsies in Debrecen	39-41
Those who Departed This Year	41
The County of Szatmár is 1000 Years Old	41
Kövér, Sándor: Old Tombstones in Hajdúböszörmény	42-43
Kocsis, Róza: Investigating Writers	44-46
The New, Permanent Exhibition in the Boeska Museum, Hajdúböszörmény	46
National Folk-Art Exhibition in Budapest	46
M. Nepper, Ibolya: On Adult Education - on the Pretext of an Archeological Finding	47-48
The Month Dedicated to Museums and Historic Buildings in the County of Hajdu-Bihar, 1973	48
Székelyhídi, Agoston: The Ten Years of the Colony of Artists in Hajdu-Bihar County	49-50
Kövér, Sándor: Street-names in Hajdúböszörmény and Street-names in Cities	51-56
Pocketbook on Museums in Finland	56
Sovágó, Mihály: Laughing-dove (Streptopelia decaocto Friv.) from the Balkans in Hajdúböszörmény	57-60
Old Folk-Art in Peru	60
A New Year Greeting in Hungarian from Serbia	60

LIST OF PICTURES

Portrait of Veress, Géza, painter	4/a
Veress, Géza, Peasant Boy Fishing	4/b
Veress, Géza, After the Liberation	4/c
Drawing of the Taa Taylors' Guild (1713)	18

NUMBER 12 NOVEMBER, 1973

Matolesy, Lajos: Püspökladány Today	3-13
Kacska, Zoltán: Traditional Rushwork plating of the Sárrét Area in Hajdu-Bihar County	14-15
Kecskés, Gyula: Bodó	16-19
Dankó, Imre: Lecture on Museums in Norway	19
Ujváry, Zoltán: The Sphere of Influence and the Traditions of the Protestant College in Debrecen	20-22
The Volumes of the Museum Curier	22
On Two Interesting Publications	22

Study Tour, a Pleasant Afternoon at Karcag	22
Nyírkos, Tibor: Data Concerning the History of the Grammar School in Püspökladány	23-32
Mrs I. Retzegi Manuscripts in the School Museum of F. Karacs Grammar School, Püspökladány	33-35
Molnár, László: Legends from the Environs of Püspökladány	36-39
Tóth, Béla Püspökladány: The Centre and Cradle of Afforestation on Saliferous Soil	40-45
The Setting up of a Committee for the Hortobágy National Park	45
Kecskés, Gyula: A Memorial Tablet for Mindszenty, Sámuel is Wanted	46-49
National Conference of Museum Directors in Esztergom	49
Baranyai, Imre: The History of the „Lenin Collective Farm” in Püspökladány (1948-1973)	50-57
New Museum Directors in the County	57
Dám, László: Popular Architecture in Püspökladány	58-68
A Permanent Exhibition Hall for Nagy, Imre at Csikszereda	68
Szilágyi, Miklós: Popular Beliefs and Folk-Tale Parodies from Tiszafüred	69-71
Gunda, Béla: Farewell to Balázs, Lajos	72
New Restaurant in Hajdúböszörmény	72
Molnár, Gyula Makula, Gusztáv: The Gypsy Blacksmith in Konyár. An Addition to F. Bodgál's Article	73-74
Ethnographical Research in the Carpathian Area	74
The Great Loss of the Movement „Explore Your Country” (Molnár, Gyula)	75
Csokonal Exhibition at Csurgó	75
Sz. K. Kürti: The Private Art Collection of the Kalós Family	76-77
Bencsik, János: Two Social Democrat Pamphlets from the 1930s	78-79
Dorogli, Márton: Data on the Workmanship of Horn in Folk-Art	80-83
Szűcs, Sándor: Wizard Hunting a Farm Near Püspökladány	84-86
Prize-Giving Celebration in Two Important Movements of Popular Education	86
Papp, Ferenc: Economy of Water Supplies and Ecology in Püspökladány	87-92
Dankó, Imre: The Art of Kerényi, István	93-95
The Present Front-Page of the Curier	95
Museum at Csernátón	96

LIST OF PICTURES

Wood-print by Szilágyi, Imre	39
The Centre of Forestry Research Station with the Statue of Its Founder, Kaán, Károly	40
Shouldered Alkali Soil with Valuable Woods	42
A Valuable Oak-Wood	44
House with a Closed Verandah and Double Portico in Püspökladány	62
Trussing with Half-Beams and Purlin in Püspökladány	62
House with Porch in Püspökladány	63
House with Closed Verandah and Adobe Columns in Püspökladány	64
Balkheaded Farmer's House in Püspökladány	65
Wall-Seat with Basin	65
Large Earthenware Oven	67
Wood-Print by Szilágyi, Imre: Old Portico	71
Makula, Gusztáv a Gypsy Blacksmith	74
The Stand of Mihaikó, Zoltán (hat-maker in Balmazújváros) at the Exhibition „Folk-Art in Hungarian Towns”	77
Wood-print by Szilágyi, Imre	79
Products made of Horn	82
New Family Houses around Püspökladány	87
The Map of Water Management in Püspökladány	90
The Land around Püspökladány	91
The Land around Püspökladány	92

NUMBER 13 DECEMBER, 1973

Pásztor, András: Hajduhadház Today	3-4
On Our Front-Page	4
Members of the Friendly Society of the Déri Museum in 1973	4
Fintha, István: Rare Birds in the Debrecen Area (Recent Observations)	5-7
500th Anniversary of Kopernikus' Birth	7
Exhibition of Ceramics at Pécs	7

Literary Celebrations in Debrecen on the 200th Anniversary of M. V. Csokonai's Birth	7
Csorba, Csaba: Thoughts on Collecting Material Relating to Local History	8-11
On the Death of Komáromy, József	11
Our Success at the Folk-Art Exhibition of Hungarian Counties on the Volumes of the Museum Courier	11
Erdes, Mihály: A Glimpse into the Avifauna of the Woods around Hajdúhadház	12-13
Dankó, Imre: Types of Barns for Maize in Hajdu-Bihar County	14-22
E. Kiss, Sándor: Common Sayings from the Life of Peasants in Hajduhadház	23-26
Ethnographical Research in the Carpathian Area	26
Exhibition of Embroidered Peasant Coats in Nagykőrös	26
Kovács, János: Sylviculturists to Collect Geographical Names Connected with Forests	27
Varga, Imre: The Memory of Juhász, Géza	28-36
Ancient Russian Art Ex on Exhibition in the Museum of Fine Arts, Budapest	36
Dankó, Imre: Baroque-like Gables in Hajduhadház	37-38
Molnár, Ambrus: A Contribution to the History of the Denominational School in Hajduhadház	39-43
The Closing Event of "Petőfi-Year" in Hortobágy	43
Pethő, Károly: Two Old Panorama Books about Debrecen	44-49
Days for Social Science in Hajduhadház	49
The 300th Anniversary of A. Mátyók's Birth	49
Takács, Béla: A Contribution to the History of Saltpetre-Production in Debrecen	50-51
Enyedi, József: Peasant Cooking in Hajduhadház	52-57
Takács, Béla: I. Büttös's Mortar	58-59
The Restoration of the Castle Chapel in Lublin is Started	59
The Csokonai Number of Irodalomtörténeti Közlemények	59
The Yearbook of Déri Museum for 1972	59
Molnár, Ambrus: Proposal for a Reading-Circle in Hajduhadház in 1860	60-62
The Széchenyi Museum at Nagycenk is Opened	62
The Publication of Two New Museum Yearbooks	62
Zsadányi, Lajos: Nagy Sándor (1886-1965)	63-65
The Reconstruction of the Building of the Déri Museum is not Behind Schedule	65
A New Publication of the Museum	65
Discussion of the Monograph on Mezőberény	65
Csorba, Csaba: A 100 Year Old Article in an Encyclopedia on the History of Heyducks	66-67
Killán, István: Számás 1926, Vol. I	68-71
Dankó, Imre: Our Difficulties Today	72-76

LIST OF PICTURES

Barn for Maize in the Yard, Álmosd	15
Barn for Maize in Álmosd	15
Barn for Maize Built in the Street	16
A Large-Sized Barn in Mikepércs	16
Plank with Holes to be used as Side-pieces in a Barn for Maize (Hajduböszörmény)	17
View of a Street in Pocsaj with Brick used to Support Barns for Maize. A Drawing of Zoltai, Lajos from 1918	19
Barn for Maize with Columns of Brick, Pocsaj	19
Barns for Maize with Columns of Brick, Hosszapályi	21
Barn of Lath in the Street, Vámospércs	21
Double Barns for Maize in the Collective Farm, Berettyó-Szentmárton	22
Kossuth Street 7, Hajduhadház. The House of I. Dudinszky	22
Kazinczy Street 1, Hajduhadház. The House of S. Szuna	38
Tanácskörtársaság Street 79, Vámospércs. The House of J. Deák	38
The Lay-Out of the Saltpetre Plant in Debrecen (from the beginning of the 19th Century)	51
I. Büttös's Mortar	58
Görög, Demeter (1760-1833)	67

Molnár, József: Letters from the Period of the Resurrection against the Hapsburgs the Hansburg at the Turn of the 17th Century in the Records of the Case of M. Baranyai	3-10
On Our Front-Page	10
Cultural Month in Biharnagybajom	10
The Exhibition of L. Tenk in Nyirbátor	10
Isvanovits, Márton: Contribution to an Ethnolinguistic Universal. "Bird-Language" in Various Language Families	11-14
The New Guide to the Rákóczi Museum in Sárospatak	14
Dankó, Imre: Poetry and Landscape	15-17
The History and Publications of the Ethnographic Museum in Warsaw	17
Bencsik, János: Customs Connected with Cow's Milk in Polgár Village	18-19
The Programme in Gyöngyös	19
Takács, Béla: Glassware Making in Transylvania in the 17th Century	20-25
On the Guides of the Museum in Nagyvárad	25
Molnár, Ambrus: Place-names from the Time of Floods from the Nagyrábé Area and Data on Loach-catchers	26-32
The Exhibitions of A. Josa Museum in Nyiregyháza Opened	32
Guide for the 30th Anniversary of Lublin's Liberation	32
Nyakas, Miklós: Data Concerning the Educational Policy of the Protestant Church in the 18th Century	33-35
Sensational Paleontological Findings in Siberia	35
Guide to the Permanent Exhibition of the Mátra Museum	35
Szabó, Lajos: Additions to I. Dobos's Book "The History of Tarcal in Unritten Tradition" (Budapest 1971)	36-37
M. Kiss, Pál: The Exhibitions of Nagy, István and Nagy, Imre in Marosvásárhely	38-47
Molnár, József: The Memory of Görög, Demeter (1760-1833)	48-51
The Exhibition of Blue-Dyed Calicos in the Museum at Karcag	51
Dankó, Imre: On Recent Research on Ceramics	52-57
Leaflet on the Museums in Komárom County	57
Two New Guides to the Skansen in Göcsej	57
Sztlágyi, Miklós: New Data to the Cycle of Legends about Hatvani	58-62
On the Death of Párducz, Mihály	62
Balázs, Károly: Popular Beliefs from Sajószentandrás	63-68

LIST OF PICTURES

Nagy, István: Old Woman (in pastel)	39
Nagy, István: End of a Village in Transsylvania (in pastel)	40
Nagy, István: The Desire (in oil)	42
Nagy, István: Farm-Hand (in pastel)	43
Nagy, Imre: My Mother (in pastel)	44
Nagy, Imre: Self-Portrait (in oil)	45
Nagy, Imre: Self-Portrait with Drawing (in oil)	46
Wood-Print by Sztlágyi, Imre: Serenade	58

NUMBER 15

JULY, 1974

Sztlágyi, Miklós: Kossuth in the Remembrance of the People. (Lecture in Cegléd at the Meeting of the Friendly Society of "The Hundred Delegates from Turin")	3-7
Nyakas, Miklós: A Contribution to the 17th Century History of Hajduszoboszló	9-10
The 30th Anniversary of Our Liberation	10
Molnár, József: Z. Maghy and His Poetry	11-13
The Reconstruction of the Déri Museum	13
Dömötör, Sándor: M. Zöld in Hortobágy	14-25
The 22th National Contest for Amateur Ethnographers and Those Interested in Folk-Speech	25
Ilyés, Katalin: Folkloristic Elements in Nova Posoniensia	26
Dánielisz, Endre: J. Arany in the Remembrance of the People of Nagyszalonta	27-29
Bencsik, János: The Financial Standing of a Nobleman in Hajdúnánás in 1823	30-31
On Our Title-Page	31
Fintha, István: Rare Bird-Species in the Debrecen Area, Part II	32-35
On the New Permanent Exhibition of the Déri Museum	35

Pethő, Károly: Debrecen in the Description of Foreign Travellers	36-44
Endes, Mihály: The Avifauna of the Alkai Soil in Püspökladány	45-49
Preparations for the Month Dedicated to Museums and Historic Monuments and Buildings	49
A Study Tour in Bulgaria	49
Bertók, Lajos: Data Concerning the History of Books and Families in the Marginal Notes of a Book	50-56
Conference of Ethnographers on the Ethnography of the Sárrett Area	56
The Volumes of the Museum Curier	56
Bencsik, János: Two Data from the Archives Concerning Peasant Life in Sárretudvari	57-58
Valuable Ceramics Found in Debrecen in the Earthwork of Construction Work	58
Dankó, Imre: About the Ten Interesting Museums in the World	59-63
The Congress of the Hungarian Ethnographical Society in Szolnok	63
Ujváry, Zoltán: Mock-Funeral at a Wedding Party in Deresk	64-66

LIST OF PICTURES

Illustrations of Folk-Ballads by Á. Bényí. Wood-prints:	
Titmouse Bird, Three Orphans, Contest of Flowers	
Eagle Shot at Haláp	33
Marginal Notes in The New Testament (published in 1646, translated by Károlyi, Gáspár)	52

NUMBER 16

DECEMBER, 1974

Kurucz, Albert: The Custom of Asking a Person to be the Stepfather to a Child in Konyár	3-5
On Our Title-Page	5
A Monstre-Film to be Shot about the Great Patriotic War	5
The Acropolis in Athens in Danger	5
A Museum for Southern Slavs in Baja	5
Molnár, József: Csokona and Góré, Demeter	6-17
The Series of Films Shows in the Moscow Film-Archives	17
The Monograph on Hajdusoboszló in Press	17
Katona, Imre: The Way Peasant Consciousness Changes	19-22
Dankó, Imre: An Important Anniversary in Hungarian Social Science	23
Sápi, Lajos: An Old Press-Shed in Vénkert	24-30
Modern Technology Put to Use in the Lenin Library, Moscow	30
Important Work Pledges Offered in the Déri Museum for the 30th Anniversary of our Liberation and the XIII Congress of the Hungarian Social Workers Party	30
The First Part of Open-Air Ethnographical Museum at Szentendrei is Opened	30
Papp, József: Village Drummers at Work in Summer and Winter	31-33
The Soviet Federal Academy of Fine Arts in 25 Years Old	33
Memorial Exhibition for our Liberation in the Déri Museum	33
On the Death of Radocsay, Dénes	33
Nyakas, Miklós: Delegates Nominated for the Diet in 1825—Manuscript in the Hajduság Museum	34-37
The History of Polgár is Published	37
Szathmári, Ibolya: Cithers on Sale at the „Flea Market” in Debrecen	38-44
Bencsik, János: A Description of the Valuables of I. Botsy, Land-Steward in Polgár Village in 1828	45-48
Important Exhibitions in Debrecen	48
The Yearbook of the Déri Museum for 1972 is Published	48
Szamosújvári, Sándor: New Data Concerning the Statues of F. Medgyessy on Display in Front of the Déri Museum	49-51
From the Records and Proceedings of the International Congress American Studies	51
Fintha, István: The Second Occurrence of Flamingo (Phoenicopterus ruber roseus Pall.) in Hungary	52
Changes of Personnel in the Museums in Hajdu-Bihar County	52
Bertók, Lajos: Hungarian References in a Polish Publication	53-56
The Month Dedicated to Museums and Historic Buildings	
Attracted a Great Deal of Attention in 1974	56
Szamosújvári, Sándor: Fazekas Memorial Park Established in Debrecen	57-58
Monograph on Kirghiz Popular Ornamentation	58
Dankó, Imre: The Memory of Hanzó, Lajos on the Tenth Anniversary of his Death	59-61

The Appointment of a New County Museum Director in Szabolcs-Szatmár County	61
Dienes, István: The Painter of Ballads, Love Ditties and Folk Songs: Berecz, András	62-63
Extracts from the Year Books of the Déri Museum	63
Dankó, Imre: S. Rózsa at Geszt	64-65
The First Volume of the Publications of Szatmár Museum is Published	65
Földes, Béla: A Handwritten Variant of a Hunting Song from Transylvania in the Archives of the Protestant College, Debrecen	66-69
Prehistoria Loan in Operatia in Lafand	69
Papp, Ferenc: How the Town of Waters has Become a Place „Without Water”	70-86
A New Series Launched under the title 'Hajdusági Közlemények' (i. e., Publications from the Hajduság)	86
Ujváry, Zoltán: The Carrying of Luk-Trees in Turóc Valley	87-89

LIST OF PICTURES

Lilla with a Parrot	18
Map of Vineyards in Debrecen from the End of the 19th Century	27
The Layout of the Press-Shed at 34, Jerikó Street, Debrecen	29
Cithers on Sale at the „Flea Market”, Debrecen in 1974	39
Cithrer Vendor at the „Flea Market”, Debrecen in 1974	41
Portrait of Mrs. L. Szentgyörgyi (maiden name I. Medgyessy)	50
Book Plates from the Book Written by Edward Chwalewik, Polish Researcher (Published in 1955)	53-55
Handwritten Text of a Hunting Song from Transylvania	67-68
Map of the Environs of Debrecen (1853)	71
Water around Debrecen in the 1880s	72
The Déri Museum	74
Residential Blocks in Libakert District	74
The Big Church with the Fountain	75
Watertower in the Big Forest	76
The Draining System in Debrecen (1973)	78
Part of the Woods	80
Tree with its Top Triced up in the Big Forest	80
Part of the Forest with Newly Planted Saplings	81
Plan for the Regulation of Waterways in the Debrecen Area	82

NUMBER 17

JUNE, 1975

Ujváry, Zoltán: Eliciting Questions	3-8
Szilágyi, Miklós: Data on Folk-Beliefs from Tiszafüred	9-13
On Our Title-Page	13
Conference in Debrecen on the Connections between the Teaching of History and Museums	13
Bosnyák, Sándor: G. Oláh, the Priest-Magician	14-17
Dömötör, Akos: A Contribution to the Question of Working-Class Life in Hungary in the Age of Dualism	18-28
On the Death of Jan Reychman	28
Szilágyi, Miklós: The Wheel as a Means of Measuring Land	29-30
Bényei, Miklós: Plan for a Cabaret-Theatre in Debrecen in 1945	31-32
Papp, József: Data on Sworn Midwives and Tenches	33-35
On the Publication of the Yearbook of the Déri Museum for 1973	35
The New Guide to the Municipal Museum of Szabadka (Subotica)	35
Ruszold, József: The Letter written by P. Veress to Bagamér	36-37
The Folk-Art Exhibition of the Déri Museum in Nagyvárad	37
T. Horváth, Ildikó: Institutes for Popular Education in Weimar	38-40
Szamosújvári, Sándor: The Educational Influence of Museums and the Friendly Society of Young People in the Déri Museum	41
The Week of the Hungarian Language in Hajdu-Bihar County	41
Katona, Imre: Ethnographical Sources in the Investigation of Hungarian Prehistory	42-48
Picture Books in French about the Museum of Ethnography, Plovdiv	48
Session on Bulgaria in the Déri Museum	48
Balás, Gábor: Erdős, Péter	49
Trapping a Vulture on Hortobágy in the Old Times	50-51
Kurucz, Albert: Barns for Maize in Konyár	52-58
Sz. Kürti, Katalin: The Graphics of Gáborjáni Szabó, Kálmán in the Déri Museum	59-61

Dankó, Imre: Opening Speech at the Memorial Exhibition of Mata, János	62-64
Interesting Exhibitions all Over the Place	64

LIST OF PICTURES

Wood-Print by L. Imets: Courtyard in Csik	24
Ex Libris of 'Hajduság Museum'	48
Barns for Maize in Konyár Village	53-58
Ex Libris 'Káplár, Miklós' made by Gáborjánai Szabó, Kálmán	61
Ex Libris 'Varga, Gábor' made by Gáborjánai Szabó, Kálmán	61

NUMBER 18

SEPTEMBER, 1975

Dömötör, Sándor: Kuthy, Lajos and Angyal, Bandi	3-7
On Our Title-Page	7
The Reconstruction of the Jókai-House in Balatonfüred is Finished	7
Bosnyák, Sándor: Data Concerning the Alter-Stone at the Straits of Békás	8-10
Istvánovits, Márton: The Ballad of the Two Princes	11-12
Belesik, János: The Place of Nettle in Feeding Animals in Hajduböszörmény	12-13
Pethő, Károly: Once Again about Two Picture Books about Debrecen	14-21
News of the Movement „Explore your Country”	21
News from the Museum in Hajdudorog	21
Sz. Kürti, Katalin: The Memory of Káplár, Miklós (1886-1935)	22-23
A Great Upswing in the Museums of the German Democratic Republic	23
Kodály-Days in Galata	23
The Jubilee of the First Russian Alphabet	23
The Activity of the 'Spanish Union' in America	23
Csohány, János: The Inventory of the Hut of Szikszai, Benjámín, Student of the Protestant College, Debrecen	24-27
Nagy, Dezső: The Letter of Veress, Péter on Agrarian-Proletarian Poetry	28-30
Kurucz, Albert: Investigating the Connections between the Changing Way of Life and the Con-Comitant Changes in the Vocabulary. A Survey of the Vocabulary of Elementary School Children in Konyár Village	31-35
Exhibitions	35
Tóth, Béla: Gy. Maróthi's Role in the Development of Printing in Debrecen	36-39
Anniversaries in the World of Arts	39
Apáczai-Celebrations in Kolozsvár and Apáca	39
Hungarian Poets in Chuwash Language	39
New County Library in Nyiregyháza	39
An Exhibition in Csokonai Grammar School to Set an Example	39
Bényei, Miklós: A Dedication by Szoboszlai Pap, István	40
Varga, Antal: Regulations for Tith-Collectors (1663)	41-44
Bárh, János: Two Letters from the Turkish Times	45-47
Molnár, József is Seventy Years Old	47
The Statue of Somogyi, Árpád in Nádudvar	47
A National Jubilee Exhibition of Fine Arts	47
Pályi, Ferenc: Museums in Wernigerode	48-49
Schwalm, Edit: Data from the Sárrett Area on the Cycle of Traditions Connected with New Year	50-51
Cs. Tábori, Hajnalika: The Foundation and Development of the Co-operative for Building and General Services in Hajdudorog	52-55
Tálassi, István: Thoughts at the Opening of the Farm-Museum at Hódmezővásárhely-Kopáncsi	56-58
V. Szathmári, Ibolya: The History of the Savings-Cooperative in Hajdudorog	59-60
Ujváry, Zoltán: A Variant of the Tale with Lyrics about the Unfaithful Wife who was Caught in the Act	61-64

LIST OF PICTURES

The Altar-Stone at the Straits of Békás	9-10
Picture Book about Debrecen	20
The Letter Written by Veress, Péter	29
Ex Libris 'Hajduság Museum'	64

NUMBER 19

DECEMBER, 1975

Molnár, József: The Treasures of Király, György	3-9
On Our Title-Page	9
The Reconstruction of the Building of the Déri Museum	9
Otvös, János: Inventory of the Botanical Gardens of the Protestant College, Debrecen from 1850	10-21
Pozder, Miklós: Ferry on the River Tisza	22-24
An Interesting Robbery of a Museum	24
Investigating Ancient Techniques	24
Our New Travelling Exhibitions	24
The Archeological Exhibition of the Hungarian National Museum in Stockholm	24
Plan for the Collection of Raoul Dufy's Works	24
Bosnyák, Sándor: Administration of Justice by the King	25-26
On the Death of Bárczi, Géza	26
Fintha, István: On the Economic and Aesthetic Questions of the Connection between Man and Avifauna	27-29
New Deputy Director in the Management of Museums in Hajdu-Bihar County	29
The Bagosi Kronika is Published	29
Dankó, Imre: Opening Speech at the Exhibition of L. Holló's Flower-Pieces	30-33
Lovas, Márton: Memorial Exhibition for Földi, János in Hajdudház	34-37
The Year of European Architecture	37
Lenin-Museum in Ulan-Bator	37
National Exhibition of Folk-Art in Nyiregyháza	37
Papp, Imre: The Commune of Paris in the Press of Debrecen	38-40
The Collection of Domján, József in Sárospatak	40
Exhibition of Ancient Art in the Déri Museum	40
On the Death of Réthy, Antal	40
Camp Organized by the Hungarian Youth Organization (KISZ) for Young People interested in Questions of Local History	40
Bencsik, János: Charters from the 18th Century Concerning Cattle-Raising	41-43
Excavations in Oxford	43
Exhibition in a Cellar in Almásd Village	43
Sz. Kürti, Katalin: Salute to the 85 Year Old Painter, Frank, Frigyes	44-47
Guides to the Museum in Nyiregyháza	47
Cultural Days in Hajdudorog	47
An Interesting Exhibition in the Museum of Ethnography in Wrocław	47
Bényei, Miklós: Marginal Notes Relating to Household Matters on an Old Calendar in Debrecen	48-52
The Guide and Picture-Books in the Museum of Sopron	52
A Summary of Welsh Garments	52
The Kossuth Museum in Sumen is 25 Years Old	52
Grigorjevich Bogatyrov, Pjotr: Actively Collective, Passively Collective, Productive and Improductive Facts in Ethnography	53-54
Three Large-Scale Folklore Exhibitions in Zagreb	54
The Monograph on Hajdusoboszló Has Left the Press	54
Voight, Vilmos: The Song of the Sad Celtic Cuckoo	55-57
Fintha, István: Sound-Imitating Birds in the Avifauna of Hungary	58-64

LIST OF PICTURES

Wood-print by Szilágyi, Imre: Ex Libris 'Melinda'	33
The Földi-House Renovated in Hajdudház (Photo: Mrs. Fekete)	35
Földi Memorial Exhibition (Detail) (Photo: Mrs. Fekete)	36
Paleontology in the Exhibition of Natural History (Photo: Mrs. Fekete)	36
Frank, Frigyes: Studio	44
Frank, Frigyes: Uncle Linzenpözl	45
Frank, Frigyes: Watering Flowers	46

KOROMPAL Gáborné: Egy debreceni amatőr történész, dr. Kardos Samu emlékezete	3-8
V. SZATHMARI Iboya: Egy teljes kalotaszegi ünneplő női és férfi viselettel gyarapodott a Déri Múzeum néprajzi gyűjteménye	8-16
DANKÓ Eva: Szabó T. Attila néprajzi munkásságáról (Köszöntés 70. születésnapjára)	17-26
BECK Zoltán: Rákóczi emléke egy zsadányi juhász kéziratos füzeteiben	27-30
M. KISS Pál: Bolyai Farkas és a művészetek	30-40
MOLNAR József: Adatok Kuruc Károlyi Sámuel életéhez	41-46
SZABÓ Lajos: A hajdú elnevezései	47-48
NYAKAS Miklós: Az első óvoda Hajdúböszörményben	48-50
KOVÁCH Géza: A Brunsvik Teréz-fele mozgalom aradi útőrője	50-53
PAPP József: Egy falusi boltos clarverezett javai 1846-ból	53-55
BOSNYÁK Sándor: A napisten papja (Ady Endre és a táitos-hit)	55-65
DANKÓ Imre: Számadás az Ethnologia Slavica első öt kötetéről	65-76
BENCSIK János: Adatok a paraszti szarvasmarha-tartáshoz Sirok (Heves m.) községből	76-77
DANIELISZ Endre: Adatok Viski Károly szalontai tanárságához	77-79
FOLDES László: Mongol lakat - magyar lakat	80
KRUPA András: Sarkadi hiedelem-mondák	80-82
DANKÓ Imre: Berettyóújfalu révész-díjzabás 1749-ből	83
SOLYMOS Ede: A bajai fokhagymavásár	83-86
DANKÓ Imre: Kosárkötő céger Hajdúdorogon	87-89
Új igazgató a Hajdúsági Múzeumban	89
Hibajavítás	89
Cimlapképünk	89
Megkezdődött a Déri Múzeum visszaköltözése	89
Új múzeumi kiadványok	89
T. HORVÁTH Ildikó-ORMOSI László: A Múzeumi Kurir II. kötet (1-10. szám) indexe	90

K E P J E G Y Z É K

Dr. Kardos Samu arcképe	4
Régi Okiratok és Levelek Tára c. folyóirat első száma	5
Báró Wesselényi Miklós c. könyv címlapja	7
Kalotaszegi női és férfi viselet Körösőfőről	10
Kalotaszegi női viselet az 1930-as évekből	12
Juhász Tóth Sándor: Zsadányi juhász	15
Bolyai Farkas önarcképe	27
Bolyai Farkas papírra festett olajképe	31
Bolyai Farkas saját kezű illusztrációja fizika jegyzetéhez	32
Bolyai Farkas egykori szobaberendezése	34
Szabó János: Bolyai Farkas	35
Bordy András: A két Bolyai	36
Csorváy-Izsók: A két Bolyai-szobor Marosvásárhelyt, a kollégium előtt	33
A kollégium, ahol Bolyai tanított 1804-től 1851-ig	39
Vida Géza levelének részlete, a szent tűz meggyújtását szemléltető rajzzal	40
Fokhagymavásár Baján, 1959	62
Fokhagymavásár Baján, 1959	84
Fokhagymavásár Baján, 1959	85-86
Hajdúdorogi kosárkötő céger a nagykapun	87
Hajdúdorogi láncos kosárkötő céger	88

Mrs G. Korompai, The memory of Dr. Samu Kardos, an amateur historian in Debrecen	3-8
Iboya V. Szathmari, The acquisition of complete sets of men's and women's festive garments from Kalotaszeg by the Déri Museum	8-16
Eva Dankó, Attila T. Szabó's papers on ethnology. (An address on his 70th birthday)	17-26
Zoltán Beck, The memory of Count Rákóczi II in the handwritten books of a shepherd in Zsadány village	27-30
Pál M. Kiss, Farkas Bolyai an the arts	30-40
József Molnár, Further data about the life of Sámuel Kuruc Károlyi	41-46
Lajos Szabó, The name of the Heyducks	47-48
Miklós Nyakas, The first kindergarten in Hajdúböszörmény	48-50
Géza Kovách, A pioneer of T. Brunsvik's movement in Arad	50-53
József Papp, The goods of a village shopkeeper sold at an auction in 1846	53-55
Sándor Bosnyák, The priest of sun-god. (Endre Ady and the shaman-beliefs)	55-65
Imre Dankó, The first five volumes of Ethnologia Slavica. (A review)	65-76
János Bencsik, Data concerning cattle raising in Sirok village (Heves county)	76-77
Endre Danielisz, Further data about the teaching career of Károly Viski at Szalonta	77-79
László Földes, Mongolian padlocks - Hungarian padlocks	80
András Krupa, Belief fabulates from Sarkad	80-82
Imre Dankó, Tariffs on the ferry at Berettyóújfalu from 1749	83
Ede Solymos, Garlic for sale at the market in Baja	83-86
Imre Dankó, The sign-board of a basket-weaver in Hajdúdorog	87-89
New director appointed in the Hajdúsági Múzeum	89
Errata	89
On our title page	89
The moving of the Déri Museum back to the renovated main building has started	89
New publications of the Museum	89
Ildikó T. Horváth-L. Ormosi, Index to Volume II of Museum Curier (Numbers 1-10)	90

LIST OF PICTURES

Portrait of Dr. Samu Kardos	4
The first number of the periodical „Régi Okiratok és Levelek Tára”	5
The title-page of the book „Báró Wesselényi Miklós”	7
Women's and men's clothes from Körösőfő (Kalotaszeg area)	10
Women's clothes in Kalotaszeg in the 1930's	12
Women's clothes in Kalotaszeg in the 1960's	15
Sándor Juhász Tóth, Shepherd in Zsadány village	27
Self portrait of Farkas Bolyai	31
A work of Farkas Bolyai (on paper in oil)	32
Farkas Bolyai's own illustration to his textbook on physics	34
The room of Farkas Bolyai	35
János Szabó, Farkas Bolyai	36
András Bordy, The two Bolyais	38
Csorváy-Izsók, The two Bolyais in front of the College at Marosvásárhely	39
The College where Bolyai worked as a teacher between 1804-1851	40
Part of G. Vida's letter, showing the lighting of the holy fire	62
Garlic for sale at the market in Baja, 1959	84
Garlic for sale at the market in Baja (1959)	85-86
Sign-board of a basket-weaver on the gate in Hajdúdorog	87
Sign-board with chain of a basket-weaver in Hajdúdorog	88

Szerzői- és személynévmutató

A mutatóban a szerzők neveit nagybetűkkel, a szövegben szereplő személyek neveit kisbetűvel jelöljük. A nevek után szereplő első szám a füzetszámot, a második szám az oldalszámot jelzi.

Ady Endre	20:55—65
Apáczai Cere János	18:39
Arany János	15:27—29
BALÁS GÁBOR	17:49
BALÁZS KÁROLY	14:62—68
Balázs Lajos	12:72
Bakay Kornél	12:57
Bándy Gábor	12:57
Banner József	11:41
Bárczi Géza	19:26
Bárdi Ida	16:52
BARANYAI IMRE	12:50—57
Baranyi Miklós	14:3—10
BARTH JÁNOS	18:45—47
BECK ZOLTÁN	20:27—30
Belev, Hrisztó	11:26
Béi Máttyás	15:26
BENCSIK JÁNOS	11:12—14, 32—33, 12:78—79, 14:18—19, 15:30—31, 57—58, 16:45—46, 18:12—13, 19:41—43, 20:76—77
BENYEI MIKLÓS	17:31—32, 18:40, 19:48—52
Bényi Árpád	11:48, 15:8, 16:15
Berecz András	16:62—63
BERTÓK LAJOS	15:50—56, 16:53—56
BIRI GÁBOR	11:34—36
Biró Endre	14:57
Bodgál Ferenc	12:73—74
Brunszvik Teréz	20:50—53
BOSNYÁK SÁNDOR	17:14—17, 18:8—10, 19:25—26, 20:55—65
Bolyai Farkas	20:30—40
Büttösi István	13:58—59
CSIIHA ANTAL	11:20—24
CSOHÁNY JÁNOS	18:24—27
Csokonai Vitéz Mihály	12:75, 13:7, 59, 16:6—17
CSORBA CSABA	13:8—11, 66—67
DÁM LÁSZLÓ	12:52—68
DANIELISZ ENDRE	15:27—29, 20:77—79
DANKÓ EVA	20:17—26
DANKÓ IMRE	11:27—31, 12:93—95, 13:14—22, 37—38, 72—76, 14:15—17, 52—57, 15:59—63, 16:23, 59—61, 64—65, 17:62—64, 19:30—33, 20:65—75, 83, 68—123
Dankó Imre	11:24, 31, 12:19, 22, 75, 14:51, 15:49, 56, 16:30, 17:48
DIENES ISTVÁN	16:62—63
Dienes István	12:57, 16:61
Ditrói Béláné	16:30
Dobos Ilona	14:36—37
Domján József	19:40
DOROGI MÁRTON	12:80—83
DÜMÖTÖR ÁKOS	17:18—28
DÜMÖTÖR SÁNDOR	15:14—25, 18:3—7
Dudás Gyula	13:66—67
Duffy Raul	19:24
ENDES MIHÁLY	13:12—13, 15:45—49

ENYEDI JÓZSEF	13:52—57
Erdős Péter	17:49
Fazekas Lajos	17:37
Féja Géza	11:44—46
Fekete Antalné	16:52
Fekete Gáborné	19:35—36, 44—46
Ferenczy Béni	18:39
Ferenczy Károly	18:39
Ferenczy Noémi	18:39
FINTHA ISTVÁN	13:5—7, 15:32—35, 16:52, 19:27—29, 58—64
Fodor Péter	19:29
FÖLDES LÁSZLÓ	20:80
FÖLDESI BELA	16:66—69
Földi János	19:34—37
Frank Frigyes	19:44—47
Gáborjáni Szabó Kálmán	17:59—61
Gál Sándor	17:13
Görög Demeter	11:48, 13:66—67, 76, 14:48—51, 16:6—17
GRIGORJEVICS BOGATŪRJOV, PJOTR	19:53—54
GUNDA BELA	12:72
Gunda Béla	11:24
Hanzó Lajos	16:59—61
Haszman Pál	12:96
Hatvani István	14:59—62
Héthy Zoltán	16:30, 52
Holló László	19:30—33
HORVÁTH ILDIKÓ, T.	17:38—40, 20:90—119
Horváth Ildikó, T.	16:30, 52
ILLYÉS KATALIN	15:26
IMETS LÁSZLÓ	17:28
Ipolyi Arnold	11:37—38
ISTVANOVITS MÁRTON	14:11—14, 18:11—12
Juhász Géza	13:28—36
KACSKA ZOLTÁN	12:14—15
Kalós Sándor	12:76—77
Káplár Miklós	18:22—23
Kapusi Erzsébet, G.	12:22
Kardos Samu	20:3—8
KATONA IMRE	16:19—22, 17:42—48
KECSKES GYULA	12:16—19, 46—49
Kerényi István	12:93—95
KILIAN ISTVÁN	13:68—71
Kilián István	11:48, 12:22, 17:48
Király György	19:3—9
Király Ilona	16:52
Király Jenő	11:5
KISS PÁL, M.	14:38—47, 20:30—40
KISS SÁNDOR, E.	13:23—26
Kiss Sándor, E.	11:24
KOCSIS RÓZA	11:44—46
Kola Máttyás	15:30—31
Komáromy József	13:11
Kopernikusz, Mikolaj	13:7
KOROMPAI GÁBORNE	20:3—8
Kossuth Lajos	15:3—7

KOVÁCH GEZA	20:50-53
KOVÁCS JÁNOS	13:27
KÖVER SANDOR	11:42-43, 51-60
Kövér Sándor	11:41
KRUPA ANDRÁS	20:30-82
Kun Demeter	11:12-14
Kuruc Károlyi Sámuel	20:41-46
KURUCZ ALBERT	16:3-5, 17:52-58, 18:31-35
Kuthy Lajos	18:3-7
KÜRTI KATALIN, SZ.	12:76-77, 17:59-61, 18:22-23, 19:44-47
Kürti Katalin, Sz.	11:48
Lantos Miklós	14:57
LOVAS MÁRTON	19:34-37
Maghy Zoltán festő	11:24, 44-46, 48
Maghy Zoltán költő	11:48, 12:22, 15:11-13
Makula Gusztáv	12:73-74
Mányoki Adám	13:49
Maróthi György	18:36-39
Mata János	17:62-64
MATOLCSI LAJOS	12:3-13
Medgyessy Ferenc	16:49-51
Mindszenty Sámuel	12:46-49
Módy György	16:30
MOLNÁR AMBRUS	13:39-43, 60-62, 14:26-32
MOLNÁR GYULA	12:73-74
Molnár Gyula	11:41, 12:75
MOLNÁR JÓZSEF	14:3-10, 48-51, 15:11-13, 16:6-17, 19:3-9, 20:41-46
Molnár József	14:19, 18:47
MOLNÁR LÁSZLÓ	12:36-39
Móra Ferenc	11:37-38
Móricz Zsigmond	11:44-46
Morva János	11:38, 12:72
NAGY DEZSÓ	18:28-30
Nagy Imre	12:68, 14:38-47
Nagy István	14:38-47
Nagy Sándor	13:63-65
Nagy Sándor, K.	11:48
Németh Péter	16:61
NEPPER IBOLYA, M.	11:47-48
Nepper Ibolya, M.	17:48
Nógrádi Géza	11:41
Novák László	13:26
Novák Sándor	11:41
NYAKAS MIKLÓS	11:19-19, 14:33-35, 15:9-10, 16:34-37, 20:48-50
NYIRKOS TIBOR	12:23-32
Oláh Gábor	17:14-17
ORMOSI LÁSZLÓ	20:90-119
Ormosi László	16:30
Orosz György	14:3-10
OROSZ ISTVÁN	11:6-10
Okrész András	12:72
ÓTVOS JÁNOS	19:10-21
PALET FERENC	18:48-49
Papazjan, Sziranus	11:26
PAPP FERENC	12:87-92, 16:70-86
PAPP IMRE	19:38-40
Papp Imre	11:38, 16:52

Papp János	11:24
PAPP JOZSEF	16:31-33, 17:33-35, 20:53-55
Papp László	11:41
Párducz Mihály	14:62
PÁSZTOR ANDRÁS	13:3-4
PETHŐ KÁROLY	13:44-49, 15:36-44, 18:14-21
Petőfi Sándor	13:43, 14:15-17
POOR JÁNOS	11:15-17, 25-26
Popova, Evgenia	11:26
POZDER MIKLÓS	19:22-24
Radosay Dénes	16:33
II. Rákóczi Ferenc	20:27-40
Réthly Antal	19:40
RETTEGI ISTVÁNNE	12:33-35
Reychman, Jan	17:28
Rózsa Sándor	16:64-65
RUSZOLY JÓZSEF	17:36-37
SÁNDOR ISTVÁN	17:50-51
SÁPI LAJOS	16:24-29
SCHWALM EDIT	18:50-51
Sillye Gábor	11:20-24
SOLYMOS EDE	20:83-86
Somogyi Árpád	18:47
SÓVÁGO MIHÁLY	11:57-60
Sütő András	12:68
Szabó Mihály	17:37
Szabadfalvi József	12:57
SZABÓ LAJOS	14:36-37, 20:47-48
Szabó Sándor	13:49
Szabó T. Attila	20:17-26
Szalay Emőke, P.	15:58
SZAMOSÚJVÁRI SÁNDOR	16:49-51, 57-58, 17:41
SZATHMÁRI IBOLYA, V.	16:38-44, 59-60, 20:8-16
Szathmári Ibolya, V.	11:38
SZEKELYHIDI AGOSTON	11:49-50
SZENDREY ISTVÁN	11:10-11
Szendrey István	11:24
Szentmihályi Imre	14:57
Szép Ernő	11:48
Szikszai Benjámín	18:24-27
SZILÁGYI IMRE	12:39, 71, 79, 14:58, 15:31, 19:33
SZILÁGYI MIKLÓS	11:39-41, 12:69-71, 14:59-62, 15:3-7, 17:9-13, 29-30
Szimonov, Konstantin	16:5
Szoboszlai Pap István	18:40
SZÜCS SÁNDOR	12:84-86
Szücs Sándor	11:48, 12:22
TÁBORI HAJNALKA, CS.	18:52-55
TAKACS BÉLA	13:50-51, 58-59, 14:20-25
TÁLASI ISTVÁN	18:56-58
Tenk László	14:10
TÓTH BELA	12:40-45, 18:36-49
Tóth Béla	13:65
TÓTH ERVIN	11:4-5
ÚJVÁRY ZOLTÁN	12:20-22, 15:64-66, 16:87-89, 17:3-8, 18:61-64

Vajda Mária	16:52
VARGA ANTAL	18:41—44
VARGA IMRE	13:28—36
Varga Gyula	11:46, 12:22, 17:37, 48, 19:43
Varga Marianna	11:46
Veress Géza	11:3—5
Veres Péter	17:36—37, 18:28—30
Vida Géza	20:62
Viski Károly	20:77—79
VOIGT VILMOS	19:55—57
Vulcan, Iosif	11:48
ZSADÁNYI LAJOS	13:63—65

Földrajzi- és tárgymutató

agrárproletár költészet	18:28—30
állattartás	20:76—77
Akropolisz	16:5
Álmosd	19:43
Amerikanológus Kongresszus	16:51
Apáca (hn.)	18:39
Arad	20:50—53
Athén	16:5
avifauna	19:58—64
bába	17:33—35
Bagamér	17:36—37
Baja	16:5, 20:83—86
Balatonfüred	18:7
balkáni kacagógerle	11:57—60
ballada	18:11—12
Békás szoros	18:8—10
Berettyóújfalú	20:83
bérmunkás-szegődötetés	11:12—14
betyárok	15:14—25, 18:3—7
Biharnagybajom	14:10
Bodó (hn.)	12:16—19
bolgár kutatók	11:26
botanikus kert (kollégiumi)	19:10—21
céhpecsétnyomó (Hajdúböszörmény)	11:18—19
kommunitas	11:15—17
compó	17:33—35
Csernáton	12:96
csikászok	14:26—32
Debrecen	13:5—7, 44—49, 50—51, 58—59, 14:59—62, 15:32—35, 36—44, 58, 16:38—44, 56, 70—86, 17:13, 31—32, 19:9, 38—40, 20:3—8
Derek	15:64—66
életmódváltozás	18:31—35
Esztergom	12:49
fásítás	12:40—45
földrajzi névgyűjtés	13:37
Galánta	18:23
Geszt	16:64—65
Göcsej	14:57
gyékényfeldolgozás	12:14—15

Gyöngyös	14:19, 35
hagyományok — újévi	18:50—51
Hajdú-Bihar m.	11:48, 13:14—22
hajdúfőkapitány választás	11:20—24
Hajdúbogos	19:29
Hajdúböszörmény	11:4—10, 11—26, 32—33, 34—36, 42—43, 49—50, 51—56, 57—60, 18:12—13, 19—9, 20:48—50
Hajdúdorog	18:21, 52—55, 59—60, 19:47, 20:87—89
Hajdúhadház	13:3—4, 12—13, 23—26, 37—38, 39—43, 49, 52—57, 60—62, 63—65, 19:34—37
hajdúk	11:11, 13:66—67, 20:47—48
Hajdúnánás	15:31
Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep, (Hajdúböszörmény)	11:24, 49—50
Hajdúszoboszló	15:9—10, 16:17, 19:54
halászat	11:39—41
házoromfalak	13:37—38
helynévgyűjtés	14:26—32
hiedelemmonda	12:69—71, 20:80—82
honismeret	12:75, 13:8—11, 18:21, 19:40
Hortobágy	13:43, 15:14—25, 17:50—51
Hortobágyi Nemzeti Park	12:45
Huszadik Század c. folyóirat	16:23
irodalomtörténet	11:44—46, 13:28—36, 59, 68—71, 14:15—17, 48—51, 15:11—13, 27—29, 16:6—17, 57—58, 17:14—17, 36—37, 18:28—30
Irodalomtörténeti Közlemények	13:59
iskolapolitika	14:33—35
iskolátörténet	12:23—32, 33—35, 13:39—43
Kálló	11:11
Karcag	14:51
Kalotaszeg	20:3—16
kerámia — kutatás	14:52—57
kerítésdíz	11:34—36
keselyűfogás	17:50—51
kézírtos könyv	12:33—35, 20:27—30
kiállítások	
alföldi cifraszűr	13:26
alkotó ifjúság-újító pedagógusok	18:39
Berecz András	16:62—63
Csokonai	12:75
Debrecen és nádudvari kerámia	17:37
Déri Múzeum állandó	15:35
Domján József gyűjteménye	19:40
Az érmelléki szőlőkultúra és bortermelés	19:43
felszabulási emlék	16:33
Földi János emlék	19:34—37
A hajdúság népművészete	11:46
Holló László virágcsendélet	19:30—33
Jubileumi képzőművészeti	18:47
képfestő	14:51
Kerényi István	12:93—95
Király Jenő emlék	11:5
megyék népművészete	13:11
Nagy Imre	14:38—47
Nagy Imre állandó	12:68

Nagy István	14:38-47
Országos népművészeti	11:46, 19:37
Pécsi kerámia	13:7
régi orosz művészet	13:36
Széchenyi István emlék	13:62
Tenk László	14:10
kisbírák	16:31-33
Kolozsvár	18:39
komafoadás	16:3-5
Komárom m.	14:57
Konyár	12:73-74, 16:3-5, 17:52-58, 18:31-35
kosárkötő cégér	20:87-89
középkorkutatás (magyar)	11:27-31
krónika (1973)	11:24, 41
kukoricatárló	13:14-22, 17:52-58
lakodalom	15:64-66
leporello	13:44-49
levelek (kuruckori)	14:3-10
Lublin	14:32
madárfajok	15:32-35
Magyar Néprajzi Társaság	15:63
Magyar Nyelv Hete	17:41
Marosvásárhely	14:38-47
mérészközök	17:29-30
mesék	19:25-26
meseparódia	12:69-71
Mezőberény	13:65
mondák	12:36-39, 14:59-62, 63-68
munkásmódszer	17:18-28
muzeológia	11:17, 19, 24, 26, 31, 46, 48, 60, 12:22, 49, 57, 58, 72, 93, 96, 13:59, 62, 65, 72-76, 14:10, 17, 15:59-63, 16:5, 52, 17:13, 62-64, 18:23, 35, 48-49, 56-58, 19:28
Múzeumbarátok Köre, debreceni	13:4, 17:41
Múzeumi hónap	11:48, 15:49, 16:56
múzeumi kiadványok	13:59, 62, 65, 14:14, 17, 35, 57, 16:30, 63, 65, 86, 17:35, 19:47, 52
Múzeumi Kurír	11:31, 12:22, 95, 13:4, 11, 14:10, 15:31, 56, 16:5, 17:13, 18:7, 19:9, 20:90
múzeumok	
Báthori István Múzeum, Nyírbátor	14:10
Déslzláv Múzeum, Baja	16:5
Damjanich János Múzeum, Szolnok	15:63
Déri Múzeum, Debrecen	11:19, 26, 15:13, 35, 16:33, 52, 17:48, 59-61, 19:9, 29, 20:8-16, 89
Dunadelta Múzeum, Tulcea	15:63
Fegyvertár, Moszkva	15:61
Glomdal Múzeum, Elverum	15:59-60
Göcseji Falumúzeum, Zalaegerszeg	14:57
Györfly István Nagykun Múzeum, Karcag	14:51
Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet	11:17
Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény	11:18-19, 24, 12:72, 78-79, 16:34-37, 20:89
Helytörténeti Gyűjtemény, Hajdúdorog	18:21
Herman Ottó Múzeum, Miskolc	13:11

Jókai-ház, Balatonfüred	18:7
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza	14:32, 19:47
Kossuth Múzeum, Sumen	19:52
Lengyel Néprajzi Múzeum, Varsó	14:17
Lenin Múzeum, Moszkva	19:37
Liszt Ferenc Múzeum, Sopron	19:52
Máttra Múzeum, Gyöngyös	14:35
Nagyvárad Múzeum	14:25
Néprajzi Múzeum, Bergen	15:62
Néprajzi Múzeum, Plovdiv	17:48
Nyugatszlovák Múzeum, Nagyszombat	15:60
Rákóczi Múzeum, Sárospatak	14:14
Sepsiszentgyörgyi Múzeum	15:61-62
Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre	16:30
Széchenyi István Emlékmúzeum, Nagycenk	13:62
Szent Anna Múzeum, Lübeck	15:62-63
Szépítőművészeti Múzeum, Bp.	13:36
Tanyamúzeum, Hódmezővásárhely-Kopáncs	18:56-58
Vajdasági Múzeum, Lublin	15:61
Városi Múzeum, Szabadka	17:35
Városi Múzeum, Windsor	15:60
művelődéstörténet	12:23-32, 33-35, 13:39-43, 44-49, 60-62, 14:10, 33-35, 59-62, 15:36-44, 50-56, 16:23, 53-56, 66-69, 17:31-32, 38-40, 18:14-21, 40, 11:4-5, 24, 49-50, 12:76-77, 13:49, 14:38-47, 16:49-51, 62-63, 17:59-61, 62-64, 18:22-23, 39, 47, 19:30-33, 44-47
művészettörténet	
Nádudvar	18:47
Nagykörös	13:26
Nagyrábé	14:26-32
Nagyszalonta	15:27-29
Nagyvárad	14:25, 17:37
néphit	17:9-13
népi építkezés	12:58-68
népi írók	11:44-46
néprajz	11:34-36, 39-41, 60, 12:14-15, 36-39, 58-68, 69-71, 73-74, 80-83, 84-86, 13:14-22, 23-26, 37-38, 52-57, 14:18-19, 26-32, 36-37, 52-57, 63-68, 15:14-25, 26, 57-58, 64-66, 16:3-5, 19-22, 38-44, 67-69, 17:9-13, 29-30, 33-35, 42-49, 49-58, 18:3-7, 8-10, 11-12, 31-35, 50-51, 56-58, 61-64, 19:25-26, 41-43, 53, 54, 55-57, 20:8-16, 17-26
népviselet	20:8-16
nyelvészet	14:11-14
Nyírbátor	14:10
Nyíregyháza	14:32, 16:62-63, 18:39
nyomdatörténet	18:36-39
oklevelek	19:41-43
Oltárkő (Békás-szoros)	18:3-10
olvasóegylet	13:60-62
Országos Néprajzi és Népművelési Gyűjtőpályázat	15:25
östörténet-kutatás	17:42-48
paraszti tudatátalakulás	16:19-22
Párizsi Kommun	19:38-40
pasquillus	16:34-37

Polgár	14:18-19, 16:37, 38-44
posta-leltár	11:25-26
Püspökladány	12:3-13, 16-19, 23-32, 33-35, 36-39, 40-45, 46-49, 50-57, 58-68, 84-85, 87-92, 15:45-48
Református Kollégium, Debrecen	12:20-22
régészet	11:47-48
restaurálás	13:59
röplap	12:78-79
Sajószentandrás	14:63-68
sajótörténet	19:38-40
salétromgyártás	13:50-51
Sarkad	20:80-82
Sárospatak	14:14, 19:40
Sárrét	12:14-15, 18:50-51
Sárrétudvari	15:57-58
sírkövek	11:42-43
Sirok	20:76-77
Szalonta	20:77-79
Számadás c. folyóirat	13:68-71
szarufeldolgozás	12:80-83
Szatmár	11:41
Szentendre	16:30
szerecssefa-hordás	16:87-89
Szibéria	14:35
szokások	14:18-19
szókincsváltás	18:31-35
szólamondások	13:23-26
Szolnok	15:63
Tarcal	14:36-37
táltos	12:84-85
tanulmányutak	11:31, 15:49
táplálkozás (népi)	13:52-57
Tsz-történet	12:50-57
természettudományok	11:57-60, 13:57, 12-13, 15:32-35, 45-48, 16:52, 19:10-21, 27-29, 58-64
Tisza	19:22-24
Tiszafüred	12:69-71, 17:9-13
tizedszedők	18:41-44
történelem	11:6-10, 11, 12-14, 15-17, 18-19, 20-24, 25-26, 27-31, 32-33, 37-38, 42-43, 51-56, 12:16-19, 50-57, 78-79, 13:50-51, 58-59, 66-67, 14:3-10, 20-25, 15:3-7, 9-10, 30-31, 16:24-30, 31-33, 34-37, 45-48, 59-61, 17:18-28, 42-48, 18:24-27, 36-39, 41-44, 45-47, 19:3-9, 38-40, 41-43, 48-52, 20:3-8, 41-46
utcanévek (Hajdúböszörmény)	11:51-56
üvegművesség	14:20-25
vagyoneleltár	15:30-31, 18:24-27
vándorkitállítások	19:24
Weimar	17:38-40
Wernigerode	18:48-49
Zsadány	20:27-30
zsákmányoló gazdálkodás	11:32-33
zsibogó	16:38-44